

22 ВЕРАСНЯ 1995 г.

№ 38 (3810)

Кошт 2 000 руб.

ДЫК ЦІ АДБЫЎСЯ РЭФЕРЭНДУМ?

Анатоль ВЯРЦІНСКІ: "Прайшоў час. Мінула лета. Мінулі ўсе тры Спасы. І разам з іншымі пладамі народ пажынае горкія плады рэферэндуму..."

5, 12

У ТУПІКУ САМАПАДМАНУ

Алесь АРКУШ: "Узнікла сітуацыя няведання: што маем (нават на нацыянальным узроўні), якія працэсы дамінуюць, куды скіраваны раўнадзеючы век руху. Сёння папросту не хапае суб'ектаў, якія б заняліся літаратурай..."

6

ФАНТАМАС

Апавяданне **Віктара СУПРУНЧУКА.**

9, 11

"ВЯРНУЦЦА ЗНОЎ І ЖЫЦЬ..."

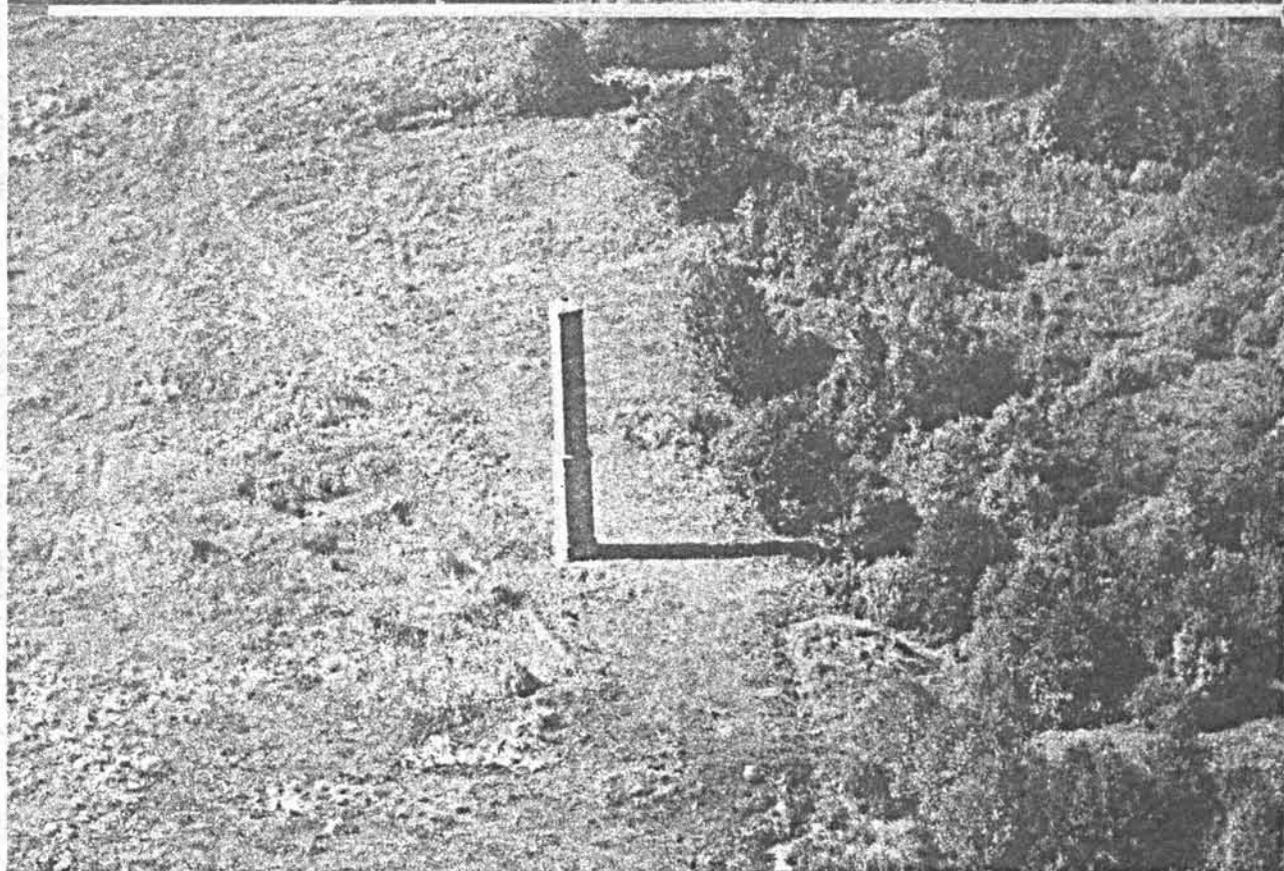
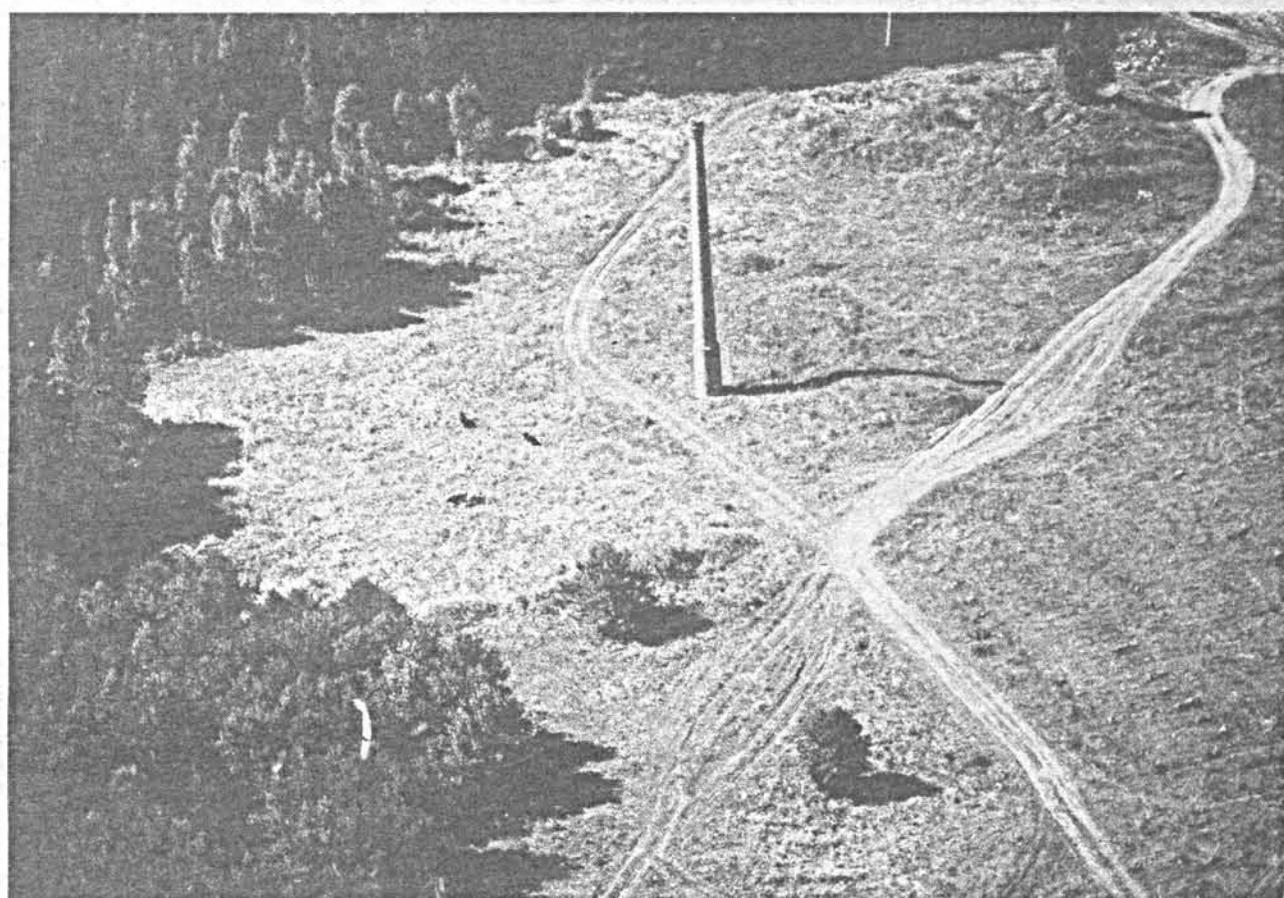
25 верасня — 230 гадоў з дня нараджэння **Міхала Клеафаса АГІНСКАГА.** Пра знакамітага кампазітара раскажваюць **Уладзімір МАРХЕЛЬ і Наталля СОБАЛЕВА.**

10—11

ІДЭЯ НЕЗАЛЕЖНАСЦІ ЖЫЛА ТУТ АДВЕКУ...

Леанід ЛЫЧ: "Наваградчына — гэта не зрусіфікаваны дашчэнт Мінск, дзе беларускага баяцца больш за ўсё на свеце".

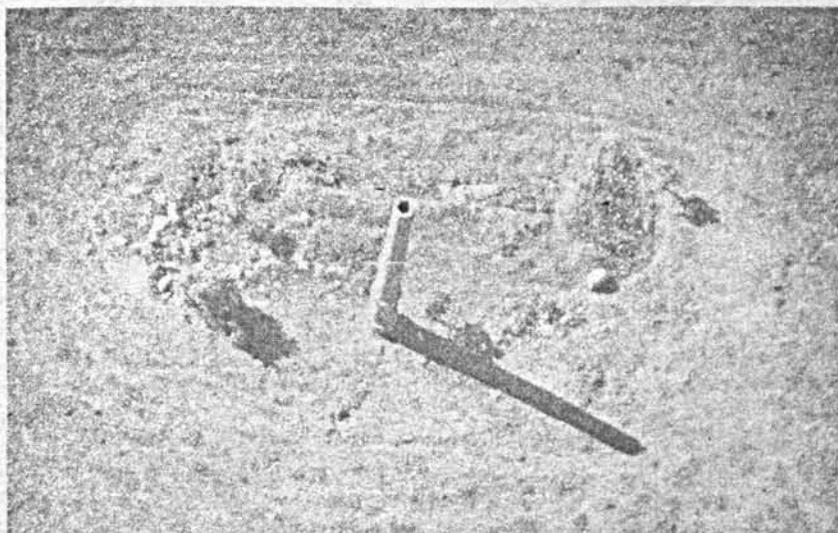
14—15

...і засталіся камяны

і было напачатку людна
і было напачатку тлумна
і сцежкі перапляталіся
і дым падымаўся да зор
і засталіся камяны
як відушчыя посахі
веліканаў
якія нядаўна вымерлі

На здымках **Анатоля КЛЕШЧУКА** — рэшткі цагельняў, якія ў пасляваенныя гады адбудовывалі Беларусь.

ТРАГЕДЫЯ АБСУРДУ

На гэтым тыдні, 19 верасня, споўнілася чатыры гады, як герб "Пагоня" і бел-чырвона-белы сцяг па рашэнні Вярхоўнага Савета набылі статус дзяржаўных сімвалаў Рэспублікі Беларусь. Згодна нашай Канстытуцыі, адмяніць рашэнне Вярхоўнага Савета можа толькі сам Вярхоўны Савет — выканаўчая ўлада такім правам не валодае. Так што ўказы пра "новы" герб і сцяг маюць цікавасць толькі як бюракратычны кур'ёз. Нашыя сімвалы — па-ранейшаму — дзяржаўныя.

ТЭМА ТЫДНЯ

"Трагедыя ў небе Беларусі. Хто вінаваты?", "Цень паўднёвакарэйскага "Боінга", "Пужаная белая варона ў цэнтры сярэднеўрапейскай узвышанасці", "Гэтая трагедыя павінна перасцерагчы ад далейшых падобных памылак" — гэта загаловкі публікацый у адной толькі "Белорусской деловой газете" за 18 верасня. Не трэба тлумачыць, пра што ідзе гаворка. Пра гібель двух амерыканскіх грамадзян у беларускім небе паведамлілі ўсе больш-менш сур'ёзныя выданні Беларусі. Найбольш сціпла і няўцяма тыя, што пад кантролем урада.

"ПРАБЛЕМА" ТЫДНЯ

Народны дэпутат Беларусі Генадзь Карпенка, як вядома, падаў у суд на сп. Аляксандра Лукашэнку пасля інтэрв'ю, у якім прэзідэнт абвінаваціў народнага дэпутата ў зрыве паставак у Беларусь узбекскай бавоўны. У суда нечакана ўзнікла праблема: невядома, куды даслаць павестку, бо невядомы адрас адказчыка. Па адной версіі ён жыве на вуліцы Фрунзе ў Мінску, па другой — у Драздах, па трэцяй — у Шклове...

ЛІЧБА ТЫДНЯ

У параўнанні з адпаведным перыядам мінулага года ўдзельная вага расходаў рэспубліканскага бюджэту на ўтрыманне апарату кіравання павялічыліся амаль у два разы. А калі параўноўваць з 1992 годам (тады фактычна сфармавалася сённяшняя сістэма дзяржаўнага кіравання), дык гэты паказчык павялічыўся ў тры з паловай разы. Пры гэтым трэба адзначыць, што бюджэтная статыстыка не адлюстроўвае сапраўднай карціны паманёных расходаў. Лічбы ўзяты са справаздачы старшыні рэспубліканскай Кантрольнай палаты сп. Васіля Саковіча на сесіі Вярхоўнага Савета.

ПУБЛІКАЦЫЯ ТЫДНЯ

"Народная воля" распачала публікацыю раздзелаў з кнігі ангельскага гісторыка Дэніса Мэк Смита "Мусаліні". Гэта кніга з цыкла "Дыктатары" (выдавецтва "Інтэр Дайджэст"). Публікацыя дае зразумець, якую велізарную ролю адыгралі папулізм і сацыяльная дэмагогія ва ўсталяванні фашысцкіх рэжымаў.

УДЗЯЧНАСЦЬ ТЫДНЯ

На афіцыйным адкрыцці ў Празе штаб-кватэры радыёстанцый "Свабода" і "Свабодная Еўропа" прэзідэнт Чэхіі Вацлаў Гавел заявіў: "Я не ўпэўнены, што не сядзеў бы зараз у турме, чакаючы выхаду на свабоду гады праз два, калі б не тая вядомасць, якую я набыў, дзякуючы гэтым радыёстанцыям".

ВІЗІТ ТЫДНЯ

18—19 верасня Мінск наведалі прадстаўнікі Сусветнай канфедэрацыі працы і Міжнароднай канфедэрацыі прафсаюзаў. У складзе дэлегацыі — прафсаюзныя дзеячы з Бельгіі, Германіі, Румыніі, Польшчы, Эстоніі. Яны мелі сустрэчы з віцэ-прэм'ерам, міністрам працы, выконваючым абавязкі генеральнага пракурора, старшынёй Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі. Мэта візіту — заявіць падтэкст беларускаму ўраду супраць сур'ёзных парушэнняў правоў прафсаюзаў.

Скарга на дзеянні кіраўніцтва Беларусі падчас страйку будзе разгледжана ў Міжнароднай арганізацыі працы, акрамя таго, адпаведныя прадстаўленні былі зроблены ў прэзідыум Еўрасаюза, у Еўрапарламент. Прадстаўнік Міжнароднай арганізацыі працы сп. А. Улатар сказаў, што рэакцыя беларускіх уладаў на страйк — гэта унікальны выпадак. З пачатку працэсу рэформ ва Усходняй Еўропе гэта першы выпадак забароны прафсаюзаў. "Мы прыехалі сюды, — дадаў ён, каб выказаць свой шок і жах ад такой падзеі. Мы атрымлівалі пісьмы з пратэстамі на гэты конт з усяго свету, уключаючы Папуа Новую Гвінею..."

"СУБАРДЫНАЦЫЯ" ТЫДНЯ

22 верасня ўрад Беларусі ладзіць справаздачу аб сваёй дзейнасці перад сп. Лукашэнкам. Цікава, што патрабаванне Вярхоўнага Савета зрабіць такую справаздачу на сесіі парламента ўрад праігнараваў.

ВАЛЮТА ТЫДНЯ

Адміністрацыя Бабруйскага піўзавода, не маючы грашовай наяўнасці, выдае зарплату рабочым спіртам.

"АДКЛЮЧКА" ТЫДНЯ

У Гродзенскай бальніцы хуткай дапамогі больш за тыдзень не было гарачай вады. За неплацяжы. Бальніцу прыраўнялі да заводаў-даўжнікоў. У такім "ахалоджаным" стане і першая гарадская бальніца Гародні.

ЗАГАЛОВАК ТЫДНЯ

"Багданкевіч, На каго ты нас пакідаеш?" ("Беларуская маладзёжная", N 28)

"ЭКСПЕРТЫЗА" ТЫДНЯ

Як і чакалася, "эксперты", запрошаныя на судовы працэс "Пазняк супраць Азаронка", зрабілі заключэнне, што Азаронак у сваім скандальным фільме не парушаў этыкі і маралі, што мантаж, калі на тэндэнцыйна падабраныя кадры хронікі часоў Другой сусветнай вайны накладваецца фанэграма палітычнай прамовы лідэра БНФ — "допустим как техническое и художественное средство". Акрамя таго, адвакат Азаронка ў сваёй прамове абразіў лідэра БНФ, паставіўшы пытанне аб ягонаму здольнасці адэкватна рэагаваць на падзеі і прапанаваўшы запрасіць на суд урача-псіхіятра. Інакш, як прававы "беспредел", гэта назваць нельга. У гэтай сувязі хочацца прыгадаць словы аднаго большавіка з "ленінскай гвардыі", які пасля 1937 года і Калымі пісаў у мемуарах: "Адмяняючы ў Расіі правасуддзе, мы не думалі, што гэта калі-небудзь закране і нас".

Ахоўваючы ядзерныя сакрэты Расіі, сілы супрацьпаветранай абароны Беларусі забілі двух ні ў чым не вінаватых амерыканцаў.

Першае пытанне, якое ўзнікла з нагоды гэтай трагедыі, — навошта? Каму маглі пагражаць грамадзяне ЗША Алан Бернард Фрэнкель і Джон Сцюарт Джэрвіс, якія перад гэтым спакойна, без якіх-небудзь перашкод, распачаўшы палёт у Швейцарыі, перасеклі межы Аўстрыі, Чэхіі і Польшчы? Дарэчы, двое іншых амерыканцаў прызямліліся са сваім паветраным шарам у Зэльвенскім раёне, пераначавалі ў гатэлі, а раніцай без праблем паехалі ў Польшчу. Фрэнкелю і Джэрвісу не пашэнціла. Іхні шар несла ветрам у бок базы ракетных войскаў стратэгічнага прызначэння. Расійскіх войскаў, зразумела, Беларусь ракет стратэгічнага прызначэння не мае. А беларускія вайскоўцы, дэманструючы, як пільна яны ахоўваюць расійскія інтарэсы, атакавалі

лятальны апарат, які, згодна афіцыйнай версіі, падаўся ім беспілотным. Абсурд нейкі! Тая база, мабыць, сто разоў сфатаграфавана з космасу. Існуе міжнароднае пагадненне аб кантролі наземных аб'ектаў сродкамі авіяцыі. Пры неабходнасці над гэтай базай могуць пакружыць ваенныя самалёты ЗША і НАТО. Адпаведна нашы самалёты (калі нам гэта трэба) могуць палётаць над ваеннымі базамі ўчарашняга "патэнцыяльнага праціўніка".

Тое, што адбылося, немагчыма растлумачыць у адпаведнасці са звычайнай логікай і здаровым сэнсам. Нават паралель з трагедыяй паўднёвакарэйскага "Боінга" тут не падыходзіць. Усё ж такі тое адбылося ў гады "халоднай вайны". Усе ведалі, што нашы субмарыны плаваюць у "іхніх" тэрытарыяльных водах, а іхнія самалёты час ад часу залятаюць у "наша" паветра. Да таго ж, "Боінг" — гэта не паветраны шар, гэта сур'ёзная машына, здольная

выконваць шмат якіх функцый. Так што, шкадуючы аб ахвярах, нельга не прызнаць, што ў дзеяннях савецкіх супрацьпаветраных сіл логіка была: быў збіты самалёт, які досыць доўга ляцеў у чужой паветранай прасторы, ніяк не рэагуючы на запыты. "Боінг", нагадваю, — гэта не паветраны шар...

А мо ў Беларусі час спыніўся і мы ўсё яшчэ за "жалезнай заслонай", у акопах "халоднай вайны"? Як бы тое не было, але прастыжы нашай краіны нанесены яшчэ адзін моцны удар. І сумны прырытэт у галіне абсурду цяпер належыць Беларусі. Тое, што экіпаж амерыканскага паветранага шара стаў ахвярай любові беларускіх уладаў да Расіі і ўсяго расійскага, у тым ліку і ракет, — зразумела, толькі версія. Аднак вядома і тое, што прымусіць дурня богу маліцца, ён і лоб разаб'е. У дадзеным выпадку — чужы лоб.

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

ПАКРЫЎДЖАННЯ

Памятаеце, як у класіка? Ідуць беларусы і што нясуць? Так, "сваю крыўду". Заўважце — не праўду і не змагарны дух, а — крыўду. І хаця Купала пісаў гэта ў пачатку стагоддзя і меў на ўвазе нешта іншае, але паралель з днём сённяшнім выводзіцца надзіва дасканалая.

Пакрыўджаныя ў нас усё і ўва ўсіх магчымых сэнсах гэтага слова. Але самым пакрыўджаным у Беларусі — ці не наш прэзідэнт. Гэта ніякім чынам не ёсць спробай абразіць Аляксандра Рыгоравіча, а толькі выснова, якая вынікае з тых фактаў, што добра вядомыя ўсім.

Палітычная кар'ера А. Лукашэнка (ва ўсялякім разе ягоны ўзыход ад шараговага дэпутата да першай асобы ў дзяржаве) была такой паспяховай не ў апошнюю чаргу дзякуючы таму, што ён штораз чамусьці быў некім пакрыўджаным. І пра крыўду сваю Аляксандр Рыгоравіч не маўчаў, не хаваў яе, а нёс сапраўды "на свет цэлы", шырока рэкламуючыся праз сваю пакрыўджанасць.

Пачнём з таго, як наш прэзідэнт быў старшынёй парламенцкай антыкарупцыйнай камісіі. У той час яго крыўдзіла мафія. Ці так было, ці не, але любая старая кабета нават у самым глухім беларускім хутары напярэдадні выбараў гэта ведала. Ды бяда, як той казаў, адна не ходзіць. А. Лукашэнка крыўдзіць ягоныя калегі-дэпутаты і ліквідуюць камісію. Мала гэтага — яны

"забіраюць" у нейкім сэнсе "маёмасць" (аплячваюць рабочы кабінет). Міліцыянеры не пускаюць старшыню камісіі працаваць і нібыта збіваюць (асабліва выціскала слязу тая акалічнасць, што ў гэтай сутычцы быў пашкоджаны адзін з нешматлікіх лінжакоў Аляксандра Рыгоравіча — у цэнтральных газетах нават быў адпаведны фотаздымак). Ну, а потым — самае жажлівае: таямнічы стрэл у Лёзне. А дзіўны, цудоўны ў сваёй пакрыўджанасці голас кандыдата ў прэзідэнты быў увогуле па-за канкурэнцыяй і сапраўды падабаўся людзям, запайшы ў душу аграмаднай колькасці выбаршчыкаў.

А. Лукашэнка ж у той час палівалі брудам. Вось таму і адказ на пытанне, каго і чаму выбралі беларусы, калі разабрацца, не здаецца дзіўным.

Потым Аляксандр Рыгоравіч стаў першай асобай у дзяржаве. Але працэс працягаўся. Яго заўсёды чехта крыўдзіць: нацыяналісты, банкіры, дырэктары заводаў, Вярхоўны Савет. Ды, атрымаўшы ўладу, прэзідэнт пачаў "аплачваць рахункі". Цяпер і ён крыўдзіць шмат каго: страйкаўцаў, апазіцыю, дэпутатаў, прадпрыемльнікаў, а зараз, праз тое, што ў бюджэце няма грошай, — ільготнікаў і пенсіянераў.

Разаганалі ў свой час дэпутаты ягоную камісію, не пускалі ў кабінет? А цяпер няма ўжо ў ВС свайго асобнага будынка — усё навокал

прэзідэнцкае; адабраны гаражы, машыны, месцы ў "дэпутацкім" гатэлі і г. д.

Але ў гэтым прэзідэнцкае пакрыўджанасці ёсць яшчэ адзін бок. Я, мабыць, скажу дзіўна і парадаксальную рэч, але мне здаецца, што А. Лукашэнка можа паспрыць беларускі дзяржава. Калі ў Расіі раптам зменіцца палітыка на адкрыта імперыялістычную з абавязковай умовай далучэння "ісконно-рускіх" земляў шляхам зброі, то А. Лукашэнка з-за сваёй амбітнасці і непрыямнасці таго, што яго крыўдзіць, можа проста паўстаць супраць Расіі. Чаго ніколі не зрабіў бы, я ўпэўнены, В. Ф. Кебіч.

Пра апазіцыю размова ж асобна. Невядома, чым яна крыўдзіць прэзідэнта, але прэзідэнт яе крыўдзіць ад усёй душы і ад шчырага сэрца, "шарсціць" яе на кожным кроку. І гэта не можа не выклікаць рэакцыі ў адказ. Адзін мой сябра ўжо і вітаецца са мною не інакш, як словамі: "Рэвалюцыя — бліжэйшая ды непазбежная!" Нацыяналісты пакрыўджаныя, і можа стацца, што сёй-той з іх сапраўды пачне прагнуць рэвалюцыі. Не акамітанай і не спяваючай, а самай сапраўднай — з гвалтам і тэрорам.

А пакрыўджаны народ, які ўжо стаіўся ад усяго гэтага, можа разлюбіць "бацьку" ды пайсці за кім заўгодна.

Аляксей ШЭІН

Меркаванне

А ВІНАВАТЫ — "ПАРШИВЫЕ НАЦИОНАЛИСТЫ"

Апошнім часам усё часцей ахопліваюць мяне настальгічныя думкі. Успамінаецца тое недалёкае мінулае, калі ці не ўся грамадская рэспубліка цікавілася палітычным жыццём краіны, калі сродкі масавай інфармацыі ў большай ці меншай ступені прадастаўлялі слова амаль што ўсім палітычным сілам. Пасля ж выбараў і рэфэрэндуму пачалася цікавыя змены. Складвалася ўражанне, што апазіцыяныя партыі і рухі паціху знікаюць, іх палітычная актыўнасць падае, іх амаль што не чуваць. Аднак на самай справе было ўсё інакш. Прэзідэнт у той час святкаваў перамогу і, "дабы не омрачыць радасць перабы", услужліва памагаты рабілі адпаведныя захады. Але...

Але прайшоў пэўны час, мінуўся шок. "Пераможаныя" зразумелі, што не на адных гэтых выбарах "свет клінам сышоўся", і пачалі (а дакладней — прадоўжылі) сваю дзейнасць. І што самае цікавае — тое ж самае зрумелі і "пераможцы". Бачачы, што "паршивых

националистов" ніяк "не утихомирить, и вряд ли удасться", у кароткі тэрмін была выпрацавана іншая тактыка. Якая? Паспрабуем высветліць.

У выніку "перамогі" на выбарах была атрымана моцная зброя — падначаленыя вузкаму колу асоб СМІ рэспублікі. Са старонак газет, з экрану тэлевізараў і з радыёпрыёмнікаў пачаўся масавы наступ на свядомасць людзей з мэтай замацаваць там думку, што "все беды в стране" адбываюцца па віне гэтых самых "паршивых националистов". Не працуюць заводы — вінаваты яны, "Карпенко сорвал нам поставки хлопка в страну" (глядзі ж ты, якая значная фігура ў дзяржаўным апарате!). Страйкуюць тонкасукошчыкі — гэта "эти бэнзэфовцы их подговорили всех сюда придти". Пачала выходзіць "Народная воля" — "это Сорос их кормит". Прэзідэнт "собственноручно" зачытвае тэмы для сачыненняў на ўступных экзаменах у ВУНУ, таму што "некоторые

"спадары дэмакраты" хотят, чтобы в ВУЗах республики учились только дети элиты, а сын простого тракториста или доярки всю жизнь месил грязь в колхозе". (Цікава, якая "эліта" вучыцца ў нашых ВУНУ і праякую "грязь" казаў прэзідэнт?)

Пойдзем далей. "Комсомольская правда" друкуе артыкул "Батька Лукашенко" — і "батька" ўінтэрв'ю Краснаярскаму тэлебачанню заяўляе: "Вы ж посмотрите, это все с этой националистической бульварной желтой газетенки "Свабода" содрано, это же все фразы оттуда". Страйкуе мінскае метро — "опять этот БНФ сюда влез, им, видите ли, денег мало. Да они ж по четыре миллиона получают, и им все мало. Моя зарплата президента и то гораздо меньше". І газеты, акрамя хіба што "Свабоды", "Народной воли" і некаторых іншых, не зазначылі нават і да гэтае пары, што страйкавалі метрапалітэнаўцы з прычыны нявыплаты заробку і невыканання адміністрацыяй калектыўнай дамовы. (Я ўжо не кажу пра тое,

ЖЫВЕ КУПАЛА — ЖЫВЕ БЕЛАРУСЬ

20 верасня ў мінскім Доме літаратара адбыўся ўрачысты вечар, прысвечаны 50-годдзю Літаратурнага музея Янкі Купалы.

Са святочнай датай супрацоўнікаў музея павіншаваў тэлеграмай Мечыслаў Грыб. Ад імя Вярхоўнага Савета ён выказаў шчырую ўдзячнасць калектыву музея і пажадаў далейшых поспехаў і плёну ў працы. Пасля супрацоўнікаў музея павіншаваў з юбілеем народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч. Ён сказаў: "Музей у нашым уяўленні — гэта перш за ўсё рэчы: рукапісы, фотаздымкі, кнігі і іншае. Але на самай справе музей — гэта найперш людзі, якія там працуюць. Гаворачы пра музей Янкі Купалы, трэба ўяўляць людзей, бачыць і гаварыць пра іх, пра тых людзей, якія шукаюць і знаходзяць рукапісы і фотаздымкі, кнігі і лісты, пра тых людзей, якія робяць знойдзенае здабыткам усіх, хто прыходзіць у Купалаў дом, каб духоўна ўзбагаціцца і прасвятлець. Літаратурны музей Янкі Купалы — гэта шлях жыцця і творчасці вялікага песняра, шлях нашае літаратуры, гістарычны шлях нашага народа". Выказаўшы падзяку супрацоўнікам музея за іх шчырую і самаадданую працу, Н. Гілевіч заўважыў: "Хочацца верыцца, што ў нас будзе дзяржава, якая будзе клапаціцца пра такіх людзей".

Першы намеснік міністра культуры Уладзімір Гілеп у сваім

віншавальным выступе падзякаваў "тым людзям, якія, нягледзячы на тое, што дзяржава выдзяляе невялікія сродкі музею, нягледзячы на мізэрныя заробкі, усё ж такі працуюць разам з Купалам". Сп. Гілеп зачытаў віншавальную тэлеграму супрацоўнікам музея Старшыні Кабінета Міністраў Міхаіла Чыгіра.

Віншаванню ў той вечар было шмат, як і падарункаў. Цёплыя і праніклёныя словы ў адрас купалаўцаў прагучалі з вуснаў Радзіма Гарэцкага, віцэ-прэзідэнта АН Беларусі, старшыні Згуртавання беларусаў свету "Бацькаўшчына". Ён падараваў музею знойдзенае ў фондах бацькі запісанне на 20-гадовы юбілей творчасці Янкі Купалы. Прэзідэнт Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, дырэктар Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Францішка Скарыны Адам Мальдзіс падараваў музею лілейку, якую насілі скаўты ў гімназіі імя Янкі Купалы ў Нямецчыне, чарговы нумар "Беларусікі" з матэрыяламі II Міжнароднага кангрэса беларусістаў, а таксама ўручыў дырэктару музея Жане Даккюнас дыплом ганаровага сябра МАБ.

З віншаваннямі ад імя Еўфрасінеўскага фонду да купалаўцаў звярнулася яго прэзідэнт Валянціна Коўтун, паведаміўшы, што супрацоўнікі музея прыняты ў сябры фонду. Віншаванне з юбілеем і паклон

ад маскоўскай купалазнаўчай грамадскай перадаў навуковы супрацоўнік Інстытута сусветнай літаратуры АН Расійскай Федэрацыі прафесар Аляксей Каўка. Са словамі павагі і шчырай удзячнасці да калектыву музея звярнулася загадчык музея-кватэры Янкі Купалы ў Казані Маргарыта Антонава. Віншаванні і падзяку за працу купалаўцам перадаў калектыву адзінай у рэспубліцы школы імя Янкі Купалы.

Са святам павіншавалі сваіх калег супрацоўнікі літаратурнага музея Максіма Багдановіча, а дырэктар музея Якуба Коласа Зінаіда Камароўская разам з віншаваннем падаравала музею прыжыццёвыя выданні вершаў Я. Купалы 1913—1940 гг.

Прыемна парадавалі прысутных і юбіляраў акцёры Рускага драматычнага тэатра, якія паведамілі, што калектыву пад кіраўніцтвам Барыса Луцэнкі рыхтуе спектакль па п'есе Я. Купалы "Тутэйшыя", які будзе пастаўлены на мове аўтара.

Свята Купалавага дома сталася не толькі сустрэчай сяброў, але і святам Купалавай пазэіі, Купалавай спадчыны, святам беларускай літаратуры. Здавалася, сапраўды, аўра Купалы, як сказала Жана Даккюнас, пануе ўсюды, музей Купалаў жыве, а жыве музей — жыве і Купала. А жыве Купала — будзе жыць і Беларусь.

Я. ВУГЛОВІЧ

ДАКУМЕНТЫ ЭПОХІ

ДА 481 ГАДАВІНЫ БІТВЫ ПАД ОРШАЙ

Свет адзначыў 50-годдзе заканчэння Другой сусветнай вайны. Широка адсвяткавалі дату краіны, якія ў часе той вайны змагаліся ў розных ваенна-палітычных лагерах: Германія, Японія, Італія з аднаго боку, Савецкі Саюз (яго сёння рэпрэзентуе Расія), Злучаныя Штаты Амерыкі, Вялікабрытанія — з другога. Іх погляды на адны і тыя ж прынцыповыя падзеі гэтай вайны бываюць дыяметральна супрацьлеглыя (праўда, гэта не пераходзіць ім падтрымліваць нармальныя стасункі сёння ў сферы палітыкі, эканомікі і да т.п.).

Гэты прыклад выдатна дэманструе тэзіс, што ў кожнага народа **Свая Праўда**, бо ў кожнага народа існуюць уласныя інтарэсы. Мы прыгадалі гэты падзеі ў сувязі з чарговай гадавінай Аршанскай бітвы, з той хваравітай напружанасцю вакол яе, абвінавачванні як у русафобіі і г.д. Не лямантуюць жа сёння немцы, японцы пра германафобію і японофобію ў Расіі, Вялікабрытаніі і ЗША. І гэта натуральна, бо кожны народ мае права мець свой погляд на гісторыю. Усе, толькі не беларусы. Можна, таму, што нехта за нас ужо вырашыў, што мы не народ, а насельніцтва "Паўночна-заходняга калідора"?

Гісторыкамі дастаткова сказана пра прычыны ваенных дзеянняў, ход і вынікі Аршанскай бітвы. Нам хацелася б колькі слоў сказаць пра адлюстраванне бітвы ў творах выяўленчага мастацтва той далёкай эпохі.

Першы сярод іх па часе стварэння, мастацкай і гістарычнай значнасці з'яўляецца жывапісны твор, вядомы ў літаратуры як "Бітва пад Оршай". Ён знаходзіцца ў Нацыянальным музеі ў Варшаве (зараз на

прыглядзе яго зблізку. Калі глядзім на яго здалёку, робіць уражанне барвовай тканіны, складзенай з сотні малых матываў, якія толькі праз хвіліны складваюцца ў вобраз шумлівай баталіі. Вялікія масы постацяў, аднак, дастаткова ўпарадкаваны і ўзаемазвязаны. Твор уяўляе сабой адмысловы жывапісны рэпартаж з месца падзеі, у якой удзельнічаюць сотні людзей. Аўтэнтызм усёй сцэны, яе шматлікіх дэталей указвае, што аўтар быў (!) удзельнікам самой бітвы. На падставе малюнкаў, зробленых на месцы, і накідаў мастак намалёваў пазней карціну ў майстэрні. Магло гэта адбыцца хутка пасля бітвы ў 1514 годзе ці праз некалькі гадоў. Карціна — сапраўдная энцыклапедыя матэрыяльнай культуры эпохі: адзенне, узбраенне, архітэктура (у ніжнім правым куце твора паказаны аршанскі замак,

ПАТРЭБНАЕ СЛОВА — "ДРУЖБА"

У сталіцы нашай дзяржавы адбыліся Дні культуры нямецкай зямлі Шлезвіг—Гальштэйн. Праходзілі яны як акцыя ў адказ на мерапрыемствы, што мелі месца летась, калі гасцінная нямецкая зямля прымала ў сабе гасцей з Беларусі. Тады ў Германіі выступіў танцавальны ансамбль "Белыя росы" з Гродна, аматары мастацтва змаглі пазнаёміцца з творамі А. Марачкіна, прыняць удзел у шэрагу іншых цікавых мерапрыемстваў. Гэтым жа разам сваё майстэрства

паказвалі нямецкія сябры. Адкрыццё Дзён нямецкай культуры адбылося 18 верасня ў памяшканні Мінскага вышэйшага тэхнічнага вучылішча, а праз дзень у Доме дружбы экспанаваліся творы нямецкай мастачкі Хілке Бергеман. Яшчэ праз дзень для ўсіх жадаючых гасцінна расчыніў дзверы Дом ветэранаў, дзе выступіў ансамбль ветэранаў флоту "Сіла ветру — 10 балаў". У чацвер жа ў зале філармоніі прайшоў канцэрт арганнай музыкі Карла Германа.

Аднак не толькі культурныя стасункі сведчаць аб дружбе беларускай і нямецкай народаў. Жыхары зямлі Шлезвіг—Гальштэйн аказалі мінчанам гуманітарную дапамогу — сабралі 10 мільянаў нямецкіх марак для закупкі лякарстваў, абсталявання для паліклінік і бальніц. Не абыдзены ўвагай таксама арганізацыі інвалідаў Афганістана, Чарнобыля, Асацыяцыя дзяцей-інвалідаў.

Н. К.

колькі ўсё ж атрымліваюць машыністы метро і з чаго складаецца іх заробак).

Ёсць яшчэ адзін аспект гэтай стратэгіі — так бы мовіць, моўны. Падчас свайго выступлення ў БСГА прэзідэнт, асвятляючы "план неотложных мер по выводу сельского хозяйства из кризиса", ужыў, скажам, такую фразу: "И если некоторые спадары думают, что у нас ничего не выйдет, то они очень ошибаются". Цікава, што словы тыпу "спадары" можна пачуць з вуснаў прэзідэнта тады, калі ў яго заканчваецца (альбо калі ён не можа ўжыць) эпітэты кшталту "паршывых нацоналістаў" і інш. І як вынік — у свядомасці людзей са словам "спадары" і да яго падобных фармулёў асацыяцыя з "нацоналістамі", "фашистующими молодчиками от БНФ" і г.д. Такім чынам, калі хто-небудзь ужывае падобныя словы, ды і ўвогуле, любы, хто размаўляе на беларускай мове, — "неприменно фашист" альбо "паршивый националист". Вось яны, наступствы рэфэрэндуму!

Але, відаць, некаму з прэзідэнцкага атачэння падалося, што зроблена мала і эффект невялікі. "Народ нам не верит", — падумаў нехта, і праз некалькі дзён у СМІ з'явілася інфармацыя пра тое, што

БНФ збіраюцца аказаць фінансавую дапамогу з Літвы. "Народная воля" з гэтага выпадку змясціла нататку пад назовам "Инфармация аб грашовай дапамозе БНФ з-за мяжы не адпавядае рэальнасці". Вось як яна пачынаецца: "Днямі ў дзяржаўных сродках масавай інфармацыі Беларусі са спасылкай на маскоўскія крыніцы была апублікавана інфармацыя аб тым, што літоўская партыя "Саюз Айчыны"... прыняла рашэнне аб грашовай дапамозе Беларускаму народнаму фронту". Вам гэта ні пра што не гаворыць? Найначай, за ідэалагічную апрацоўку насельніцтва Беларусі, за фармаванне грамадскай свядомасці ўзяліся маскоўскія калегі нашых "рыцарэй круглага стала". А гэта ўжо не можа не выклікаць заклапочанасці, таму што, як вядома, пасля распаду СССР лепшыя кадры засталіся ў Расіі былі таталітарны рэжым даволі складана, а ў Беларусі ўсе падставы для гэта ёсць.

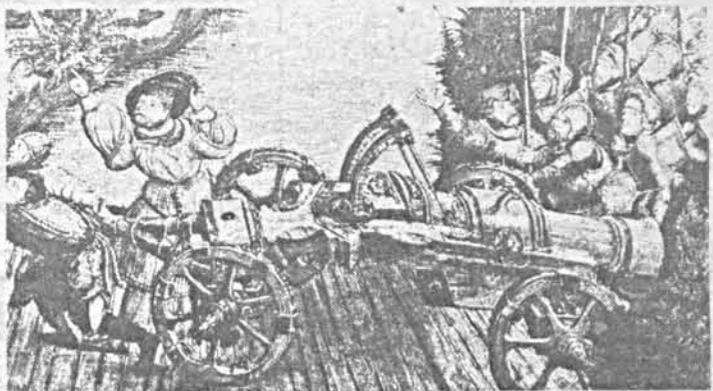
Чаму я пра ўсё гэта ўспамінаю? Адкаж прасты. Набліжаюцца выбары, а дакладней — давыбары ў Вярхоўны Савет. Не хочацца рабіць прагнозаў, тым больш, што прагназаванне — справа, кажуць, няўдзячная. Але жыццё сведчыць, што прагнозы могуць быць у нечым падобныя. Так, у нас сапраўды ёсць падставы

для ўсталявання жорсткага аўтарытарнага рэжыму. І можна ўпэўнена сцвярджаць, што ва ўсталяванні магчымай дыктатуры інавацыйныя будучыя гэтыя самыя "паршывыя нацоналісты". Тады прэзідэнт "шчыра" можа сказаць, што "они просто вынудили меня пойти на крайние жесткие меры". Як бачым, што б ні адбылося ў рэспубліцы, "стрэлачнікам" заўсёды можа стаць другі (нават і М.Грыб, якога, зыходзячы з апошняй заявы ВС, сп. Лукашэнка ў хуткім часе можа таксама далучыць да кагорты "этих паршивых националистов").

Час не дапусціць гэтага ў нас яшчэ ёсць. Магчыма, гэта і ёсць той сапраўды апошні шанец, які дае нам гісторыя для ўратавання нашай Бацькаўшчыны.

Падчас свайго выступлення ў Доме літаратара васьмага верасня Зянон Пазняк сказаў наступнае: "Нашыя продкі заўсёды перамагалі ворагаў меншымі сіламі, таму што рабілі стайку на розум і інтэлект. Зараз нас таксама мала, але мы таксама робім стайку на розум і інтэлект". Менавіта розумам і інтэлектам мы зможам супрацьстаяць "бульбашызму", менавіта розумам і інтэлектам гэтых самых "паршивых националистов".

Тарас КУТНЯК

рэстаўрацыі). Яго памеры 1,62 м x 2,32 м. Зверху і з левага боку карціна абрэзана — разам каля 1/5 часткі яе паверхні. Матэрыялы выканання: алей, дрэва. Ініцыятыва стварэння твора выйшла, напэўна, з прыватнага кола і з'яўляецца выражэннем саспелай у эпоху Рэнесанса праграмы выкарыстання мастацтва на службе ідэі праслаўлення поспехаў дзяржавы, дынастыі і вялікіх палкаводцаў. У Беларусь такая праграма складваецца ў першай чвэрці XVI ст. — часе жыцця і дзейнасці Жыгімонта Старога, Кастюся Астроўскага, Францішка Скарыны, Міколы Гусоўскага і іншых. Дзякуючы ёй з'явіўся твор жывапісу, выключна свецкага характару, цікавы размаітасцю праблематыкі. Мастацкая задума была рэалізавана ў рэчышчы рэнесанснай стылістыкі, хаця і з некаторымі сярэднявекавымі ўмоўнасцямі. Прадстаўляючы адзінства месца, аўтар не пільнеўца адзінства часу падзей, лучыць у адной сцэне фазы бітвы, якія змяняюць адна адну. Гетман Астроўскі, напрыклад, паказаны тройчы ў розных момантах бітвы. Жывапісец дбае аб вернасці паказаных сцэн, тапаграфічнай сітуацыі, элементаў краязвяду і тактычных аспектаў бітвы, імкнецца да патрэбнай характарыстыкі найважнейшых асоб і стараецца перадаць усю да вялікай дакладнасці ў паказе ўбораў і ўзбраенняў, дзякуючы чаму карціна мае вартасць **пластычнага дакумента эпохі**. Гэтыя рысы твора працягваюцца толькі

разбураны ў XVII ст.). Асаблівую гістарычную каштоўнасць твор набывае ў сувязі з тым, што тут упершыню ў колеры (!) паказаны бел-чырвона-белыя сімвалы, якія лунаюць над беларускімі ваярамі.

У іншых творах выяўленчага мастацтва бітва пад Оршай адлюстравана ў гравюры, якая змешчана ў кнізе "Хроніка польскай Марціна Бельскага", выданне 1597 г. Гравюра даволі часта рэпрадуцыруецца ў наш час. На ёй паказаны тры фазы бітвы: пераправа праз рэчку, двубой перад пачаткам бітвы, вынік двубоя.

А ці адлюстравана гэтая падзея з маскоўскага боку? Пэўныя дзеячы заяўляюць, што бітва, маўляў, была настолькі нязначная, што пра яе хутка забылі. Якраз аб тым, што яе добра памяталі ў Масквіі, сведчыць мініяцюра "Бітва пад Оршай". Характар твора, яго сціплыя памеры, натуральна, не даюць магчымасці перадаць маштабы бітвы, дзе прымала ўдзел больш за 110 000 чалавек, не выпадкова ж Аршанская бітва была адной з буйнейшых на тэрыторыі Еўропы на пачатку XVI ст. Але "цік праграмы" — прыхаваныя ў лесе гарматы — не забылі. Мастак дакладна перадае тактычныя прычыны паражэння свайго войска. Мініяцюра змешчана ў Патрыяршым рукапісе, выкананым у другой палове XVII ст., гэта значыць, не меней чым праз 150 гадоў пасля падзеі.

Генадзь СОКАЛАЎ-КУБАЙ, гісторык мастацтва

СЛАВІЎ ГЕРОЯЎ
БРЭСТА

26 верасня спаўняецца 80 гадоў з дня нараджэння вядомага рускага пісьменніка Сяргея Смірнова (памёр 22 сакавіка 1976 года), які першым сказаў свету праўду пра абаронцаў Брэсцкай крэпасці ў першыя дні Вялікай Айчыннай вайны. Яна загучала дзякуючы вялікай даследчыцка-пошукавай рабоце Сяргея Сяргеевіча, у выніку якой з'явіліся яго шматлікія нарысы, выступленні па радыё, тэлебачанні, а затым выйшлі і кнігі: "Крэпасць на граніцы" (1956), "У пошуках герояў Брэсцкай крэпасці" і "Брэсцкая крэпасць" (абедзве з'явіліся ў 1957 годзе, а ў 1964 годзе пабачыла свет дапоўненае выданне, якое ў 1965 годзе было адзначана Ленінскай прэміяй), "Герой Брэсцкай крэпасці" (1959), "Герой вялікай вайны" (1977, прадмова В. Быкава).

Сяргей Смірнов пісаў і п'есы. "Крэпасць над Бугам" была пастаўлена ў 1956 годзе ў тэатры імя Якуба Коласа. "Людзі, якіх я бачыў" атрымалі жыццё ў 1958 годзе на падмоствах Брэсцкага і Магілёўскага абласных тэатраў. Акрамя таго С. Смірнов з'яўляўся аўтарам сцэнарый дакументальных і мастацкіх фільмаў. Асобныя яго творы на беларускую мову пераклалі А. Бачыла і А. Бажко.

ДАСЛЕДАВАЎ
МОВУ

Надоўгім было жыццё мовазнаўцы Барыса Лапава (1925—1967), тым не менш ён пакінуў аб сабе прыкметны след. Працаваў у рэдакцыі газеты "Калгасная праўда", з 1955 года быў навуковым супрацоўнікам Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук Беларусі, з 1964 — дацэнтам Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага.

Кандыдат філалагічных навук Б. Лапаў даследаваў праблемы беларускага сінтаксісу, стылістыкі, а таксама пытанні ўзаемадзеяння беларускай мовы з іншымі мовамі. Акрамя таго, выступаў у перыядычным друку з рэцэнзіямі на новыя кнігі, аналізаваў і працы калег-мовазнаўцаў. Б. Лапаў з'яўляецца сааўтарам "Нарысаў па гісторыі беларускай мовы" (1957), "Курса сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Сінтаксіс" (1959), "Граматыкі беларускай літаратурнай мовы ў двух тамах" (1962, 1966).

ПЕРШЫ НАРОДНЫ
З "ВЕРАСОЎ"

Ансамбль "Верасы", пра што неаднойчы паведамляў "ЛІМ", адзначае сваё 25-е лета (ці, паводле дакладнага часу на сёння — восень). З гэтай нагоды штотды гучная радыёрэклама заклікае на фантастычнае сцэнічнае шоу. З гэтай нагоды нарадзілася і больш грунтоўная навіна: за вялікі ўклад у музычнае мастацтва кіраўнік ансамбля "Верасы" кампазітар Васіль Раічык ганараваны званнем народнага артыста Рэспублікі Беларусь. Салідны падарунак да юбілею!

Н. К.

ДЗЕНЬ ЗЯМЛІ
ДЛЯ ЎСЕЙ ВЁСКИ

Шмат вопытных культработнікаў працуе ў Іванаўскім раёне. Наталля Селіванова — адна з іх (на здымку). Шаснаццаць гадоў узначальвае Наталля Стрэльненскі Дом культуры. Мерапрыемствам, што праводзіць Дом культуры, заўсёды выклікаюць жывую цікавасць сялян. Яны ахвотна прымаюць у іх удзел. Толькі ў апошнія месяцы тут прайшлі свята кветак і свята ўсмешкі, дзень Зямлі, у якіх удзельнічала ўся вёска.

Фота Эдуарда КАБЯКА,
БЕЛІНФАРМ

МЭТАЗГОДНАСЦЬ СВАБОДЫ

Усе ведаюць, што свабода ёсць, але ніхто не ведае, дзе яна ёсць. Калі мы звернемся да спрадвечнага чалавечага дня ці года, дык выявім шмат рэчаў, за якія чалавек трымаецца і якім аддае сваю ўвагу і якія, у сваю чаргу, абгрунтоўваюць і трымаюць чалавечы існаванне. Але ні ў крузе дня, ні ў крузе года, ні ў каляндарна-абрадавым кругу не знойдзецца месца, дзе мусіла б і магла б выяўляцца і дзейнічаць свабода. Яна аказваецца як бы мэтазгодна, і калі пра любога, прысутнага тут, чалавека можна сказаць: гэта — разумны, гэта — заклапочаны, гэта — заможны, гэта — уплывовы, гэта — знявераны, а гэта — дужы чалавек, і мы пагодзімся з гэтым, бо дадзеныя азначэнні адпавядаюць нечаму таму, што мае месца ў самой рэчаіснасці, то са свабодным чалавекам заўсёды атрымліваецца няўязка. Яго тут няма: наяўная рэчаіснасць не забяспечвае падстаў яго існавання і адмаўляецца станавіцца яму айчынай.

І калі мы ўсё ж такі ў зразумелым чалавечым жаданні быць гаспадарамі становішча паспрабуем увесці з'яву свабоды ў свой жыццёвы абсяг і ўвасобіць яе ў жыццёвых вартасах, так бы мовіць, асвоіць і прыручыць яе, то з ёю і з намі пачнуць адбывацца пэўныя аберацыі. Яна становіцца блізкаю — тым, што ёсць тут, а мы тымі, хто збірае і беражэ набытае. Не свабода, а якраз як аберацыя, прымушае нас умуроўваць яе сваё існаванне і казаць пра свяшчэннае права ўласнасці, і літарай закона адмяжоўваць ад таго, што нам заўсёды зычыць дабра.

Свабода адпускае набытае, адзіны яе набытак мы самі, і калі нас зачароўваюць нашы разумныя і бліскучыя рэчы, нашы разумныя і выдатныя дзеянні, то свабода — вялікае расчараванне, рачараванне на поўны наш рух.

Гіпертрафіраваная прысутнасць у нашым жыццёвым абсягу адных на справе азначае гіпертрафіраваную адсутнасць другіх, і той, хто становіцца дужа дужым, паказвае іншым, што яны слабыя, той, хто робіцца дужа заможным, нагадвае

Выступленне на II Міжнародным кангрэсе беларускага ПЭН-цэнтра

іншым, што яны бедныя, а той, хто згаджаецца ўвасабляць сумленне і волю нацыі, згаджаецца, няхай на метафізічным узроўні, пакінуць нацыю — і кожнага нацыянальна арыентаванага прадстаўніка — без сваёй асабістай волі і без свайго асабістага сумлення.

Мабыць, аднак, неба метафізікі і зямля фізікі ўсё-такі недзе супадаюць, таму што метафізічнае дзеянне раней ці пазней перацякае ў фізічнае, яно як бы ўвідавочніваецца, становіцца прысутным тут і таму супрацьпастаўленым усім і кожнаму — і тады слабыя пачынаюць ненавідзець дужых, бо гэтая дужасць не іхняя, бедныя жадаюць зла заможным, бо, зноў-такі, яны не маюць сваёй долі ў гэтай заможнасці, а прастыя людзі адварочваюцца ад сваіх, увасобленых у некім, сумлення і волі.

Змест свабоды дзейнічае і выяўляецца ў кантэксце вялікай мэтазгоднасці, такой мэтазгоднасці, кантэксце якой ахоплівае зямлю і неба, блізкае і далёкае, і якая ніколі не зводзіцца да сваволі (сваёй волі). Мэтазгоднасць поўная зваротным рухам — рэхам, і калі ты сонца, то тваё прызначэнне не проста "светить всегда, светить везде", як запавядаў пралетарскі паэт, а слухацца зваротнага руху, які табе некалі ціхім голасам скажа, што тваё палымнае ззяненне з аб'ектыўнай карысці перарастае ў аб'ектыўную шкоду і што трава, якая спачатку радавалася табе і цягнулася да цябе, вяне, сохне і просіць, каб ты схавашся за хмары. І калі ты сапраўды ўключаны ў кантэксце вялікай мэтазгоднасці і зацікаўлены ў тым, каб зелянела трава, каб спеў ураджай, а не ў сваёй асабістай праўдзе, ты свечасова пачуеш гэты зваротны рух і свечасова паслухаешся яго.

Мэтазгоднасць свабоды выяўляецца ў тым, што яна здымае канфрантацыю тэзы і антытэзы і, пакідаючы кожную істоту і з'яву на сваім месцы, адкрывае ёй яе ж перспектыву, гэта азначае: не адчурае, не зневажае і не знішчае яе, а робіць яе перспектывнай.

Грамадства пераходных перыядаў туліцца ў несвабоду, як слімак у прастору сваёй ракавіны. Гэта самазахоўны працэс, і бессэнсоўна яго аспрэчваць і з ім змагацца. У сваёй несвабодзе слімак не

несвабодны, і гэта таму, што марфалогія яго несвабоды найшчыльнейшым чынам адпавядае асаблівасцям яго існавання. Любы прэтэндэнт у прэзідэнты, безумоўна, улічвае гэтыя асаблівасці: ён абяцае грамадству лад, парадак і дабрабыт, але, што можна намацаць і ўзважыць, але не абяцае свабоды. Свабода валодае пераўтваральнай здольнасцю: яна робіць усіх творцамі і не мае патрэбы ў інстытуце пасрэднай і ўпаўнаважаных. Яна ёсць тое далёкае, што прысутнічае тут, адначасова застаючыся далёкім, і, такім чынам, спалучае небакраі бязмежа з канкрэтнай істотай, з тым, хто здольны расці. Парадокс свабоды якраз і ўлоўліваецца парадоксам росту: расці — гэта азначае змяняцца суадпаведна вектару сваёй перспектывы, застаючыся пры гэтым заўсёды тым самым. Гэта — творчы працэс.

Наогул, у наяўнай рэчаіснасці — рэчаіснасці абмежаванай мэтазгоднасці — пануе знак 2: антытэза знаходзіцца ў апазіцыі з тэзай, зло спадарожнічае дабру, цэнтраімклівы рух ураўнаважваецца цэнтрабежным і дзве дадзеныя нам магчымасці ўзаемавыключаюць адна адну. Мы асуджаны на тое, каб выбіраць. Аднак любы выбар, які мы вымушаны зрабіць, валодае незнішчальнай родавай уласцівасцю: ён заўсёды недастатковы, няпоўны і недасканалы, а то і проста памылковы. Выбіраючы, мы ўводзім сябе ў сітуацыю, дзе пануюць вонкавыя чыннікі і дзе цэласнае мусіць атаясамлівацца з дваістым, а то і з множным. Асабліва тут сказанае тычыцца сітуацыі выбараў, калі на вектар нашага волевыяўлення накладваюцца вектары іншых волевыяўленняў. І гэта, урэшце, было б прымальна і апраўдана розумам, калі б тая сума адзінак, якія ўдзельнічаюць у выбарах, уяўлялі сабой адзінкі адзінага самасявдомага арганізму, што на самай справе ў нашых умовах далёка не так.

У адрозненне ад палітычнага дзеяча, творца выбірае — і мусіць выбраць — сябе сам. Грамадства будучыні — гэта грамадства не выбарчыкаў, а творцаў. Але да гэтага трэба дажыць. І даспець. Прэзідэнт — гэта тое, што выбіраецца намі, а свабода — гэта тое, што выбірае нас.

"ДЗЕЛЯ БЕЛАРУСКАСЦІ
БЕЛАРУСКАЕ МОВЫ..."

Дзякуючы намаганням Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны ў выдавецтве "Навука і тэхніка" пабачыла свет праца Станіслава Станкевіча "Русіфікацыя беларускай мовы ў БССР". Як вядома, яна ўпершыню была змешчана ў "Запісах" Беларускага інстытута навукі і мастацтва (1962, кн. I). У цяперашнім жа выданні (за рэдкім выключэннем) захавана адметнасць таго першага. Самой жа працы папярэднічае прадмова В. Вячоркі "Дзеля беларускасці беларускае мовы", у якой расказваецца пра жыццё і дзейнасць С. Станкевіча.

Не абмінае аўтар і гадоў вайны, зазначаючы: "... захаваліся сведчанні, што гэты чалавек, маючы на сваёй цывільнай пасадзе вельмі абмежаваныя паўнамоцтвы, тым не менш рабіў усё магчымае, каб ратаваць мірных грамадзян". Хоць, безумоўна, асноўная гаворка — пра навуковыя памкненні С. Станкевіча, яго мовазнаўчую дзейнасць.

З чаго складаецца кніга С. Станкевіча? Ва ўступе "Супраціў русіфікацыйнаму працэсу" аўтар прыходзіць да высновы, што "рэалізацыя большавіцкай моўнай палітыкі ў БССР, падобна, як і ў іншых нацыянальных рэспубліках, праводзіцца адначасна ў двух кірунках, якія ўзаемна сябе дапаўняюць і паступова, але паслядоўна вядуць да поўнай нівеляцыі беларускай мовы: 1. у кірунку звужэння сферы ўжывання беларускай мовы ў публічным жыцці рэспублікі і замены яе

расійскай, як "другой роднай мовай" беларускага народа; 2. у кірунку ўсебаковае русіфікацыі яшчэ дапушчанай да публічнага ўжывання беларускай літаратурнай мовы С. Станкевіч і ставіць за мэту разгледзець абодва гэтыя працэсы асобна. У раздзеле "Звужэнне сферы ўжывання беларускай мовы" на канкрэтных прыкладах паказваецца, як праходзіў гэты працэс пачынаючы з сярэдзіны 50-ых гадоў. Разам з тым аўтар не прамінае згадаць, як у абарону роднай мовы выступалі тыя, хто ніколі не забываў, што ён беларус. Пры гэтым С. Станкевіч спасылваецца на шэраг тагачасных лімаўскіх публікацый.

А пачатак ім быў пакладзены, як вядома, выступленнем тагачаснага студэнта аддзялення журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, маладога пісьменніка Б. Сачанкі (1957, N 99). Яго артыкул "Шанаваць родную мову" выклікаў шэраг неаб'яковых водгукў, пасля чаго мусіў даваць адказ тадышні міністр асветы БССР, ды, як сведчыла рэдакцыя ў заўвазе, "... адказ т. Ільшына не паказвае ў поўнай меры сапраўднага становішча з выкладаннем беларускай мовы ў літаратуры ў школах і педагагічных ВНУ рэспублікі".

Дарчы, да згаданай праблемы "ЛІМ" звяртаўся і пазней, у тым ліку і ў 1961 годзе, пра што таксама піша С. Станкевіч, калі склалася трывожнае становішча з выданнем беларускіх кніг...

Але ці не назіраецца нешта падобнае сёння?

Наступныя раздзелы "Савецкая беларуская літаратурная мова" і "Мова мастацкае літаратуры" сведчаць, наколькі русіфікацыя сказвалася на мастацкіх якасцях асобных твораў. С. Станкевіч прыходзіць да высновы: "З прычыны агульных русіфікацыйных тэндэнцый, накіраваных зверху, канечнасці высцерагання "вузкіх правінцыялізмаў", а з другога боку — з прычыны канечнасці "ўзбагачэння" мовы "з невычэрпных крыніцаў мовы вялікага рускага народа, беларускія пазы і пісьменнікі вельмі абмежаваны ў сваіх магчымасцях нармальнага ўзбагачэння і развіцця сваёй мовы на базе народнай мовы і дыферэнцыравання яе рознымі семантычнымі адценнямі".

Тым не менш сумленныя літаратары не маглі спакойна назіраць, як паскараецца працэс занярдвання роднай мовы. Гэта бачна з раздзела "Пісьменнікі ў абарону мовы". Зноў жа С. Станкевіч звяртаецца да публікацый у "ЛіМе" — меркаванняў Ф. Янкоўскага, Я. Скрыгана, А. Адамовіча, У. Юрэвіча, М. Лужаніна. У заключэнне кнігі аўтар піша: "...існаванне мовы з'яўляецца раўназначнае з нацыянальным існаваннем беларускага народа і ягонай нацыянальнай культуры". У 1962 годзе напісана, ды, зноў жа, быццам сёння.

Т. Т.

ПЫТАННЕ, на першы погляд, рытарычнае і нават несур'езнае.

Як гэта, "ці адбыўся?", калі... ну быў, меў месца. Калі людзі прыходзілі на выбарчыя ўчасткі, атрымлівалі бюлетэні, дзе значыліся чатыры пытанні, і адказвалі на гэтыя пытанні, хто як, хто "за", хто "супраць". Калі потым бюлетэні сартыраваліся і падлічваліся ў выбарчых камісіях і калі потым галоўная, так званая Цэнтральная камісія Рэспублікі Беларусь па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэфэрэндумаў падсумавала ўсе пратаколы і афіцыйна аб'явіла, давала да ведама ўсёй краіны "вынікі галасавання на рэспубліканскім рэфэрэндуме 14 мая 1995 года"... Як гэта "ці адбыўся?", калі потым нашага Прэзідэнта горача вішавалі з "выдатнай перамогай", і вішавалі не толькі "інтэргатары" ўсіх масцей — небезвядомы вялікадзяржаўнік, дэпутат Расійскай думы Затулін, першы камуніст сонечнага Крыма Грач, група санкт-пецярбургскіх аднадумцаў нашых "баталістаў і марыністаў", але і... Прэзідэнт Арменіі Левон Тэр-Петрасян (адзін мой знаёмы, выказваючы здзіўленне, пахартываў: ці не ўвакрасла гэта армянскае радыё з яго дасціпнымі анекдотамі?).

традыцыямі палітычнай культуры таго ці іншага народа. Па-другое, існуюць два розныя пункты гледжання на суадносіны рэфэрэндуму як формы прамой, непасрэднай дэмакратыі, дэмакратыі агульнага волевыяўлення і дэмакратыі прадстаўнічай, апасродкаванай, інакш кажучы — парламенцкай. Адаючы належнае сцверджанню, што "голас народа — голас божа", што сапраўдна дэмакратыя не можа ігнараваць такую рэч, як калектыўнае волевыяўленне грамадзян, прыхільнікі прадстаўнічага характару выбарчай сістэмы ўсё ж лічаць, што рэфэрэндумы, будучы інструментам прамой дэмакратыі, падрываюць дэмакратыю прадстаўнічую, адмоўна адбіваюцца на парламенцкай дзейнасці, прафаніруюць яе. У гэтым падыходзе размяжоўваюцца паняцці грамадскага інтарэсу і грамадскай думкі. Робіцца спасылка на словы Гегеля, які пісаў: "Нельга аднабакова арыентавацца на грамадскую думку; у ёй — адначасова — змяшчаецца ўсё сапраўднае і лжывае. Вялікі чалавек той, хто здольны выявіць і лжывае ў грамадскай думцы і пайсці на суперак яе патрабаванням".

Прыводзяцца і іншыя важныя аргументы супраць інстытута рэфэрэндуму. Напрыклад,

асабліва патрэбна звязанне эмоцый да мінімуму.

Іншыя негатыўныя моманты. Самы непасрэдны ўплыў на вынікі галасавання могуць аказаць сродкі масавай інфармацыі. І калі яны знаходзяцца ў руках тых, хто ініцыюе, арганізоўвае і праводзіць рэфэрэндум, то наўрад ці можна гаварыць у такім выпадку пра свабоднае волевыяўленне грамадзян. Тут нават практычна немагчыма вызначыць, наколькі вынік адпавядае сапраўднасці. Наступны момант. Як паказвае суровая сацыяльная рэчаіснасць, рашаючы ўплыў на вынікі рэфэрэндуму можа аказаць сам яго механізм, тая акалічнасць, хто, зноў-такі, прымае рашэнне аб фармулёўцы пытанняў, аб тым, якія прапанаваць альтэрнатывы і, вядома, у якой унутрыпалітычнай абстаноўцы праводзіцца рэфэрэндум. Наш XX век ведае дастаткова прыкладаў, калі рэфэрэндум як інстытут непасрэднай дэмакратыі выкарыстоўваўся яго арганізатарамі яўна не па прызначэнні, а, наадварот, для прыняцця далёка недэмакратычных, часам рэакцыйных, маючых фатальны наступствы рашэнняў. Найбольш паказальныя ў гэтых адносінах — рэфэрэндумы ў фашыскай Германіі па пытаннях выхаду

чытача: глядзі вышэй...

ХТО І ЯК ІНІЦЫІРАВАЎ РЭФЭРЭНДУМ?

Пытанне, зноў-такі, як быццам рытарычнае. Бо ўсім, ад старога да малага, вядома: хто. Наш першы, усенародна выбраны Прэзідэнт. Ён і сам гаворыць пра гэта з гонарам і глыбокім задавальненнем, лічыць, не без хвальбы, правядзенне рэфэрэндуму сваёй вялікай асабістай заслугай. Не выказвае жадання дзяліцца з кім-небудзь лаўры пераможцы.

Для гэтага ў яго ёсць пэўныя падставы. У нейкім, а дакладней: у фармальна-юрыдычным сэнсе так яно і ёсць. У адрозненне ад Закона "Аб народным галасаванні (рэферэндуме)" глава 2 нашай новай Канстытуцыі першым суб'ектам ініцыявання рэфэрэндуму называе Прэзідэнта. Карыстаючыся сваім канстытуцыйным правам, А.Р.Лукашэнка звяртаецца 21 сакавіка г.г. да Вярхоўнага Савета з наступнай прапановай (цэпугу літаральна): "21 сакавіка 1995 г. № 08-34. Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь. У адпаведнасці з часткай першай артыкула 74 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь уношу прапанову аб правядзенні 14 мая 1995 г. абавязковага рэспубліканскага рэфэрэндуму. Праект Пастановы Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па гэтым пытанні прыкладаецца". Пытанне было ўнесена ў парадак дня бягучай, 16-ай па ліку сесіі Вярхоўнага Савета. Як і трэба было чакаць, прапанова выклікала ў нацыянальна-свадомай частцы дэпутатаў рашучае непрыняцце. Што знайшло адлюстраванне і ў дыскусіі (я пра яе скажу пазней колькі слоў). На нейкі момант лёс рэфэрэндуму павіс у паветры. Згодна з графікам на сесіі быў абвешчаны перапынак. Пасля яго і ў сувязі з меўшымі месца перыпетыямі Прэзідэнт звяртаецца ў Вярхоўны Савет паўторна: "10 красавіка 1995 г. № 08-41. Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь. Накіроўваю ўдакладнены праект Пастановы Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь "Аб правядзенні рэспубліканскага рэфэрэндуму ў Рэспубліцы Беларусь і мерах па яго забеспячэнні". Дадатак: на 2 л. у 1 экз. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А.Лукашэнка".

Пытанне паўторна ўключалася ў парадак дня сесіі і ўдакладнены праект разглядаўся і ставіўся на галасаванне 11—13 красавіка.

Вонкава сітуацыя выглядае менавіта так.

Ды ўсё ж прэзэндаваць на пальму першынства, на індывідуальнае, так сказаць, аўтарства у Аляксандра Рыгоравіча няма дастатковых падстаў. Не той выпадак, калі "асяніла", калі ідэя прыйшла ў мінуту "азарэння". Як гэта бывае часам у харызматычных лідэраў.

Ідэя рэфэрэндуму належыць другім.

Прэзідэнт, па яго ўласных словах, падабраў уладу з гразі, дзе яна, маўляў, чакала свайго сапраўднага гаспадара. Не ведаю, наколькі гэта сапраўды так, але ведаю, што там жа, на пыльных плошчах і паркавых пляцоўках, дзе час ад часу збіраліся і мітынгавалі пад чырвонымі, чорна-жоўтымі і якімі там яшчэ? — сцягамі "стороннікі коммунистического пути", "товарищи", "гэй-славяне", адстаюныя афіцеры ўсіх родаў войска і перш за ўсё былія палітработнікі і кадрабісты, — там жа "валялася" і ідэя рэфэрэндуму. Чакала свайго часу, чакала ініцыятараў.

Яны не замарудзілі з'явіцца. У выглядзе так званай ініцыятыўнай групы па правядзенні рэспубліканскага рэфэрэндуму. Гэта група (на чале з нейкім Паўловічам) звярнулася ў верасні 1994 года ў Цэнтральную выбарчую камісію з наступнай заявай (прыводжу на мове арыгінала): "В соответствии со статьей 10 Закона "О народном голосовании (референдуме)" в Республике Беларусь просим зарегистрировать вопросы, которые предлагаются на республиканский референдум с принятием обязательных решений. Формулировка вопросов следующая:

1. Вы "за" или "против" денонсации (расторжения) Беловежского соглашения?
2. Вы "за" или "против" частной собственности на средства производства, в том числе на землю, неизбежно обогащающие предпринимателей за счет обнищания трудящихся?
3. Вы "за" или "против" введения русского языка в качестве государственного наравне с белорусским?
4. Вы "за" или "против" того, чтобы возвратиться к рассмотрению вопроса о государственной символике, поскольку он был решен без предварительного всенародного обсуждения?

Приложение:

1. Протокол собрания инициативной группы о проведении республиканского референдума с принятием обязательных решений на 1 листе.

2. Список состава инициативной группы по проведению республиканского референдума на 9 листах. Подпись председателя группы. Телефон: ...

Чаму я мусіў прывесці "дакумент" поўнаасцо — чытач зараз зразумее.

Справа ў тым, што ён быў падрыхтаваны сапраўды ў адпаведнасці з законам і Цэнтральная камісія па рэфэрэндуме абавязана была разгледзець яго і прыняць рашэнне. Старшыня Цэнтрвыбаркама А.М.Абрамовіч у сваю чаргу звярнуўся да некалькіх камісій Вярхоўнага Савета (таксама адпаведна з законам) з наступным лістом: "У адпаведнасці з часткай пятай артыкула (Працяг на стар. 12-13)

Анатоль ВЯРЦІНСКІ

ДЫК ЦІ АДБЫЎСЯ РЭФЭРЭНДУМ?

АБО АНАТОМІЯ АДНОЙ ПАЛІТЫЧНАЙ АВАНТУРЫ

Як гэта "ці адбыўся?", калі сам А.Р.Лукашэнка ўвесь час спасылаецца на рэфэрэндум як на ледзь не самае галоўнае дасягненне сваёй дзейнасці...

Усё гэта так. І тым не менш я настойваю на сваім пытанні, на сваім, кажучы інакш, вялікім сумненні. Фармальна, па нейкіх вонкавых прыкметах быў, меў месца, знайшоў адлюстраванне ў сродках масавай інфармацыі і ў памяці. Але сцвярджаю, што "адбыўся", у сэнсе: спойніўся, ажыццявіўся, рэалізаваўся як сапраўдна, натуральная грамадская падзея, — можна толькі з вялікай доляй умоўнасці, пры неадольным жаданні выдаць уяўнае за існае, чорнае за белае.

Прывяду доказы. І дзеля большай пераканаўчасці зраблю спачатку экскурс у гісторыю правядзення рэфэрэндумаў (галасаванняў, апытанняў, плебісцытаў). Тут мне на дапамогу прыходзіць вопыт працы ў менавіта той дэпутатскай камісіі (па пытаннях галаснасці і праваў чалавека), якая рыхтавала закон "Аб народным галасаванні (рэферэндуме)", прыняты летам 91-га года.

РЭФЭРЭНДУМЫ: ПЛЮСЫ І МІНУСЫ, ДАБРО І ЗЛО

Трэба сказаць, што ў справе правядзення рэфэрэндумаў чалавецтва назапасіла немалы вопыт. Як станючы, так і адмоўны. Першыя плебісцыты — сведчаць гісторыкі — адбыліся яшчэ ў эпоху Рымскай рэспублікі, калі на сходах плебей (адсюль і "плебісцыт") прымаўся рашэнні, абавязковыя для ўсяго гэтага саслоўя. Усеагульным галасаваннем прымаўся рашэнні на вечавых сходах у старажытных славян. У Еўропе прамаці сучасных рэфэрэндумаў стала, як вядома, Швейцарыя, дзе яшчэ ў 1449 годзе ўлады кантона Берн правялі апытанне сярод насельніцтва за нагоды фінансавага становішча гэтай арыстакратычнай рэспублікі. На нашым кантыненте ў бягучым стагоддзі было праведзена звыш ста рэфэрэндумаў, прычым прызнаным лідэрам па інтэнсіўнасці іх правядзення з'яўляецца ўсё тая ж Швейцарыя, дзе амаль штогод да іх звяртаюцца ў сярэднім 1—2 разы па пытаннях федэральнага заканадаўства, а па пытаннях заканадаўства кантонаў — яшчэ часцей. (Да слова, менавіта Швейцарыя стала аднойчы ахвярай сваёй улюбёнай традыцыі, уліпла, што называецца, у гісторыю, калі на рэфэрэндуме, праведзеным у 1985 годзе, большасць насельніцтва краіны выказалася... супраць уступлення ў Арганізацыю Аб'яднаных Нацый. З таго часу і па сённяшні дзень швейцарцы, моршчачы лоб, думаюць: трэба ім быць у складзе ААН ці не трэба? Варта было праводзіць той рэфэрэндум ці не варта?).

Побач з краінамі, дзе рэфэрэндумы трывала ўвайшлі ў сацыяльную практыку, праводзяцца рэгулярна і маюць пад сабой належную прававую аснову (акрамя Швейцарыі — Францыя, Італія, Швецыя), існуюць у той жа час дзяржавы, дзе народныя галасаванні фактычна не прымяняюцца і не паддугледжваюцца канстытуцыямі (Бельгія, Нідэрланды). Чым гэта можна вытлумачыць?

Рознымі прычынамі. Па-першае, адносіны да рэфэрэндуму ў многім вызначаюцца адпаведнымі дэмакратычнымі традыцыямі,

адмова ад правядзення яго можа ў пэўнай сітуацыі даць магчымасць прадужыць рэзкае змяненне палітычнага курсу краіны дзеля папулісцкіх патрабаванняў і зрабіць урад сапраўды адказным за свае дзеянні, за выкананне намечанай ім праграмы. Па-другое, рэфэрэндумы, як правіла, суправаджаюцца абмежаваннем правоў меншасці і не заўсёды прадугледжваюць працэдуру, якая б дазваляла меншасці эфектыўна адстойваць свае інтарэсы пры ўмове, калі рашэнне, прынятае ў выніку рэфэрэндуму, прыводзіць да ўшамлення яе правоў. Па-трэцяе. Як паказвае сусветны вопыт, магчымасць правядзення ўсенародных апытанняў, якія ўяўляюць сабой небяспечную, магутную зброю ў руках пэўных палітычных сіл, з'яўляе прастору для пошуку разумнага кампрамісу, вымушае выбаршчыкаў абмяжоўвацца толькі двума альтэрнатыўнымі пунктамі гледжання (альбо — альбо), што прыводзіць да палярызаваных грамадства, нарастанню ў ім дэструктыўных тэндэнцый, напружанасці. Па-чацвёртае. Не ўсякі раз рэфэрэндум спрыяе павышэнню ўзроўню правамернасці, легітымнасці прымаемых рашэнняў. Бывае якраз наадварот. Недастатковая інфармаванасць, а таксама адсутнасць спецыяльных ведаў па прапануемай на рэфэрэндум праблеме, прэваліраванне эмацыянальных аспектаў над рацыянальнымі не дазваляюць прымаць сапраўды правільнае і кампетэнтнае рашэнне. Пра што гавораць і самі выбаршчыкі. Так, напрыклад, 55 працэнтаў удзельнікаў апытання, праведзенага некалькі гадоў таму ў ЗША інстытутам Гэлапа, казалі, што яны не вераць у тое, што "большасць выбаршчыкаў будзе дастаткова інфармавана для таго, каб аддаць свой голас за дастойнае вырашэнне праблемы". Толькі 38 працэнтаў выказалі ўпэўненасць, што выбаршчыкі атрымаюць дастаткова інфармацыі, каб складзі кампетэнтнае меркаванне па вынесеным на рэфэрэндум пытанні. (Тут мне прыгадваецца надрукаваны ў "Ліме" незадоўга да рэфэрэндуму артыкул "Заключ да маршу ў нікуды" Віктара Каваленкі, які, у прыватнасці, змяшчаў: "Сутнасць праблемы ў тым, што ні дзяржаўнасць мовы, ні змест нацыянальнай сімволікі не належыць да тыпу пытанняў, па якіх можна праводзіць усенароднае галасаванне. Гэта пытанні спецыфічных кампетэнтных ведаў і таму яны не вырашаюцца на ўзроўні масавай свядомасці". І далей: "Але нават у тым выпадку, калі б усе члены грамадства аказаліся высокаадукаванымі, культурнымі, палітычна свядомымі і незалежнымі ў асабістым выбары, усё роўна праводзіць галасаванне па такіх пытаннях нельга, бо іх глыбінная гістарычная сутнасць не прасвятляецца ні ў якой меры праз мадэль масавай свядомасці. Нават не ўсім вучоным па сіле іх аб'ектыўнае вырашэнне, бо для гэтага патрабуюцца асабліва нацыянальна-ментальныя веды, калі мінулае народа знаёма не толькі да дробязяў, але і на ўзроўні спасціжэння яго духоўных таямніц". Залатыя, як кажучы, словы і ў час прамоўлены).

Далей. Гісторыкі і палітолагі падкрэсліваюць, што асобным і вельмі складаным, калі не праблематычным, з'яўляецца пытанне аб магчымасці выкарыстання рэфэрэндуму для вырашэння праблем нацыянальна-дзяржаўнага ўладкавання, міжнацыянальных адносін. Тут

краіны з Лігі нацый, злучэння пастоў прэзідэнта з пастом рэйксканцлера і фюрэра, далучэння Аўстрыі да Германіі. Ужо ў нядаўні час, у 1980 годзе, кіраўнік чылійскай ваеннай хунты Піначэт змог шляхам рэфэрэндуму атрымаць адабрэненне канстытуцыі, згодна з якой стаў біязменным лідэрам дзяржавы на працягу 9 гадоў.

І апошняе. Па парадку, а не па значэнні. Міжнароднае супольніцтва мае таксама багаты вопыт прававога рэгулявання інстытута рэфэрэндуму. Распрацавана адпаведнае заканадаўства, згодна з якім рэгламентуецца працэдура правядзення народнага галасавання, вызначаюцца тыпы рэфэрэндумаў (па спосабе і прадмеце іх правядзення), акрэсліваецца кола пытанняў, якія не могуць выносіцца на галасаванне, устаўляюцца органы, якія закліканы кантраляваць законнасць правядзення рэфэрэндуму. Дзеля эканоміі месца возьмем, да прыкладу, вопыт адной краіны — Партугаліі. Артыкул 118 яе канстытуцыі гаворыць, што: "п.1. Грамадзяне, зарэгістраваныя ў якасці выбаршчыкаў на тэрыторыі краіны, могуць выказаць сваю думку ў ходзе рэфэрэндуму, які аб'яўляецца прэзідэнтам рэспублікі па прапанове парламента ці ўрада ў выпадках і ў формах, вызначаных канстытуцыяй і законам. П.4. У ходзе рэфэрэндуму можа разглядацца толькі адна праблема. Кожнае пытанне, якое патрабуе становучага ці адмоўнага адказу, павіна быць сфармулявана аб'ектыўна, ясна і дакладна. Закон вызначае максімальна дапушчальную колькасць пытанняў, а таксама парадак арганізацыі і правядзення рэфэрэндуму. П.5. Рэфэрэндум не праводзіцца ў перыяд паміж дзяржаўных органаў, урадаў аўтаномных акруг, мясцовых органаў улады, а таксама дэпутатаў у Еўрапейскай парламента". (Бачыце, колькі прад'яўляецца патрабаванняў. А ў нас рэфэрэндум нават "наклалі" на выбары, прапанаваў грамадзянам такі васьм палітычны "бутэробод". — А.В.). Артыкулы 118 і 225 Канстытуцыі Партугаліі прадугледжваюць таксама стварэнне механізму, закліканага прадужыць правядзенне рэфэрэндумаў у парушэнне канстытуцыі і законаў. Прэзідэнт тут павінен у абавязковым парадку перадаць прапановы аб правядзенні рэфэрэндуму на разгляд канстытуцыйнага суда для вызначэння іх канстытуцыйнасці і законнасці (істотны момант, мы з ім далей сутыкнемся; падкрэслена мною. — А.В.).

Прашу прабачэння ў чытача за такі занадта, можа быць, падрабязны экскурс. Але, папершае, як мы бачылі вышэй, недастатковая інфармаванасць не спрыяе справе, а, па-другое, сказанае мае, трэба думаць, самае непасрэднае дачыненне да рэфэрэндуму, які адбыўся (прабачце, меў месца) 14 траўня г.г. Ён павольна павучальны, дае шмат інфармацыі для развагі на тэму "Ці трэба праводзіць рэфэрэндумы? А калі трэба — то як?"

Паралелі напрашваюцца самі сабой. Баюся, што далей мне не-не ды і прыйдзеца адсылаць

ПРА КУПАЛУ — ПА-НОВАМУ...

У першую чаргу настаўнікам беларускай літаратуры адрасуецца кніга Уладзіміра Гніламедава "Янка Купала. Новы падыход", што пабачыла свет у выдавецтве "Народная асвета". Ды, несумненна, яе з цікавасцю сустрэнуць усе, хто любіць творчасць народнага песняра.

Дзякуючы У.Гніламедаву, упершыню глыбока аналізуюцца, пераасэнсоўваюцца такія творы, як "Адвечная песня", "Магіла льва", "Над ракою Арэсай", "Безназоўнае" і іншыя. Не прамінае даследчык грунтоўна пагаварыць і пра знакамітых на сённяшні дзень "Тутэйшых", бо акурат ідучы ад гэтага твора, можна адчуць, наколькі хвалявала песняра нацыянальнае пытанне, як задумваўся ён над лёсам Бацькаўшчыны, асуджаючы тых, хто забыўся пра сваю беларускасць і адначасова з прыязню ствараючы вобразы сапраўдных беларусаў.

Не абмыслена і жыццё Івана Дамінікавіча, паказана, наколькі складанымі былі стасункі ў яго з уладамі, як не прымаў ён крывадушша, як пазтва душа працівілася ідэалагічнаму дыктату.

...А ДА МОВЫ З ЛЮБОЮ

Кніга Л.Выгоннай "Фанетыка беларускай мовы ў школе", што таксама выйшла ў "Народнай асвете", папоўніла "Бібліятэку настаўніка беларускай мовы і літаратуры". Гэта ўваходзіць у непаўторны свет беларускай мовы. Прытым уваходзіць, што дазваляе пазбавіцца стэрэатыпу. Як вядома, усе асноўныя звесткі, што прыводзяцца ў падручніках па беларускай мове, на жаль, спрыяюць толькі выпрацоўцы навыкаў правапісу. Тым самым як бы забываецца вусная форма мовы, якая з'яўляецца яе першаасновай і зыходзіць з якой вучні авалодваюць мовай пісьмовай, Л.Выгонная ў сваім дапаможніку і ліквідуе падобны "прагал".

УСЁ МЕНЕЕ "БЕЛЫХ ПЛЯМ"

у нацыянальнай гісторыі. Не ў апошнюю чаргу і дзякуючы часопісу "Спадчына". У яго чацвёртым нумары зроблены далейшы крок у гэтым кірунку, аб чым сведчыць раздзел "Дакументы і людзі". Адкрываецца ён нарысам жыцця і рэвалюцыйнай дзейнасці Т.Грыба "Рыцар беларускай свабоды", напісаным А.Лісам. Т.Грыб заслужыў, каб пра яго ведалі многія. Тым больш, што і нагода ёсць — спяўняецца 100 гадоў з дня нараджэння таго, хто пастаянна дбаў пра беларускую дзяржаўнасць. А пра Т.Грыба доўгі час "забываліся" таму, што ён належаў да партыі эсэраў, як вядома, праціўнікаў большавізму. Увазе чытачоў прапануецца таксама фрагмент працы Т.Грыба "На два франты!", адшуканы ў архівах і падрыхтаваны да друку маладым гісторыкам У.Ляхоўскім. Падзагаловак працы Т.Грыба — "Галоўныя засалы (прынцыпы) вызвольнай праграмы беларускага народа". У гэтым жа раздзеле згадваецца яшчэ адзін знакаміты прадстаўнік партыі эсэраў — Я.Мамонька, які, як і Т.Грыб, дзесяцігоддзі калі і згадваўся, дык толькі ў адмоўным плане. Друкуецца даклад Я.Мамонькі, прачытаны ў 1921 годзе на нарадзе замежнай групы партыі і выданы ў тым жа годзе з прадамовай Т.Грыба. Прадмова таксама публікуецца. І гэтыя матэрыялы падрыхтаваны У.Ляхоўскім.

Зацікавіць многіх і артыкул В.Дадзімавай "Нашае першае нотнае выданне". Гаворка ідзе пра асветніцкую дзейнасць Мікалая Радзівіла Чорнага, дзякуючы якому і былі выдадзены першыя ў Вялікім княстве Літоўскім нотныя зборнікі. Асобнік аднаго з іх, так звананага "Нясвіжскага канцыянала" захоўваецца ва Упсале (Швецыя).

Змешчаны і такія матэрыялы, як "Алег. Князь ці ваявода?" А.Нікіціна, "Віленская выстава 1913 года" В.Лабачэўскай, "Дыярыш князя Міхала Казіміра Радзівіла..." у перакладзе В.Аршкі, раздзел "Інвентарнай кнігі музея І.Луцкевіча", фрагменты артыкула Г.Пікарды "Нясвіжскае полемя". Дослед пачаткаў беларускага перакладу Новага Запавету і Псалмоў (пераклад з англійскай Ю.Баўдзей), артыкулы "Мікола Равенскі" (паводле Я.Максімука), "Беларусы ў Гданьску" Г.Глагоўскай і іншыя.

Пад рубрыкай "Літаратурныя помнікі" — "Свяшчэнная гісторыя Старога Запавету", адаптаваная С.Паўловічам для школьнікаў.

Сённяшні сусветны крызіс літаратуры "аксіамічна" тлумачыцца экспансіяй тэлебачання і відэа, і гэтае ўпартае сутыкненне лямі робіць іх нібыта ворагамі — выйграе той, хто пераможа! Але так і хочацца ўзгадаць старога ўстойлівае словазлучэнне — няхай пераможа дружба. Бо ніякага антаганізму паміж літаратурай і відэа няма і быць не можа. Хутчэй можна казаць пра саборніцтва кнігі і тэлевізара за вольны час (любоў) чалавека. Аднак і тэлевізар, і кніга ёсць толькі сродак (механізм) перадачы інфармацыі. Тэлевізар, калі мець на ўвазе інфармацыйную (энцыклапедыі, дакументалістыка і г.д.) і "пацяшальную" кнігу, мае бяспрэчную перавагу. Складаней з мастацкай ды філасафічнай кнігай, якія спрычыняюцца да метафізікі слова і думкі.

Каб разабрацца ў гэтым класічным супрацьпастаўленні, трэба яшчэ раз узгадаць, што такое літаратура. Тлумачальныя слоўнікі

аспрэчаць эстэтычныя вартасці кнігі?

Другая — мусіць разглядацца ў кантэксце праблем нацыянальнага адраджэння (адукацыя, духоўная сфера, дзяржаўны інстытуты). Яна мае непасрэдную сувязь з першай, але, зноў-такі, практычна ніяк не ўплывае на літаратурны працэс. (Існуе, аднак, рэверсійная сувязь — нацыянальная літаратура актыўна ўплывае на нацыянальны светапогляд чалавека, больш таго — фактычна фармуе яго.)

Арганізм беларускай літаратуры, дзякуючы богу, паўнаватасны, мае ўсе патрэбныя органы (праўда, некаторыя відавочна дыстрафічныя, асабліва літаратурная крытыка), не хварэе на паралюш і нават адрозніваецца ад суседніх еўрапейскіх сваім юначым узростам (таму, тэарэтычна, павінна мець большую патэнцыю).

Як палітыку робяць палітыкі (а не народ), так і літаратуру робяць літаратары. Таму за

Безумоўна, і сама літаратура павінна ўлічваць запатрабаванні часу. Зацятае ігнараванне патрэб і пажаданняў грамадства, гэтакі ультраадыкальны нонканфармізм таксама можа прывесці да самападнага тупіка. Літаратура павінна стаць больш універсальнай, больш лаканічнай і камунікабельнай. Сённяшні чалавек — ці гэта інтэлектуал, ці просты паспаліты грамадзянін — не мае багата часу на чытанне кнігі, існуе нават няўхільная тэндэнцыя скарачэння гэтага часу. Аўтар, які напісаў раман у 300—400 старонак, рызыкуе застацца адзіным ягоным прыхільным чытачом. Хаця, бяспрэчна, існуюць выключэнні з любых правілаў.

І яшчэ адзін міф, створаны намі апошнім часам, нельга абсыці бокам. Мы без стомы паўтараем — наша сіла ў адзінстве. Гэтае адзінства вельмі дзіўна выглядае і нагадвае сабой нейкі атавістычны хвосцік та-

Алесь АРКУШ

У ТУПІКУ САМАПАДМАНУ

СТАРОНКІ З КНІГІ "ДЭФЛЯЦЫЯ КУЛЬТУРЫ"

даюць сціслае вызначэнне — творы пісьменнасці, якія маюць грамадскае значэнне; і ўдакладняюць — слова пераважна ўжываецца для наймення мастацкіх літаратурных твораў. Тэрмін мастацкая літаратура ў энцыклапедычным слоўніку тлумачыцца больш пашырана. "Худ. Л. храніт, накапливает и передает от поколения к поколению эстетич., нравст., филос., социальные ценности. Будучи средством постижения действительности, Л. выражает мировоззрение и эстетич. идеалы (...) социальных групп, наций, эпох..." Як бачым, місія літаратуры надзвычай сур'ёзная і адказная. Ні тэлебачанню, ні кіно падобныя задачы не ўласцівыя і больш таго — недасягалыныя. Адсюль вынікае, што літаратура самакаштоўная, незамяняльная "рэч", супрацьпастаўленне яе з відэа штучнае, яно народжана "грашовым пазітывізмам", у якога галоўны крытэрыі — прыбытак. Літаратура была, ёсць і будзе. Чуткі аб яе скананні не спраўдзіліся. Наадварот, можна казаць пра павелічэнне значнасці літаратуры (назапашаны вялікі досвед, пашыраны эстэтычныя даяглядны, напрацавана каштоўная спадчына). Праўда, аджаны шлях прынес не толькі пазітывны плён. Узніклі (як і ў самога чалавека) праблемы з імунітэтам. Літаратура пачала губляць цэласнасць і індывідуальнасць, актывізаваўся небяспечны працэс унутранай эрозіі. Аб сабе далі знаць вынікі камерцыйлізацыі і празмернай ідэалагізацыі літаратуры. Акрамя таго, масавасць літаратуры не стала станоўчай з'явай. Культуралагічныя інстытуты грамадства не маглі своечасова і з неабходнай адказнасцю апрацоўваць навінкі: працываць, асэнсоўваць, сістэматызаваць, уводзіць у "банк дадзеных", выкарыстоўваць у эстэтычным будаўніцтве. Узнікла сітуацыя няведання: што маем (нават на нацыянальным узроўні), якія працэсы дамінуюць, куды скіраваны раўнадзеючы вектар руху. Сёння папросту не халае суб'ектаў, якія б заняліся літаратурай, у выніку чаго пульс літаратурнага працэсу няўхільна слабее. (Трэба зазначыць, што літаратура — бессмыротная. Нават калі спыніцца выданне кнігі і ніводзін чалавек на зямлі не будзе творча пакутаваць над сваім рукапісам, усё адно літаратура будзе існаваць у вуснай форме, і нават калі ў свеце не застанеца ніводнага чалавека — яна будзе існаваць у космасе, як каштоўны вопыт жыцця чалавецтва.) Няўвага да літаратуры можа выклікаць небяспечныя наступствы — эстэтычны, светапоглядны крызіс (які ўжо пачынае ахопліваць Беларусь).

Працяглы час мы займаемся самападманам (або шукаем апраўданні свайму лаідзакту і непрафесійнасці). Былі створаны дзесяткі міфаў, з якіх утварыліся міфалагічныя лабірынты. Мы блукаем па іх без ніці Арыядны. Павярхоўнасць нашых развагаў нам здаецца "артэзіянскімі здабыткамі". Дастаткова ўзгадаць нашыя аргументы адносна накладу кнігі і моўных праблем.

Першая праблема тычыцца пераважна камерцыйнага або сацыяльнага поспеху выдаваемых твораў. Некаторыя кнігі з маскултурнага шэрагу выходзяць у свет мільённымі накладамі, але ці мае гэтая акалічнасць хоць якое-кольвечы значэнне для літаратурнага працэсу (нават калі не

ўсе пралікі і няўдачы ў беларускай літаратуры адказваць павінны найперш самі пісьменнікі.

Творчасць — рэч містычная. Асабліва мастацкая творчасць. Ты хочаш заліць вогнішча вадой, а агонь ператвараецца ў камень, ты хочаш разбіць камень кувалдай, а камень ператвараецца ў ваду, ты хочаш набраць вады ў вядро, а вада ператвараецца ў воблака.

Яшчэ больш містычнаю з'яўляецца таямніца творчай асобы. Расійскі філосаф Леў Шастоў на пачатку нашага стагоддзя пісаў: "Мы не умеем воспитывать поэтов и говорим, что поэты рождаются. Разумеется, если мы заставим ребенка изучать различные литературные образцы, начиная с древнейших и кончая новейшими, то этим мы из него не сделаем поэта, точно так же, как никто бы нас не услышал в Америке, как бы громко ни кричали мы в Европе. Чтоб сделать человека поэтом, его вовсе не нужно "развивать" в общепринятом смысле. Может быть, следует от него прятать книги. (...) Что-нибудь вроде проломленного черепа или прыжка из четвертого этажа — и не только метафорически, а нередко и в буквальном смысле этих слов — таково обыкновенно начало деятельности гения, иногда видимое, большей же частью скрытое".

Даваць нейкія парады ў плане творчасці — справа няўдзячная. Аднак ёсць цэлая сфера калялітаратурнай дзейнасці, якая спадарожнічае творчому працэсу і істотна ўплывае на яго. Яе ўмоўна можна назваць арганізацыяй літаратурнага працэсу, або, як гэта сёння модна, — прадэюсіраваннем літаратурнага працэсу. Даўно ўжо стала відавочным, што напісаць твор мала. Трэба выдаць яму "пасведчанне аб нараджэнні" і выправіць у людзі. Па-першае, надрукаваць. Неабходна ўлічыць — надрукаваць дзе, як і калі. У залежнасці ад іміджу аўтара, жанру твора, эстэтычных задач і г.д. Нават ледзь заўважная драбязя мае ў гэтай падставовай справе значэнне. Па-другое, трэба дапамагчы надрукаванаму твору "адбыцца". Тут мусіць быць аб'яднаны шматлікія задачы ад рэкламавання твора да пасювання яго на іншыя нацыянальныя культуралагічныя абсягі.

Ці ёсць на Беларусі людзі або арганізацыі, якія б займаліся комплексам гэтых праблем? Бадай, толькі ТВЛ пачало свае першыя спробы. Адсюль вынікае галоўная задача беларускай літаратуры — пераўсталёўванне арганізацыі літаратурнага працэсу. Ад монаструктурнага трэба перайсці да поліфанічнага, шматнішавага, плюралістычнага. Гэта і стварэнне спецыялізаваных выдавецтваў, і арганізацыя літаратурных аб'яднанняў на глебе эстэтычнага "святца" (тоеснае стварэнню палітычных партыяў іх запавянення палітычнага спектра краіны, пасля чаго мусіць запрацаваць механізм палітычнага рэгулявання жыцця грамадства), і заснаванне новых літаратурных выданняў, і арганізацыя літаратурнага менеджменту. Толькі пасля гэтай рэканструкцыі можна будзе ўзгадаць пра саборніцтва паміж кнігай і тэлевізарам. (Для літаратуры было б лепш з тэлевізара зрабіць саюзніка, які б дапамагаў ёй выконваць сваю адказную місію. Зноў-такі, гэта можа зрабіць не сама літаратура, а той, адсутны пакуль на Беларусі, калялітаратурны спадарожнік-руплівец.)

талітарызму. Нам не трэба адзінства поглядаў, адзінства эстэтычнага арыенціру, структурнага адзінства. Культуралагічная сітуацыя на Беларусі патрабуе сёння вялікай дыскусіі. Але без тэалагічных закідаў і шыльдаў "ворага народа", "жыда-масонскага шпега", "фашыстоўца" ды інш. Мы мусім не пагаджацца адзін з адным, спрачацца, не выходзячы за межы эстэтычнага абсягу, але не займацца шальманваннем. Наўрад ці гэтка дыскусія адбудзецца ў бліжэйшы час, — большасць беларускіх (ледзь не напісаў савецкіх) пісьменнікаў не ведаюць, якой эстэтычнай глебы ім трывацца, куды рухацца, і часам блытаюць пытанні адраджэння беларускасці з новай эстэтычнай палітыкай Беларусі, што зусім не адно і тое ж. Тыя пісьменнікі, якія абазнаны ў гэтых праблемах, яшчэ не саспелі для дыферэнцыйнага руху. Яны цяпер аб'ядноўваюцца хутчэй на адмаўленні старога, чым на стварэнні чагосьці новага (выключэнняў няшмат). Але калі не пачынаць, дык да гэтай дыскусіі мы ніколі не дорацем. Каб расці, трэба харчавацца — спажываць новыя ідэі, суседскі вопыт і "прадукт" уласных эксперыментаў.

Для характарыстыкі сярэднестатыстычнага беларускага пісьменніка можна выкарыстаць словы Віктара Шклоўскага: "Искусство явилось для него не отраслью культуры, не суммой знания-умения (...), а расширенной автобиографией". Трэба быць вельмі выбітнай асобай, каб пасля першых некалькіх кніжак не страціць цікавасці як чытача, так і літаратурнага крытыка. Не з'яўляецца ратаваннем і зварот да гістарычнай прозы. Новае эстэтычнае будаўніцтва пісьменнікі павінны забяспечыць сучаснымі будматэрыяламі.

Павольная эвалюцыя заходняй літаратуры, здаецца, не правяшчае ніякіх нечаканасцей. Сенсацыя, камерцыйны поспех і новы эстэтычны рух — рэчы розных кшталтаў. Не трэба скідаць з рахунка і нашы амбіцыі аўсайдэра. З гэтай нагоды ўзгадаюцца словы Д.Меражкоўскага: "...может быть, тогда-то именно последние будут первыми, не для того, чтобы надо всеми возвыситься, а чтобы послужить всем".

P.S. Вышэйзгаданыя пытанні будуць разглядацца на міжнароднай канферэнцыі "Літаратурны працэс: рэцэпты пост-таталітарнай маргінальнасці", якая адбудзецца 4—5 лістапада ў Полацку пад эгідай ТВЛ.

Ад рэдакцыі.

Неабходнасць рэарганізацыі літаратурнага працэсу, пра што піша Алесь Аркуш, усведамляецца далёка не ўсімі. Ва ўсялякім разе, на апошнім па часе пісьменніцкім з'ездзе адваведнае пытанне ўсур'ез не ставілася. Не вырашаецца яно і практычна, шляхам рэарганізацыі апарату Саюза беларускіх пісьменнікаў. Дзіўны штыль пануе як сярод большасці літаратурна-мастацкіх выданняў, так і ўвогуле ў творчым асяроддзі. Мажліва, што прычыны такой з'явы карэняцца ў грамадскім клімаце і, шырэй, у сацыяльна-палітычным становішчы Беларусі. Так ці інакш — гаворка насцела, і мы запрашаем усіх жадаючых прыняць у ёй удзел.

Уражанне

"ДЗЕ ПРОДКАЎ ЦЕНІ..."

Цягнулі пакідае Полацк. За вокнамі мільгаюць малюнкi лiпенскай прыроды. Пад перастук вагонных колаў перачытваю новую кнiгу паззі Навума Гальпяровiча "Востраў душы". Дараго настройвае на роздум.

"Востраў душы" — такая нечаканая, нязвычайная для сляху назва. Дранько-Майсюк, творчасць якога пазначана лiтаратурнай вытанчанасцю, шчыра прызнаўся, што быў прыемна здэўлены назвай кнiгi, адзначыўшы пры гэтым, што падобнае яшчэ не сустракалася.

Мяне цікавіць, што ж там, на востраве душы паэта? На востраве душы маёй лiхтар, што свеціць праз туман і завiруху, Якому я прыношу на алтар Сваю даўно ўзгаданую скруху.

Глыбокая, "даўно ўзгаданая" скруха, гэта што — вынік "ума халодных наблюдений і сэрца горестных замет"?

Зразумела, рэчаіснасць наша такая, што нам даўно ўжо не да песень. Мы аказаліся ў паласе разбурэння, знішчэння, абвяржэння, непрыняцця, пераасэнсавання, перагляду як старога, так і ўсяго, што было дарагім, святым, вечным. Нехта з вялікіх людзей сказаў, што калі расколваецца свет, трэчына праходзіць праз сэрца паэта. На злome часу не проста разабрацца ў хадзе падзей. Сходзяцца два тысячагоддзі. Яны, сутыкнуўшыся, могуць

падняцца на дыбы — і тады непазбежны катаклізмы, трагедыі.

Рэаліі дня гнятуць паэта, ён ясна бачыць і добра разумее ўсе недарэчнасці супярэчлівага часу. Але, тым не менш, упэўнены:

**І пакручатыя дарогі
Праб'юцца праз бяды дзірван.
Ды гэта будзе заўтра, а сёння душа паэта
настроена на мiнорную хвалю.
Чаму так цягне да сваёй зямлі,
Дзе продкаў цені,
Якія, можа, як і я, былі
Адным імгненнем.**

Паглыбляючыся ў роздумныя радкі паэта, я раптам пачынаю разумець прычыну яго глыбокага і пакуль што непазбыўнага суму. Творца аказаўся на той вышыні ўзросту, калі стаў глыбей пранікаць у свае карані, вытокі, асэнсоўваць вечныя пытанні: навошта мы тут, для якой мэты, якое наша прызначэнне і месца ў сусвеце, чаму чалавек, надзелены Тварцом такім магутным духам, не вечны на зямлі?

Адной ўспрымаюць гэтыя пытанні спакойна, другія, больш уражлівыя, не згаджаюцца з сучаснымі довадамі царквы, бунтуюць супраць няўмольных законаў быцця. Міма нашай волі адбываецца вечны кругаварот жыцця, што і сцвярджаецца Гальпяровічам:
**Так мы вяртаемся ў існасць і свет,
Той, ад якога ўжо бралі пачатак.**

Пытанні жыцця і смерці — яны вечныя, як і сам свет.

**Вечны пошук і адказ,
І салодкае трымненне.
Вечны позірк, вечны час.
Вечнае душы памкненне.**

Нягледзячы на сваю тугу, паэт перш за ўсё зямны чалавек са сваімі турботамі і праблемамі. Яго хвалююць розныя бакі жыцця. Ён балюча перажывае, што "Храмы руінавалі, а баракі Сiмваламі радасці былі". Ён занепакоены тым, што ў адносінах паміж людзьмі мала спагады і дабрыві. Усё было падчас дыскусій, "Толькі месца ў спрэчках не хапіла для спагады, мудрасці, любові". Пануе стыхія адмаўлення свайго, кроўнага, спадчынага: "Як у бездань весела імчаць, З грукатам і песнямі чужымі".

А колькі навокал сляпых, якія не толькі не разумеюць, але і не імкнуча спасцігнуць сутнасць новага жыцця. "Ім не да гэтага, яны заняты іншым.

**А сляпыя ў звадах горла раздзіраюць,
Скарб багаты дзеліць, п'юць вiно заўзята.**
Паэт не "падганяе" сябе пад абставіны жыцця, ён цвёрды ў намеры заставацца самім сабою. Але ж такая пазіцыя не часта дападабры "сильным мира сего". Вось і даводзіцца

**...даказваць зноў, што маю права
Быць такім, якім жадаю быць.**
Вобраз Радзімы, роднай старонкі заўсёды

жыве ў душы паэта.

Паглядзіце, з якой сілай творчага ўвасаблення паказана ўзаемная павязь чалавека і радзімы ў вершы "Спявае Данчык":

**Звініць, нібы жаўрук пад небам,
Яго астральная туга.
Над той далёкай і адзінай
Зямлёй таполяў і бяроз...
І адгукаецца Радзіма
Самотнаю пшачотай слёз.**

Адметным у "Востраве душы" з'яўляецца і тое, што Н.Гальпяровіч амаль не просіць дапамогі ў Бога, а сам стараецца разабрацца і ў самім сабе, і ў жыцці наогул. Усявышні ўсудысны:

**Толькі далёк паглядае Хрыстос.
Ён на дарозе і ён на парозе.**

А колькі нечаканых вобразаў, сапраўдных залацінак у кнізе!

**Ды сцяжынка часам у траве,
Нібы часу квюленькая вена.**

Трэба адзначыць і наступнае. Ёсць у кнізе вершы (іх, праўда, няшмат), якія не пазначаны глыбокай філасофіяй, а проста нясуць у сабе пэўную інфармацыю. ("Перапіска", "Папугай", "Асенняя кветка" і інш.). Парушаецца агульны строй кнiгi, на мой погляд, з чым згаджаецца і аўтар "Вострава душы", двума вершамі з цыкла "Паводле цыганскай паззіі". Але ў цэлым кнiга светлая, свежая, прымушае задумацца над прачытаным.

На востраў душы Навума Гальпяровіча прыбываюць першыя паломнікі.

Аркадзь НАФРАНОВІЧ

Пастайскі раён

Сярод кнiг

ШТО ПАСЕЯЛІ — ЗБІРАЕМ...

За назвай новай кнiгi паззіі Мiколы Маляўкi "Ручнічок на крыжы", нядаўна выпушчанай выдавецтвам "Мастацкая лiтаратура", не даніна моде, як можа падацца на першы погляд. Гэта душэўная патрэба паэта асэнсаваць пройдзены шлях, дзень сённяшні, паспрабаваць зазірнуць у будучыню. Найчасцей пры гэтым з'яўляюцца матывы самотныя, элегiчныя і тым самым вобраз ручнічка на крыжы ўсё болей пачынае ўяўляцца свайго роду сімвалам. Знакам жалыбы па страчаным і нязбытым, але адначасова і сімвалам веры ў далейшае духоўнае ўзбагачэнне народа, у яго адраджэнне, вяртанне да каранёў, нацыянальных вытокаў.

Кнiга атрымалася аб'ёмнай — больш пяці ўлікова-выдавецкіх аркушаў, аднак аўтар палічыў патрэбным не "разбіваць" творы на асобныя раздзелы, хоць гэтак зрабіць было б і не цяжка. Аднак у такім разе знікла б цэласнасць успрымання, а сама споведзь лірычнага героя пазбавілася б нязмушанай паслядоўнасці, калі ад верша да верша ўзрастае сіла эмацыянальнага поля, што ўбірае ў сябе тое, да чаго немагчыма быць абывакам.

Вершы М. Маляўкi, у якіх закранаецца чарнобыльская тэма, а таксама тыя, што напоўнены роздумам аб лёсе народа, Бацькаўшчыны, мовы, часам маюць і пэўную лозунгавасць, ды яе, у дадзеным выпадку, не трэба баяцца. А як жа інакш прамаўляць, пісаць, калі ты, хто выступае супраць беларускасці, гатовы, як кажуць, узарць цябе за горла. Яны ж вельмі ваяўнічыя, як і адзін з "народных" выбранныхікаў з верша "Сабака":

**Дэпутат на мову брэша.
І даўно ад брэху-здзеку
Чырванее наша Вежа,
Вежа, белая справдэку.**

Лагічным успрымаецца і з'яўленне верша "Туман" — такая ўжо наша рэчаіснасць:

**Падман кругом, адзін падман,
Блакiтны, як вясной туман,
І шэры, як туман асенні.
І непрыкаяна, як цені,
Мы ноч і дзень у ім блукаем.**

І само сабой узнікае запытанне: "Куды ідзём?..", падказваючы назву яшчэ аднаму твору, што таксама — сведчанне неабывакага стаўлення аўтара да сённяшняга рэаліі: "Даўно пара спусціцца з неба // Арлам дзяржаўным. На людзей — надзея: // Глядзец у будучыню трэба // З зямлі, а не з трыбуны Маўзалея".

Хаця, чаму здэўляцца? Ды і навошта на некага наракаць, навошта шукаць вінаватых збоку — "Тое, што пасеялі, збіраем". А гэта яшчэ адзін верш М.Маляўкi і таксама з тых, што надзіва актуальныя: "Знак бяды над родным краем. // Тое, што пасеялі, збіраем. // Даражэе нават чорны хлеб, шкада. // Дзякуй Богу, што бясплатна вада".

Аднак, бадай, не памылюся — М.Маляўка ўсё ж па складзе сваёй творчасці паэт-лірык. Паэварджэнне таму і шмат якія творы з яго новай кнiгi. Магчыма, яны нават пераважаюць над творами, у якіх надзённасць вырываецца, так сказаць, на паверхню. Але сённяшняга лірыка М.Маляўкi таксама адметна. Я б сказаў — яна з публіцыстычнай падсветкай. Але публіцыстычнасць гэтая не знешняя, а

ўнутраная, падтэкставая, як у адным з лепшых вершаў "Начлег". У ім і вяртанне ў пару маленства: "Хлапцук-падпаскам я, бывала, лётаў // На начлег соды, ад вёскі... збоч". Але ў ім і паяднанне дня сённяшняга з учарашнім. У ім жыве ўжо не колішні хлапцук-падпаска, а сталы мужчына, які даўно развітаўся з вёскай, але яна, тым не менш, пастаянна нагадвае аб сабе і прыцягальная сіла яе вытокаў з гадамі не меншае. "Быт патрыярхальны ў век ракет" не адштурхоўвае ад сябе:

**З хлапцук-падпаскам бачу падабенства,
Адчуваю моцна роду карані,
Быццам сапраўды ў далёкае маленства
Я вярнуўся на чаромхавым кані.**

У М.Маляўкi пераважаюць творы, якія не выклікаюць сумнення ў сваіх высокіх мастакоўскіх вартасцях. Узьць хоць бы верш "Пад небам сiнім" (між іншым, упершыню ён быў апублікаваны на старонках "ЛiМa"). Колькі сказана паэтам пра любасць да родных мясцін, колькі прызнанняў у адданасці вёскам, адкуль пачалася твая жыццёвая дарога, прагучала, але чытаеш гэты твор і быццам нічога значнага да яго не было. Везмоўна, за выключэннем класічнага: "Трэба дома бываць часцей..."

Як пераканаўча (і як хораша) прызнаецца М.Маляўка ў любові да сваёй Мiкалаўшчыны (а менавіта так называюць сваю вёску Мiкалаеўшчына яе карэнныя жыхары):

**Каб мог, асыржана ўз'яў бы
У далоні цябе, пагушкаў,
Сагрэў бы дыханнем, азяблую,
Як неадлётную птушку.**

Ды і як жа інакш, калі: "І ўся ты, да крайняй

сядзібы, // У сэрцы маім умяшчаеш!"

Па-свойму адметна, хораша напісаны М.Маляўкам вершы пра маці ("Мiкалаўшчына без мамы", "Жалобны трыпціц", "Родныя вокны" і іншыя). Кожнае слова ў іх дакладна ўзважана і прадумана... Хаця, магчыма, гэта і не той выпадак, каб разважаць пра аўтарскае майстэрства ў творах, якія звычайна не пішуцца, а прамаўляюцца. Душой, сэрцам...

Увогуле, творчая палітра М.Маляўкi ў гэтай кнiзе правілася самымі рознымі адценнямі. Ніколі не лішнім ў зборніку выглядаюць і гумарыстычныя творы ("Куцця", "Анекдот", "Гарэм", "Бацiны"...). Хоць, па праўдзе кажучы, бывае і так, што аўтар кладзе ў аснову завельмі хадавы сюжэт. Прыклад — верш "Навіна":
**Прынес я пастух Арсен:
Мядзведзя бачыў — у аўсе.**

**Суседка навіну пасе:
Мядзведзя бачыла ў аўсе.**

**А сёння сведкі ўсе:
Мядзведзя бачылі ў аўсе.**

Ды і ў вершах "сур'ёзных" часам вока "чапляецца" за выпадковы радок... Але хіба ад гэтага паслабляецца уражанне ад кнiгi М.Маляўкi? Хіба не хочацца чытаць і перачытваць яе лепшыя творы?

Адначасова з'яўляецца і жаданне вярнуцца і да ранейшых пазэтых кнiг — "Едуць маразы", "Жалеза", "Лотаць", "Круг", "Аднаўскоўцы" і іншых. Ладны стос атрымліваецца... А ў зборніках гэтых, як і ў кнiзе "Ручнічок на крыжы", творы, якія не пакідаюць абывакам.

Калі ты любіш паззію. І калі ты любіш сваю Бацькаўшчыну. А гэтыя паняцці для М.Маляўкi ўзаемазвязаныя.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

Памяць

ГАВАРЫЎ ТОЛЬКІ ПРАЎДУ...

Менавіта так назваў свае згадкі пра Алесь Адамовіча вядомы рускі пісьменнік Леў Разгон. Ён, у прыватнасці, адзначае: "Цяжка было знайсці чалавека больш прывабнага, чым Алесь Адамовіч. Яго някідкая прыгажосць твару, сарамлівая ўсмешка, нейкая старамодная мяккасць у кантактах з людзьмі, дабрыва і імкненне дапамагчы людзям, якія да яго звярталіся... І пры ўсім гэтым ён у пэўных людзей, больш таго — у многіх людзей выклікаў злосць, у лепшым выпадку — няўвагу. І ўсё толькі таму, што вызначальнай рысай гэтага чалавека была здольнасць гаварыць толькі праўду. Многія лічылі яго жорсткім і нават бязлітасным. Мабыць, ён і быў жакім. Бо што можа быць больш бязлітасным, чым праўда".

Згадкі Л.Разгона змешчаны ў шостым нумары газеты "Літаратурныя весті". Гэта газета садружнасці Саюзаў пісьменнікаў, Саюза пісьменнікаў Масквы і Незалежнай Асацыяцыі пісьменнікаў "Красавік", галоўным рэдактарам "ЛВ" з'яўляецца Валянцін Аскоцкі.

Выданне ярка выражанага дэмакратычнага кірунку і, зразумела, перажывае нямала цяжкасцяў. У першую чаргу, безумоўна, фінансавых, таму і не скажаць, каб выходзіла часта. Больш таго, на кожны чарговы нумар даводзіцца, як кажуць, выбіваць грошы.

Што тычыцца згаданага шостага, дык ён прысвечаны гадавіне з дня смерці А.Адамовіча, пра што гаворыцца і ў невялікай "Калонцы

рэдактара": "Поруч з публікацыямі аб яго жыцці і творчасці, успамінамі пра яго чытач знойдзе таксама матэрыялы, праблематыка якіх горача хвалявала Алесь Адамовіча як публіцыста і крытыка".

Несумненна, што з падобных матэрыялаў на першы план неабходна вылучыць дыялог Надзеі Жалязновай з Анатолем Прыстаўкіным "Не страляйце ў будучыню", у якім дадзена бескампрамісная (у духу А.Адамовіча!) ацэнка сённяшніх падзей у Расіі, найперш таго становішча, што склалася ў Чачні.

А ў вянок памяці Алесь Мiхаілавіча хораша ўпісваюцца самыя розныя матэрыялы. Яму прысвяціў свой верш і Булат Акуджава:

**Вот и дочитана сладкая книжка,
Долгие годы в одно сведено,
И замирает обложка, как крышка,
С обозначением точной цены.**

Рослачна-самотныя развагі Васіля Быкава: "А мы ўсе перажываем яго сярод нас адсутнасць, наша духоўнае сіроцтва. Цяжка змірыцца з думкай, што назаўсёды страчана гэтка неабходная магчымасць хоць зрэдку пацуюць яго мяккі, нягучны голас, спасцігнуць няпросты ход яго дапытлівай думкі, параўнаць з яго высокай прававой уласную нашу правату — у літаратуры, і палітыцы, у жыцці. З сумнай непазбежнасцю мы павінны засведчыць ідэинамаральны разброд сярод яго нядаўніх аднадумцаў, яго сяброў. Мiжволі думаецца часам: магчыма, і лепш, што ён не дажыў да

многага і не ўбачыць, што без яго сталася, пазбегне, магчыма, самага вялікага свайго расчаравання ў сябрах — тых, хто гэтак хутка перарадзіўся з прагрэсістаў і дэмакратаў у банальных дзяржаўнікаў. Яго раптоўная канчына адбылася быццам у прагучаным яго больш цяжкай гадзіны, якой бы ён хутчэй за ўсё не прыняў бы і наўрад ці перажыў бы яе. Хіба што пракляў бы, як праклінаюць сумленныя людзі, вымушаныя несці свой крыж у жыцці — за сябе, за праўду. І за яго таксама..." ("Несці свой крыж").

І яшчэ адзін верш — Уладзіміра Савельева "Ідзі і глядзі", у заглавак якога, як вядома, вынесена назва вядомага фільма, створанага па сцэнарыі Алесь Мiхаілавіча:

**Дворы, где фонтаны бетонные миски.
Метро, где народищу несповорот.
Неспешно, как будто он все еще в Минске,
Москвою связник партизанский идет.**

"У Адамовіча быў не толькі талент тварыць, ствараць, талент чалавекам быць і застацца чалавекам, але і талент грамадзяніна, высокага, які смела, безгалітва ішоў у атаку. І загінуў у час атакі" — гэта невялікая вытрымка з успамінаў Сiльвы Капуціян "Талент грамадзяніна".

Пра А.Адамовіча піша і ўдзельнік работ па ліквідацыі наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС, інвалід II групы, кандыдат тэхнічных навук, член Лігі незалежных вучоных Расіі Аляксандр Глушчанка ("Чорная быль").

А.М.

І НА КАРЫСЦЬ
БЕЛАРУСІ

працавала польская пісьменніца Габрыеля Пузына, з дня нараджэння якой 24 верасня спаўняецца 180 гадоў (памерла ў 1869 годзе).
А родам яна з вёскі Дабраўляны, гэта цяперашні Смаргонскі раён. У 1850 — 1860 гадах жыла на Смаргоншчыне, у Нясанішках і Гарадзілаве (Маладзечаншчына). Выдала зборнікі вершаў "У імя Бога" (1843), "Далей у свет" (1845) і іншыя. Не цуралася і прозы. У кнізе "Малыя, але праўдзівыя апавяданні", што пабачыла свет у 1857 годзе, праўдзіва расказала пра жыццё беларускага сялянства.
Дзесяцігоддзі гадамі раней з'явілася кніга замалёвак Г.Пузыны "Літоўскія дзеці, іх слоўцы, адказы, назіранні", багатая заглябленнем ва ўнутраны свет дзяцей.
Спрабавала Г.Пузына свае сілы і ў галіне драматургіі. Яе камедыя "Ці прыгожая, ці багатая" і драматычныя абразкі з поспехам ставіліся на тэатральных падмостках Вільні, а ў 1861 годзе ўвайшлі ў зборнік "Аматарскі тэатр". Багатыя на фактычны матэрыял і ўспаміны Г.Пузыны "У Вільні і ў літоўскіх дварах". Яны былі выдадзены ў Вільні ў 1928 годзе. Нарэшце, нельга не сказаць і пра тое, што пісьменніца парупілася зберагчы аўтографы Т.Зана, А.Адінца, У.Сыракомлі, С.Манюшкі, Я.Чачота і іншых.

ЗВЯЗАНЫ
І З БЕЛАРУССЮ

85 гадоў з дня нараджэння славенскага мовазнаўцы, доктара філалагічных навук, акадэміка Славенскай акадэміі мастацтваў Франц Безляя споўнілася 19 верасня. Ён вядомы як аўтар двухтомнага манаграфічнага слоўніка "Славенская гідранімія", напісаў манаграфію "Эсэ пра славянскую мову", шэраг даследчыцкіх артыкулаў пра балтаславянскія сувязі. У сваіх працах Ф.Безляя не абыходзіць увагай і беларускамоўнага матэрыялу. А ў 1969 годзе ён працягнуў у Беларускім дзяржаўным універсітэце цыкл лекцый, прысвечаных пытанням славянскай этымалогіі і анамстыкі, у якіх асабліваю ўвагу звярнуў на беларуска-славянскія моўныя паралелі.

"ПЕРШАЦВЕТ", N 9

Паэзія прадстаўлена творами Н.Бурдзейкі, П.Шадур, Г.Ціханавай, К.Пашкевіч, З.Клуса, Г.Пасканнай, А.Едчык, В.Вабішчэвіча. Проза — апавяданні, абразкі Л.Дрык, П.Вашко, А.Бычкоўскага, М.Казуна, І.Гарбачова, М.Сянкевіча.

У "Гасцеўні" — урвак з паэмы П.Пруднікава "Бяда", апавяданне І.Капыловіча "Знаёмства на вяселлі".

К.Мяшкова гутарыць з мастаком А.Марачкіным — "Слова — паходня". С.Арцшук праводзіць параўнальны аналіз ранняй творчасці М.Гарэцкага — "Псіхолаг, народжаны патаёмным". М.Башура ("Не, мы — не лісце на вятраку!") перачытвае кнігу выбранага К.Цвірка "Бацькаў свет палявы". Т.Цвірка ("Шчасце маё — невычэрпная вернасць...") рэцэнзуе кнігу Т.Мазур "Спакуса траўня". Спажытак з "Жароўні" — уражанні Г.Юрчанкі ад сатырычна-гумарыстычных твораў, змешчаных у "Першацеце".

Незабыты воблік Я.Скрыгана паўстае са згадак яго жонкі Ганны Міхайлаўны і ўнука Юрася. Апублікаваны і два раней невядомыя запісы Я.Скрыгана, зробленыя ў 1992 годзе.

У "Жароўні" — вершы У.Гарачкі і гумарэска В.Трусевіча "Хуткасць і націск".

БУДЗЕМ
АПТЫМІСТАМІ

Да гэтага заклікаюць начальнік упраўлення дашкольнага выхавання Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь Т.Карасцялёва і галоўны рэдактар часопіса "Пралеска" А.Сачанка, артыкулам якіх "Давайце заставацца аптымістамі" адкрываецца дзевяты нумар "Пралескі". Тут жа прапануецца артыкул "Дашкольнае выхаванне як сістэма сацыяльнай абароны будучыні націмі", у якім гаворыцца аб тым, што робіцца ў нашай дзяржаве ў гэтым кірунку, называюцца дапаможнікі, што выйшлі, згадваюцца тэмы, якія пабачаць свет у бліжэйшы час.

Л.Елістратава ("Мову родную, край свой любіць") прапанавала сцэнарый свята, прысвечанага беларускай кнізе. М.Марціновіч ("Пялёстка за пялёсткам") разважае пра творчасць У.Дубоўкі для дзяцей, апублікавана некалькі вершаў паэта. Назва артыкула З.Лысенкі гаворыць сама за сябе — "III Міжнародны фестываль тэатраў лялек". Пытаннем народных традыцый прысвечаны артыкул В.Скідана "Восень багатая дожджыкам, святамі".

Паэзія

Алег ЛОЙКА

"...НОВЫ
СЭНС
ЖЫЦЦЁ
ЗАЙМЕЛА..."

ЗАВЕЧАРЭЛА...

Завечарэла, і ў цішы
Зноў пець, здавалася б, душы,
Ды, як малюсенькі вампірык,
На песню, што не з-пад капірака,
А з беларускіх малюваў-мар,
Прыпасці наравіць камар.

Зара паціху дагарае,
Зямля шарэе дарагая,
І галаву баішча ўзняць
На зоркі, бляск чый не суняць:
Яны, далёкія, бязвінным
Купалаўскім мне напамінам
Аб вечнасці нягаснай іх
У кожны час, у кожны міг.

Чаго ж мы зноў баяцца мусім
Пад небам роднай Беларусі,
Ізноў маўчаць, і не хацець,
І знічкамі ў адхон ляцець,
Тым вінаватыя адзіна,
Што мы — сыны твас, Радзіма,
А не апоўначны вампір,
Які ўжо сніць нясвойскі пір?..

Аддацца зіготкім марам,
Стаім, нямеем прад кашмарам...
Га!.. Пір не нашай перамогі!
Аднак — пабойцеся вы, богі,
Дзе, хто, калі, што перамог,
Свой адрынаючы парог
І памяць продкавую ліраў
І нават нелюдскіх вампіраў?!

Не перамога — перамога,
Што супраць роднага парога,
Што супраць матчынае мовы
І што з пагардлівае змовы
Супроць святога, дарагога!
Не, тыя не ўбаяцца Бога,
Якім абы ў героях дня
Цугляць народ, нібы каня!

А што ж тым застаецца, людцы,
Што ў меншасці, з якой смяюцца,
Што, зубы сцяўшы, маўчаць горка,
Чужыя на сваім падворку
І ў гэты вечар вечаровы
І ля начы згусцела броваў?..

О, муза Клія, ці ж зміруся
Я з пахаваннем Беларусі,
Распятае на паняверцы
І вырванай з грудзей, як сэрца?!

Ды горам, сэрца, не нямей,
Надзею кожны ў свеце мей:
Ты, Беларусь, ты — не ахвяра,
Ты найсвяцейшай песняй-марай
Была, ёсць, будзеш, і з нас кожны
Табой адно непераможны,
З табой і зможнай шчаслівы
На ростанях пад гвалт глумлівы...

Бо што тут зробіш, што пачыніш?!
Ды то — не фініш, то — не фініш,
То — новага пачатку мета,
Старт новы да старога мэты, —
Ды ўсё ж мне горка, крыўдна, млосна,
Што так няшчасна, так нялёсна
Мне ў сэрцы Клія бяду клінам
Загнала, бы вухам асліным,
І бясконцы чыніць жаль бяда,

І верш бясконцым крыўда чыніць,
Ды цераз іх якраз відаць,
Як неба курчыцца ў аўчыну
Ды ж і павелічальным шклом:
На шчасце ж вы нам, беды нашы!
Праз іх глядзіце ж на свой дом,
Ушчэнт яшчэ не дасканаўшы,
І ведаючы сэрцам смелым,
Што новы сэнс жыццё займела.

ВІСКУЛІ

Апомніцеся калі,
Імперскіх сноў ветэраны?!
Я вам пяю, Віскулі,
І край, вамі ўратаваны.

Ні кулямі, ні крывёй,
Ні ляхамі, ні маскалямі,
А злюбам з праўдай адной,
Што здзейсніўся Віскулямі.

Хай шмат кайданоў ёй кулі,
Хай кроўю дыміліся раны, —
Я вас пяю, Віскулі,
І край, вамі ўратаваны.

Азёры, рэкі, палі,
Бары і сенажаці,
Вы — нашыя, бо Віскулі
З'ядночылі вас, як маці.

І край наш, як маці сын —
Адзіны і незалежны,
Спрадвечнай поўны красы,
Павазе спрадвечку належны.

А вы — не за Віскулі?
А вы — супраць роднага краю?..
Баюся я, што, хоць калі,
Неба вас пакарае..

ПРАМОЎЛЮ
І НЕ ПАМЫЛЮСЯ

Сыну ПАЎЛУ

Прамоўлю і не памылюся,
Бо ведаю цяпер я досць,
Што я нішто без Беларусі:
Ёсць Беларусь, я, значыць, ёсць.

І з ёю мы — не магікане
На радасць чорным палынам,
І нас ты не аплаквай, каня:
Палонак кануць збракне нам!

Высперагайся, здрады хлусе,
Ёй дамавіну прымяраць, —
На белым свеце Беларусі
Жыць, красаваць, а не ўміраць!..

І кожны тое ведаць мусіць:
Не дам аддаць, не дам забраць, —
На белым свеце Беларусі
Жыць, красаваць, а не ўміраць!..

Баюся з ёй і не баюся,
Дабром вячаны і ліхім:
Клякоча на буслянцы бусел,
Клякоча сэрца маё з ім, —
І я буслянкі не зракуся,
Бо ведаю цяпер я досць,
Што мы нішто без Беларусі:
Ёсць Беларусь, мы, значыць, ёсць!..

НА БЕРЛІНСКІМ
ВАКЗАЛЕ

На вакзале, як на вакзале:
Адыходзяць, прыходзяць, сядзяць
І чакаюць, як колісь чакалі
І як будуць калісьці чакаць,

І ад'едзе хто-не абавязкова
І прыедзе, напэўна ж, сюды,
Каб чакаць і, як колісь падковы,
Браць на шчасце расклад язды.

Не яго мы сабе выдумляем,
Трацім час, ждучы, у журбе,
І паёрваем злосна, і лаем
Свет увесь, ды ніколі — сябе.

Пасміхаюцца машыністы,
І кіўкі стрэлкам тут, як тут,
А расклад, ён, аднак, існы,
Не пазбаўлены ўдач і пакут.

І чакаць мо й не вельмі трэба,
Каб спяшалася штось на зямлі —
І ландшафт, і высокае неба,
І дзяжурныя патрулі,

Можа, лепш яно, як на вакзале,
Мо найменей у тым бяды:
Пасядзець, як на перавале,
Не спяшаючыся ў нікуды,

І, як мора, маючы часу:
Думай, мыслі, і што і як,
Ды падкідвай рыфмы Пегасу,
Хай хоць глухне ад іх, бядак;

І хай грук капытоў ягоньх
Адгукаецца ў сэрцах людскіх,
Што маршрутаў ждучь у вагонах
І сустрэч, што наперадзе ў іх.

АДРАДЖЭНЕЦ?

ТРЫЯЛЕТ

"Адзін са многіх!..", — мне не мовіць,
"Адзін з нямногіх...!", — гавару
І ўвесь ад сораму гару:
"Адзін са многіх...!", — мне не мовіць!..
Няўжо я хлеб прасу дармовы?!
Тлумачання не дабярэ!..
"Адзін са многіх!..", — мне не мовіць,
"Адзін з нямногіх...!", — гавару.

ПАДЗЯКУ ПЕРАДАМ

Гансу АУЭРСВАЛЬДУ

Калі мяне ўжо не будзе
На гэтай святой зямлі,
Сябры мае — добрыя людзі,
Бары, лугі і палі,
Я з вамі ўсё роўна буду
Ля весніц, дарог і брам —
З падзякай добраму люду
І перш за ўсё сябрам.

Праменьчыкам пацалуе
Сонца на ўсходзе вас,
Хваляю захвалюе
Ручай між майскіх акрас,
Ветрык сустрэне на ганку,
Расінка блісне тут, там, —
То я цераз іх падзяку
На вечнае вам перадам.

Пець салаўямі падзяцы
Маёй вам, мае сябры,
Жаўранкам захліпацца,
Зязюлькай куваць у бары,
Зоркай мігцець неспіханай,
Што сэрцам сваім атулю,
Каб перадаць і каханай
На грэшную гэту зямлю.

●
Сёння, бы ўчора, заўтра, бы сёння...
Не бяда ж і не гора,
А паглядаю на дзве далоні —
На два cemento mosti.
То ж не адно мне яны сціху звонаць
Аб тым, што не перайначыць!..
Паглядаю на дзве далоні,
Якія адно толькі значаць.

— Сяджу на нарах, як кароль
на імянінах,
Іначак "Северу" спрабую дакурыць.
А мой нахабны смех
Мае заўсёды постых...

Гэта гарланиць, з размазу ляпаючы ўсімі пальцамі рукі па струнах гітары, Пецька Касцюк. Рьжаныкі, з крывым носам і ў рабацінні. На твары месца жывога няма ад скулявак. Ён лічыць сябе музыкаю, хоць гітару трымае ў руках усяго другі тыдзень. У ад-розненне ад астатніх палескіх хлопцаў размаўляе толькі па-беларуску. Чыста, як настаўніца ў школе. Пецька родам з Міншчыны. Відаць, маніць, што ў ягонай вёсцы ва ўсіх гэтка прыгожая мова.

На электрычнай плітцы ў чорнай мурзатай каструлі кіпіць-варыцца суп. Смачны пах раздражняе, не дае спакою. У суп паклалі, акрамя бульбы, лыжак колькі падсмажанага з цыбуляю сала, якое прывёз ад бацькоў з Драгічына Яшка Нізок, трошкі

— Ого! — здзіўлена вымаўляе Пецька Касцюк, і схайцішы гітару, прыганцоўвае і спявае: "Эх, сяджу на нарах, як кароль на імянінах!"

У накой уваходзіць Аршынаў-Мураўёў, пра якога хлопцы зусім забыліся. Ён ад выкладчыкаў дзяжурць па інтэрнаце. Дый урэшце ніхто яго не байца. Аршынаў-Мураўёў сам жыве ў інтэрнаце на другім паверсе, мае там пакойчык разам з іншымі бескватэрнымі выкладчыкамі і майстрамі. Нібыта ў Мінску ў яго шыкоўная кватэра і сям'я. А тут у інтэрнаце ён адзін, толькі праз тыдзень у суботу цягнецца з вялікім карычневым чамадана на аўтавакзал, а вяртаецца пасля абеду ў панядзелак.

Аршынаў-Мураўёў сталага ўжо ўзросту чалавек. Як толькі ён з'явіўся ў вучылішчы, яму адразу прыляпілі мянушку Фантамас. У яго лысая, як калена, галава, шырокая амаль квадратная барада. Заўсёды на ім

— Давайце мы будзем дапамагаць, — кажа Ангідрыд.

— У якім сэнсе? — насцярожваецца Фантамас.

— У прамым. Як хто не будзе вас слухаць, мы яго па вуху, па вуху...

— Ну, ты і прыдумаш. Доўга думаў, як гэта па вуху, па вуху? Вы ж не якія спартсмены, барцы ці баксёры, — аглядае Фантамас хлопцаў. — Хаця ў вашай прапанове нешта ёсць разумнае... Як гэта кажуць, сіла салому ломіць. Трэба было б таму-сяму і па вуху... Учора раніцай выходжу з пакоя, а на дзвярах мела нашкрабалі: Фантамас. Хто такі Фантамас? Я такога не ведаю, чаму напісалі на маіх дзвярах, а не, напрыклад, на вашых?

— А ў нашым пакоі Фантамас не жыве, — рагоча Пецька Касцюк. — Навошта на нашых дзвярах пісаць?

— Ты, во! — стукае сагнутым пальцам па сталае Аршынаў-Мураўёў.

— Дурань! А дзе ў інтэрнаце Фантамас? Няма! Галавой думаць трэба...

Віктар СУПРУНЧУК

ФАНТАМАС

АПАВЯДАННЕ

самаробнай локшыны. Яе з ладную жменю ўкраў Касцюк у суседнім пакоі. Там жывуць жмінды, ніколі не дадуць ні скарынкі хлеба, ні цыбуліны. Застаецца ўкраці, толькі не надта многа, бо заўважаць і будзе гвалт.

Суп варыцца, і праз хвілін дзесяць, нарэшце, наддыдзе свята для жывата. Пецька Касцюк брынчыць, а Яшка Нізок і Мікола Ангедравіч, а прасцей Ангідрыд, лежачы на ложках, вачэй не зводзяць з каструлі. Якая там вучоба, калі такі цудоўны пах ахутвае галаву і тлуміць мазгі? Ці хлопцам зараз да нейкіх трансфарматараў, электрастанцый, да ўсяго зрэшты гэтага фабзайскага вучылішча, калі чакаецца свята жывата?

— Мо ўжо гатова? — не вытрымлівае Пецька, адкідае ад сябе гітару і — да каструлі.

— Куды, куды! Назад! — Яго спыняе Ангідрыд. — Сёння кухар я. Я камандую! Не гатова!

Ангідрыд — здаровы мардаты хлопец, вельмі спакойны і любіць кухарыць. Кажа, што дарэмна пайшоў вучыцца на электрыка. Але д'ябал з ім, у арміі перавучыцца на кухара. Які сэнс у электрыцы, лепш за ўсё сталаўка, кафэ ці рэстаран. Ніколі галодны не будзеш. Ён ажно прыцмоквае сваімі тоўстымі вуснамі. Усе рагочуць, бо надта ж смешна ўявіць Ангідрыда ў белым халатце і з вялікім апалонікам. Мусіць, не мужынская справа кухарыць, варыць суп ці таўканіцу.

— Ну, хлопцы, яшчэ трошкі і будзем есці, — кажа Ангідрыд, каштуючы гарачы суп. — З паўльжкі солі...

Ён не паспеў пакласці накрыўку на каструлю, як пачуўся стук у дзверы. Усе сціхлі, затаіліся. Калі хто з суседніх пакояў, дык нічога страшнага, а як нехта з адміністрацыі інтэрната? Месяц назад дырэктар вучылішча сваім загадам забараніў гатаваць ежу на электраплітках у пакоях. Маўляў, негігігенічна і небяспечна: можа быць пажар. Варыць суп і смажыць сала толькі на агульнай кухні. У некалькіх пакоях пасля гэтага загаду ў хлопцаў забралі пліткі. І яшчэ абяцалі выгнаць з інтэрната.

— Ціха і спакойна, — Яшка Нізок бярэ свой ручнік і каструлю з супам разам з электрапліткай хавае пад лажак. — Адчыняй!

Дзверы адчыняе Ангідрыд. Калі хто з хлопцаў вырашыў парушыць святы час абеду, дык ён не пераступіць парог. Аднак Ангідрыд ветліва ўсміхаецца і шырока расчыняе дзверы.

цёмны ў ледзь прыкметную шэрую пасачку касцюм, зялёная, відаць, ваенная кашуля і такі ж зялёны гальштук. Іншага адзення на Аршынаў-Мураўёва ніхто не бачыў. На сваіх занятках ён расказвае пра электрастанцыі і падстанцыі. І ведае гэтую навуку вельмі добра. Кажуць, Аршынаў-Мураўёў да вучылішча працаваў больш дваццаці гадоў галоўным інжынерам энергетычнай сістэмы Беларусі. На занятках ён амаль не глядзіць на схемы. Ягоная памяць усё здзіўляе, бо ў гэтых схемах, здаецца, і сам чорт ногу зломіць. Аднак на занятках такі кавардак і гвалт, што, мо хто і хацеў бы нешта запомніць, дык не здолес. Адны, не хавваючыся, гуляюць у карты, іншыя баяць анекдоты, трэція чытаюць кніжкі. Ён жа, не звяртаючы ні на кога ўвагі, бадзёрым і ўпэўненым голасам расказвае пра электрычныя ўстройствы. Ходзіць па вучылішчы плётка, што ён прыехаў сюды выкладаць, каб зарабіць сабе колькі гадоў педагагічнага стажу. Быццам будзе тады большая пенсія. Не слухаюць Аршынаў-Мураўёва на занятках, потым шкадуюць; прымаючы экзамен, ён бязлітасна ставіць двойкі.

— Заходзьце, заходзьце, паважаны Леў Аляксандравіч! — кланяецца, прыганцоўваючы, Пецька Касцюк.

— Чего юродствуеш? — трохі раздражнёна гаворыць Аршынаў-Мураўёў, які ў прыцемках неасветленага пакоя сапраўды нечым нагадвае хлопцам Фантамаса з французскага фільма, які яны не так даўно бачылі. — Я тебе не паважаны, а ўважаемый. Пора, чай-то, і рускому языку наuczыцца. Кстаті, самому богатаму языку в мире! А то пойдеш в армію и все с тебя смеяться будут. Темный ты человек, Костюк!

Аднак гэтая вымова не спыняе Пецьку і ён усё роўна скача перад незадаволеным Фантамасам. Ажно пакуль Мікола Ангідрыд не цягне яго за каўнер убок.

— Прабачце, Леў Аляксандравіч, гэта ён жартуе, — падсоўвае Фантамасу Яшка Нізок табурэтку. — Сядайце, рады вас бачыць. Ніянакш дзяжурьце сёння?..

— Дзяжур, дзяжур, — хітае галавой выкладчык. — Прыдумалі нейкае глупства. Калі які падшыванец зачоха нешта вычварыць, дык што я зраблю? — разводзіць Фантамас рукамі. — Анічога. Адзін у полі не воін. Каб хто мне дапамагаў...

Ён сядзе больш зручна за стол, распыліе пінжак і, мабыць, пакуль не збіраецца пакідаць пакой. У Яшкі Нізка дзень нараджэння. Якраз пад суп хлопцы і хацелі выпіць за Яшкаў дзень віна. Дый есці ўжо час, кішкі ў жываце марш іграюць.

— Так, так... — задумліва азіраецца Фантамас. І раптам усе заўважаюць, што ён, нібы кот, прынюхваецца сваім азызлым тоўстым носам. — У вас нечым смачна пахне. Ці не ўключылі тут электрычную плітку? Ведаце пра загад дырэктара вучылішча?

Ангідрыд палыходзіць да ложка, пад якім схаваны суп, і, нібы фокуснік, імгненна выпягвае адтуль каструлю і ставіць на стол. Здымае накрыўку, і смачны пах смажанага сала, цыбулі, бульбы, кропу і лаўровага лісту, здаецца, проста напаяўняе ўвесь пакой. Ён не дае дыхаць, ён такі ж моцны, як у добрага віна...

Здзіўлены Фантамас хвіліну-другую моўчкі глядзіць на каструлю, з якой узнімаецца гэтка пахуткая пара. Пасля разводзіць рукамі і вымаўляе лагодным голасам:

— Ну, кухары!!! Пахне смачна, — нахіляе над каструляй шырокі нос і нюхае, нюхае.

— Глядзі, каб не ашпарыўся, — ціха смяецца Касцюк і штурхае ўбок Яшку. — Запрашай, не будзь дурнем. Мо пяцёрачку атрымаеш па спецтэхналогіі.

Але Касцюка апырэджвае Ангідрыд. Не пытаючыся, налівае ў міску два паўніоткія апалонікі супу. І больш гушчы, чым рэдкага:

— Пакаштуйце, Леў Аляксандравіч, нашага булёну.

— А што, а што, можна, — Фантамас бярэ вялікую драўляную лыжку Яшкі, якую той прывёз з дому, і пачынае сёрбаць. Тады Ангідрыд налівае суп усім астатнім. З хвіліну ядуць моўчкі. Потым Яшка не вытрымлівае і кажа, штурхаючы нагою Ангідрыда:

— А ў мяне дзень нараджэння... Сягоння дзень нараджэння... Вось толькі сягоння...

— Ну і што? — ажно прыцмоквае Фантамас. Мусіць, таксама ўгаладаў. Вядома ж, харчуецца калі ў сталаўцы, а калі і сам мо гэтак жа гатуе на плітцы. Жонка аладак не напячэ. — Дзень нараджэння. Віншую. Будзь здароў і вучыся добра. — Яго лысая галава заблішчэла ад поту і ён, паклаўшы лыжку, старанна выпірае галаву насоўкай.

— А ў мяне віно, — Яшка дастае з-пад падушкі паўлітэркі і гучна

пітаскае на стол. — Вось!

— Віно навучэнцам піць забаронена, — бурчыць Фантамас, аднак бярэ бутэльку ў рукі і чытае ўслых этыкетку, паглядваючы на Нізка: — Аг-да-мі! Фу, гадасці! Хто п'е гэткае віно? Грузчыкі, электрыкі... Якія піў я кан'які, віны! Вам не снілася і не прысніцца. Дый не ўбачыце ніколі. У мяне і зараз дома стаяць брэндзі, шрэндзі. Чулі пра такое? Хэ, адкуль, цёмната вясковая... Ладна, колькі табе? Васемнаццаць? Мяркую, і бог не будзе супраць. Налівайце. Надта ж суп смачны. Хто варуў? Ты, ты, ты? — па чарзе паказвае ён пальцам на хлопцаў.

— Я варуў, — з гонарам адказвае Ангідрыд і разлівае віно па шклянках. Нехта стукае ў дзверы, але з-за стала ніхто не ўстае, усе глядзяць на Фантамаса. Ён здымае з сябе пінжак, вешае яго на біла ложка і, ужо стоячы, прамаўляе:

— Ну, каб вырас ты добрым хлопцам і электрыкам! На здароўе...

Пасля віна хлопцы адчуваюць сябе адважнымі і дасціпнымі. Не спяшаючыся ядуць суп і нібы разам з імі сядзіць за сталом нешасцідзесцігадовы дзед, а іх раўня, з якім можна жартаваць, размаўляць пра ўсё.

— Леў Аляксандравіч, Леў Аляксандравіч, — пытаецца ў Фантамаса Пецька Касцюк. — Чаму гэта ў вас такое прозвішча: Аршынаў-Мураўёў? Нейкае надта здзіўнае. Пра Мураўёва ў школе я нешта чытаў. Быў такі на Беларусі, якога называлі Мураўёў-вешацель...

— Ну, ну... — усё прыцмоквае Фантамас, надта ж упадабаў суп. — Вешацель, шмешацель. Які яшчэ вешацель? Быў Мураўёў дзекабрыст. Ніякага вешацеля не ведаю. Ці мала што ў вашай школе казалі. Мой прадзед быў пенырбургскі інжынер Аршынаў, а бабуліна лінія — Мураўёвы. Вось і атрымліваецца Аршынаў-Мураўёў. Што тут не ясна? Гэта толькі ты, абалуды, не разумеш!

Дзіўна, але чамусьці Фантамас пачынае злавацца. Ён пагардліва пазірае на хлопцаў, крывіць вусны, нібы з'еўшы нешта горкае.

— Цемра вясковая, — ляпае ён па плячы Ангідрыда. — Думаецца, заўсёды я вучыў такіх абалудуў, як вы? Я ж да мінулага года быў галоўным інжынерам энергетычнай сістэмы Беларусі. — Ён узнімае ўверх палец.

— Гэта вам не абы-што! Мабыць, ён у іхнім пакоі прыпыніўся на доўга. Забыў і пра сваё дзяжурства. А што, пад'еў, выпіў, хоць і не самага лепшага віна. Можна яму і ў сталаўку не ісці, думае Яшка, з сумам разглядваючы пустыя паўлітэркі. Вось табе і дзень нараджэння, мо лыжку віна якую і пакаштаваў. Але злосьці ў яго да Фантамаса няма, толькі чамусьці пачынае адольваць нейкі дурны смех. І ён, схайцішы галаву над сталом, пачынае хіхікаць у кулак. Кожнае слова Фантамаса выклікае ў ім смех, нібы слухаючы якога Райкіна. Ён разумее, што гэта непрыгожа, але нічога зрабіць з сабою не можа.

— Вы ж, мусіць, Леў Аляксандравіч, доўга вучыліся? — пытаецца Ангідрыд.

— А як жа ж! — радасна адчуваецца Фантамас. — Такім ёлупнем, як вы, не быў. Бачце, вы пасля школы не здолелі нават у інстытут паступіць, у вучылішча пайшлі. Я ж адразу паступіў... Я ж карэнны ленынградзец, з інтэлігентнай сям'яй. Мама мая іграла на піяніна, папа быў інжынер. Мы мелі добрую дачу. І я вырашыў ісці па бацькавай дарозе. Скончыў караблебудуўнічы інстытут, па электрычным абсталяванні. Гэта было перад самай вайною. Мяне накіравалі на працу ў арганізацыю, якая займалася ўзьядзненнем абарончых збудаванняў вакол Ленінграда. Я халдзіў у такой прыгожай ваеннай форме і сам быў прыгожы. Вы што, думаеце, я ўвесь час быў такі лысы?! — узвысіў голас Фантамас. — Налі яшчэ супу! — загадаў ён Ангідрыду.

— Усё з'елі ўжо, — паціснуў той плячыма і, заглядваючы выкладчыку ў вочы, з непрыхаванай іроніяй спытаўся: — Дык вы былі вельмі прыгожы?

“ВЯРНУЦЦА ЗНОЎ І ЖЫЦЬ...”

ПОВЯЗЬ
УЧАРАШНЯГА
І СЁННЯШНЯГА

Так у некалькіх словах можна сказаць пра асноўны накірунак творчасці Віктара Сташчанюка, лепшыя творы якога экспануюцца на другім паверсе ў ДOME літаратара, дзе, дарэчы, ён і працуе мастаком з 1985 года. А дагэтуль быў мастаком-архітэктарам у інстытуце “Белдзіпрагандаль”, завочна закончыў тагачасны Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут. В. Сташчанюк з’яўляецца ўдзельнікам рэспубліканскіх і абласных выставак, у вольны ж час любіць падарожнічаць па родным краі, прымаў удзел і ў мастацтвазнаўчых экспедыцыях па Беларусі.

Гэта і падказала тэмы многім яго творам. Прынамсі, тым, што ўвайшлі ў два альбомы В. Сташчанюка — “Мой Наваградка” і “Па Беларусі”. Пра змест першага яскрава сведчыць яго назва. Аднак гэта Наваградка не толькі самога аўтара, а і кожнага з нас — усіх тых, хто неабыхавы да нацыянальнай гісторыі, хто хоча лепш ведаць і прытым найбольшае эстэтычнае задавальненне атрымлівае тады, калі далучаецца да вытокаў Вялікага княства Літоўскага.

Дух старадаўняй Беларускай дзяржавы прысутнічае ў работах В. Сташчанюка. Можна сказаць — яго творы дыхаюць самай мінуўшчынай. І ажывае гэтая даўніна, здавалася б, праз знешне някідкія рэаліі, аб чым сведчаць такія творы, як “Наваградка. Вуліца Замкавая”, “Замак у Наваградку ў пачатку XVI стагоддзя”, “Наваградка. Першы снег”. Ды і альбом “Па Беларусі” лагічны працяг “Майго Наваградка”. І гэтым разам В. Сташчанюка, як правіла, прыцягвае дзень учарашні, той, пра які можна здагадацца і які можна дастаткова поўна ўявіць сабе, калі пільней угледзецца ў старыя мury, духоўна паяднацца з храмамі. А іх на малюнках В. Сташчанюка адлюстравана нямаля (увогуле, ён працуе ў розных жанрах). Аднак ці не найбольш повязь учарашняга і сённяшняга адчувальна, калі знаёмішся з работай “Цётка”. Партрэт знакамітай рэвалюцыянеркі і араджэнкі пададзены на фоне дарогі, што імкнецца ўдалачынь, а поруч царква. Алаіза Пашкевіч быццам выходзіць з небыцця да нас, становіцца нашай сучаснай.

Па-свойму прачытай В. Сташчанюк і знакамітую “Пінскую шляхту” В. Дуніна-Марцінкевіча.

На здымках творы В. Сташчанюка: ілюстрацыя да “Пінскай шляхты”; “Цётка”; “У Палеставе на Палесці”.

У ДЫЯЛЕКТЫЦЫ ЛЁСУ

У нядаўнім неасэнсавана перажытым мінулым мы былі блізкія да дзяржаўнае вымогі новага гімна. У ліку яго магчымых музычных версій згадваўся ля-мінорны паланез Міхала Клеафаса Агінскага, вядомы пад назвай “Развітанне з радзімай”.

У больш аддаленым мінулым імя кампазітара здагадліва, хоць і беспадстаўна лучылася з “Мазуркай Дамброўскага”, што стала польскім гімнам “Ешчэ Польска не згінэла”.

Але ў адным выпадку справа не дайшла да лагічнага завяршэння, а ў другім нават не распачалася. Тым не менш імя Агінскага, незалежна ад узроўню рэалізацыі яго творчасці ў гімнаграфіі, было патрэбнае і палкам, і беларусам менавіта ў часе араджэння, патрэбнае як сімвал высокай грамадзянскасці і ахвярнасці.

Нашчадак старажытнага роду, князь Агінскі дзеля вызвалення радзімы — Вялікага Княства і ратавання дзяржавы — Рэчы Паспалітай быў здольны адступіцца ад кар’еры, адмовіцца ад тытула і зваць сябе толькі грамадзянінам, змясціўшы на ўласнай пячатцы замест фамільнага герба словы “вольнасць, роўнасць, незалежнасць”, а таксама ахвяраваць свае сродкі і маёмасць ці, як ён казаў, “свабоду, працу і жыццё”.

Узаемабумоўленны грамадзянскія ўчынкi, роўныя подзвігі, былі для Агінскага натуральнымі. Яны жыццёва пацвярджалі яго чалавечую глыбіню, якая шчодро выяўлялася ў музычных творах. Грамадзянін і творца-кампазітар жылі ў ім як сумленне і талент, неабходныя адно аднаму і амаль немагчымыя адно без аднаго. Гэта была наканаванасць, якая здзяйснялася праз яго паходжанне і насуперак яго паходжанню — у сапраўднай дыялектыцы лёсу.

“Паходзячы з ліцвінскага роду, — прыгадваў Міхал Клеафас Агінскі, — я нарадзіўся ў Польшчы, у вёсцы маіх бацькоў, усямілях ад Варшавы”. Вёска тая называлася Гузаў, а з’яўленне на свет будучага кампазітара і буйнога палітычнага дзеяча адбылося 25 верасня 1765 года.

Змаленства Міхал Клеафас праходзіў праз арыстакратычнае, усебаковае грунтоўнае гуманітарнае выхаванне. У сем гадоў ён ужо быў знаёмы з тэатрамі Вены, наведваў іх калі не з бацькамі, то з губернерамі. Першым яго настаўнікам музыкі быў Юзаф Казлоўскі, які родам з-пад Прапойска, вядомы пазней як аўтар паланеза на ўзяцце крэпасці Ізмаіл “Гром победы, раздавайся”, што нейкі час

служыў за расійскі гімн, а таксама музыкі да драмы “Фінгал”, “Рэквіем” і іншых твораў.

Школаю сямі муз быў для Міхала Клеафаса дом яго сваяка, вялікакняскага гетмана Міхала Казіміра Агінскага, які стварыў у сваёй рэзідэнцыі ў Слоніме капэлу і тэатр еўрапейскага маштаба і кшталту. Тут, у атмасферы артыстызму, у атачэнні мясцовых талентаў і прыезджых славуціяў, сустрэў ён сваё юнацтва, гатовае раскрыцца для творчасці. Аднак поспехі ў музыцыраванні і кампазіцыі не маглі вызначыць род заняткаў юнака з арыстакратычнай сям’і: магнацкія традыцыйныя абавязвалі да амбітнай арыентацыі на вялікую палітыку і высокія пасады. Таму ў дзевятнаццаць гадоў Міхал Клеафас быў ужо дэпутатам сойма і, выконваючы адказныя дзяржаўныя даручэнні, трапіў неўзабаве з дыпламатычнымі місіямі ў Англію і Галандыю.

Пагроза падзелу Рэчы Паспалітай вымусіла Агінскага перапыніць дыпламатычную службу і ўзяць удзел у Чатырохгадовым сойме, які зацвердзіў Канстытуцыю 3 мая 1791 года. Аднак самая дэмакратычная ў Еўропе канстытуцыя не выклікала захаплення ні ў часткі магнатаў і караля Рэчы Паспалітай, ні ў правячых колах суседніх краін імперскай антыдэмакратыі. Канфлікт прынес перамогу рэакцыі, і Агінскі, як адзін з рэфарматараў і стваральнікаў Канстытуцыі, вымушаны быў эміграваць у Прусію. Праўда, у хуткім часе ён вярнуўся і стаў вялікакняскім падскарбіем, г.зн. міністрам фінансаў Вялікага Княства Літоўскага. А калі вясною 1794 года выбухнула паўстанне пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі, Агінскі, хоць і не быў, паводле яго слоў, “дапушчаны да тых таямніц, з якіх складалася паўстанне”, адразу ж заняў бок паўстанцаў. Сабраўшы сорак тысяч дукатаў, ён наважыўся закупаць зброю ў Прусіі, але на мяжы яго затрымалі, і ён прыехаў у Вільню. Тут за свае грошы ўзброіў атрад амаль з пяцісот чалавек. Узяўшы паводле патрабавання віленцаў кіраванне атрадам на сябе, Агінскі павеў падначаленыя таварышаў па зброі суровымі паўстанцкімі дарогамі насустрач свабодзе. Усе яны — і хто загінуў, і хто застаўся жывы — для сябе свабоду здабылі праз адно тое, што ўзяліся за зброю, а для радзімы яна толькі пачыналася з іх подзвігу, з іх ахвярнасці. Міхал Клеафас Агінскі гэта разумее. “Прызнаюся нават, — пісаў ён пазней, — што, ведаючы нашы слабыя рэзервы і тыя велізарныя сілы, якія можна было выкарыстаць, каб нас задушыць, я не падманваў сябе пустымі надзеямі і не суцяшаў сябе, што

вынік будзе адпавядаць чаканням патрыётаў, але, незалежна ад гэтага, наважыўся не пакідаць край, дзяліць небяспеку з маімі суграмадзянамі і хутчэй загінуць са зброяй у руках, чым зняславіць сябе...”

Паразапаўстання і ганенні з боку пераможцы — расійскага царызму не пакідалі выбару: даваўся зноў ратавацца ў Прусію, а адтуль з чужым пашпартам на імя Міхайлоўскага дабрацца да Вены, пасля, дэканспіраваўшыся, жыць у Парыжы, Венецыі, Канстанцінопалі, Бухарэсце, Ясах. Аднак у эміграцыі Агінскі не проста пражываў сродкі, якімі падтрымлівалі багатыя родзічы, бо яго ўладанні былі канфіскаваны царызмам. Ён дзейнічаў, дапамагаў Парыжскаму камітэту па справах эміграцыі, спрабаваў наладзіць перамовы з Талейранам наконт аднаўлення Рэчы Паспалітай.

Вядомы ў еўрапейскіх культурных колах як аўтар паланезаў, ён у 1799 годзе напісаў аднаактоўную оперу “Зэлліс і Валькур, або Банапарт у Каіры”, адзіную ў сваёй творчасці, спадзеючыся паставіць яе на прафесійнай сцэне ў Парыжы і тым самым прыцягнуць увагу Напалеона: тады Агінскі, як і шмат хто з палітычных дзеячаў — прыхільнікаў дэмакратыі, лучыў з пераўтварэннямі Напалеона ілюзіі пра незалежныя краіны Еўропы і пеціў думку пра вызваленую радзіму. Але калі Напалеон абвясціў сябе імператарам, расчараваны Агінскі зразумеў, што эпоха імперый яшчэ не мінула, і тут жа зняў з свайго твора прысвячэнне, а опера так і не была пастаўлена.

Сааўтараў па творы “Зэлліс і Валькур” у Агінскага не было. Ён не толькі напісаў музыку, але і сам склаў лібрэта на французскай мове. Яго опера — тыпова класіцыстычны твор з нягартым сюжэтам: фаварытка егіпецкага пашы Абубакіра прыгажуня Зэлліс кахае палоннага француза Валькура; пра гэта даведваецца паша, які безвынікова дамагаецца схільнасці Зэлліс; над дзёрзкімі каханкамі Зэлліс і Валькурам навісае пагроза жорсткай расправы як над рабамі; аднак пакаранне становіцца немагчымым, бо ў Каір уваходзяць войскі вялікага абаронцы свабоды Банапарты.

Паклаўшы ў аснову твора, так бы мовіць, усходнюю тэму, Агінскі даў ёй еўрапейскае вырашэнне, а музычны экзатызм ў яго оперы маюць, хутчэй, арнаментальны характар і ўзыходзяць, паводле даследчыкаў, не так да ўсходніх рэаліяў, як да слоніmsкіх рэмінісцэнцый, дзе ў юнацтва кампазітар неаднойчы мог слухаць янычарскія капэлы.

Творца оперы “Зэлліс і Валькур” адступіў ад жанравых асаблівасцяў зінгшпіля і оперы-буфа, якія прыжыліся на яго радзіме і занялі прыкметнае месца ў рэпертуары дзядзькавага тэатра ў Слоніме. Ён імкнуўся да мела-

ПАЛАНЕЗ. НЕВЯДОМЫ РУКАПІС?

Класіку беларускага музычнага рамантызму Міхалу Клеафасу Агінскаму, кампазітару, чья творчасць шырока паўплывала на развіццё не толькі польскай, але і рускай, шматлікіх еўрапейскіх культур, сёлета, знагоды “круглай даты”, прысвечана нямаля публікацыі ў друку, радыё- і тэлеперадачы, яго творы гучалі ў шматлікіх канцэртах, на Беларусі прайшлі два фестывалі яго імя. У фестывальнай праграме аб’яднання “Беларуская Капэла” прагучалі амаль усе творы кампазітара, вядомыя на сённяшні дзень. Але ці можна лічыць, што ўся яго музычная спадчына ўжо вядома?

Нягледзячы на даволі сталую ўвагу даследчыкаў да творчасці Агінскага, яшчэ далёка не ўсе яго творы знойдзены і атрыбутаваны. Напрыклад, працуючы ў Расійскай Нацыянальнай бібліятэцы, аўтар гэтых радкоў натрапіла на рукапіс двух паланезаў (до мінор і соль мажор) для салірующага інструмента (хутчэй за ўсё, скрыпкі) у суправаджэнні фартэпіяна. Па звычцы, знаёмай усім музыкантам, я, зразумела, прачытала рукапісы і была надзвычай зацікаўлена: першы з твораў выявіў вялікае падабенства да фартэпіянага паланеза Клеафаса Агінскага “Развітанне” (до мінор). Больш падрабязны аналіз музычнага тэкста рукапісаў — кадэнцый, мелодыі, рытмікі, гармоніі, наяўнасць так званай “славянскай кварты” — дазволіла амаль што з поўнай

упэўненасцю сцвярджаць: перада мной творы, якія належаць пярэ Агінскага. Пра тое, што гэта — аўтарскія рукапісы, да таго ж чарнавія, сведчаць такія рэчы, як адсутнасць якіх-небудзь рэмарак у тэксце (як адсутнічае і ўказанне таго, якому інструменту належыць салірующая партыя), нядабайны запіс — такі, што некаторыя месцы з цяжкасцю паддаюцца чытанню. Таму канчаткова зрабіць выснову, ці належаць гэтыя паланезы Агінскаму, можна будзе толькі пры параўнанні гэтых рукапісаў з рукапісамі, пра якія дакладна вядома, што яны належаць самому кампазітару.

Але некаторыя ўскосныя доказы таго, што гэтыя творы — невядомыя скрыпачныя паланезы Клеафаса Агінскага, усё ж існуюць. Два паланезы, пра якія тут размова, я знайшла пералічэннымі разам з некаторымі парыжскімі выданнямі і рукапісамі твораў для арфы. З “Лістоў пра музыку” Агінскага вядома, што ён вельмі цікавіўся арфай, любіў гэты інструмент і быў асабіста знаёмы з вядомымі арфістамі. Сярод іх — Аліна Берtrand, якая была звязана з французскім дваром. Уласную Фантазію для арфы на тэму паланеза Агінскага (на жаль, нам невядома, якое), напісаную ў 1826 годзе, яна выконвала ў Парыжы, потым у Мілане. Шмат удзячных і захопленых слоў прысвечана Аліне Берtrand у “Лістах пра музыку”... З таго ж літаратурнага эсэ вядома, што Агінскі вельмі часта імправізаваў, далёка

не заўсёды запісваючы свае імправізацыі. Некаторыя з гэтых ахінутых смуткам тэм пазней вярталіся — у яго закончаных творах. Здаецца, што трагічныя ноты “Развітання” суправаджалі кампазітара праз гады і краіны...

Вядомы сваёй музычнасцю салон Агінскага — ці то на Беларусі, ці то ў замежжы — заўсёды прывабліваў знакамітых музыкантаў на вечарыны, для якіх кампазітар, зразумела, пісаў і ўласныя творы. Неблагі скрыпач, ён удзельнічаў у хатніх выканальніцкіх гуртках, іграючы на скрыпцы (за выключэннем дзесяцігоддзя 1798—1808 гг., калі ён, паводле ўласнага прызнання, не браў скрыпку ў рукі). Але старыя энцыклапедыі падаюць, што з эміграцыі ў 1802 годзе Агінскі вярнуўся разам з пляменнікам Габрыэлем, вядомым

драматызацыі свайго твора, таму звяртаўся, як і Жан-Жак Русо, да праявітых дыялогаў і кароткіх маналогоў, дэкламаваных на фоне музыкі. Іх спалучэнне з сентыментальнымі арыямі і ўрачыстымі хорамі павінна было ўзмацняць драматызм гучання тэмы свабоды і каханьня.

Усходняя сітуацыя давала Агінскаму кантрасты варыянтаў у стасунках між людзьмі, і ўчынкі Заліс, гатовыя з годнасцю пастаяць за сябе і сваё пачуццё, пайсці на ахвяру дзеля каханьня і каханага, ён падсвечвае фатальна-бестурботным жаночым хорам. Партыя рабыні гарэма ў гэтым хоры ("Імітуеце ў каханні Зефіра, які лятае ад кветкі да кветкі") вельмі нагадвае сваёй вобразнасцю адну з арыяў оперы "Тры султаны" Эрнста Ванжурэ, чэха з паходжаньня, які ў 1780 годзе працаваў у шкляўскім прыватным тэатры былога фаварыта Кацярыны II С.Г. Зорыча, а затым быў паддырэктарам імперскага тэатру ў Пецярбурзе, дзе ў 1785—1794 гадах выдаваў на французскай мове "Музычны часопіс для дам". У ім якраз і друкаваліся фрагменты "Трох султанаў". Агінскі, відачна, чытаў гэты часопіс, і матывы гарэмага каханьня трапілі ў оперу "Заліс і Валькур" з яго старонак.

Зыходзячы загульначалавечых крытэрыяў свабоды і разумення каханьня як свабоды выбару асобы, кампазітар выводзіў у сваім творы не міфічных герояў, які гэта было прынята, а рэальна існуючых, пры іх жыцці (Напалеон і яго ад'ютанта, напрыклад). Гэта было нечакана і нязвычайна. Аднак, прывязаная да жывой рэчаіснасці, опера Агінскага "Заліс і Валькур, або Бананарт у Каіры" не была гэтай рэчаіснасцю ўспрынята. Яна паўстала як нейкае выключэнне ў творчасці Агінскага, а ў музычным мастацтве засталася як з'ява арыгінальная, неўвасобленая на сцэне і да гэтага часу неацэнена.

Непараўнана большай увагаю лёс надзяліў паланезы Агінскага. Яны неаднойчы выдаваліся, нават без згоды на тое аўтара, а здаралася, і ў суправаджэнні неверагодных звестак пра яго трагічны канец. Гэта, вядома, магло прыцягваць увагу да выданняў, але папулярнымі становіліся не яны, а змешчаныя ў іх творы кампазітара.

Агінскі адкрываў новыя магчымасці жанру паланеза, пераходзячы яго з бытавога танца ў канцэртную п'есу праз драматызацыю рытму двума настраёвымі пачаткамі — мінорным і мажорным. Напісаныя ў класіцыстычнай манеры, паланезы Агінскага вырваліся сваёй змястоўнасцю на эмацыянальную прастору новай эпохі. Яны неслі ў сабе рамантычнае светаўспрыманне. Нездарма выдатная польская піяністка Марыя Шыманоўская ў кожны свой канцэрт абавязкова ўключала творы Агінскага. "Паланезы Пана, — пісала яна кампазітару ў часе еўрапейскіх гастролёў, — зачароўваюць усё мясцовае грамадства, іграць іх мяне ўпшоваваюць усюды, дзе б я ні знаходзілася".

Музыку Міхал Клеафас Агінскі пісаў, дзе надарыцца, дзе дазваляла яго вандруйнае жыццё. Пазней кампазітар прыгадваў: "Калі я, пакінуўшы радзіму, у часе маіх вандровак выпадкова натрапіў у дарозе на фартэпіяна, то садзіўся да яго механічна і здабываў з яго гукі сумныя, жалівыя, часам нечаканыя, нібы натхнёныя нейкім трызненнем, але праз пару гадзін ваджэння пальцамі па клавіятуры вельмі

дрэннага звычайна інструмента я ў здзіўленні заўважаў, што імправізаваў тэмы, фантазіі і мелодыі глыбока меланхалічныя... Трэба было апынуцца на маім месцы, каб ацаніць вартасць тых імпрывізацый, якія пасля зніклі з мае памяці і ніякіх запісаных слядоў не пакінулі. Пра іх можна меркаваць толькі па некалькіх паланезах змрочнага настрою, якія я запісаў у свабодных хвілінах у Неапалі, Канстанцінопалі, а пазней у Парыжы і Берліне".

Але самай плённай яго творчасцю была ў Залісці. У гэтым маёнтку пад Смаргонню кампазітар пражыў амаль дваццаць гадоў, пасяліўшыся ў 1802 годзе, пасля таго як вярнуўся з эміграцыі і атрымаў яго ў падарунак ад маладзечанскага родзіча, графа Францішка Ксаверыя Агінскага.

Узяўшыся за рэканструкцыю сядзібы ў Залісці і пабудоваўшы новы палац, заклаўшы побач з французскім паркам англійскі, батанічны сад і аранжарыю, адрамантаваўшы дарогі, Агінскі, здаецца, не тое каб абсталёўваў сваё жыццё і толькі, а рэалізоўваў у мініяцюры сваю мару пра адноўленае жыццё радзімы, за свабоду якой змагаўся. Менавіта таму нададзены Залісцю адраджэнскі патэнцыял сваё найвышэйшае выяўленне знаходзіў у музыцы — і ў той, якую выконвалі тут знакаміты іспанскі скрыпач Эскудэра і былы настаўнік Агінскага Казлоўскі ці італьянскі спявак Паляніні, і ў той, якую пісаў гаспадар.

У Залісці туга па радзіме была ўжо як быццам пераадолена, але яна працягвала жыць у душы кампазітара ўспамінальна. Таму і нараджалася тужліва-пашчотная мелодыя пад такімі радкі:

**Склікаюць званы люд у кола,
Ветру ласкавы павеў,
Вярнуцца зноў і жыць вясёла
У вёсцы той між піхіх дрэў.**

Гэта словы раманса "Родная вёска", ды аўтара тэксту мы не ведаем: кампазітар не пазначыў яго імя. Калі ж улічыць, што з семнаццаці рамансаў Агінскага толькі тры маюць названага аўтара верша — Антон Гарэцкі, Жан Эцэн Эсменар, Жывані Батыста Перучыні — і што кампазітар сам мог пісаць і за ахвотаю пісаў тэксты, то можна з вялікай верагоднасцю сказаць, што словы астатніх чатырнаццаці рамансаў належаць Міхалу Клеафасу Агінскаму. Усе яны (акрамя хіба тых, што напісаны пад уплывам дзядзькавых рамансаў — "Часам драбноце" і "Цуд-дзяўчына") — творы біяграфічныя. Гэта глыбока асабістыя балючыя асколі-спачувальнай і мудрай душы.

Выказваючыся ад імя ўчарашняга перад сваёй сучаснасцю, Агінскі адкрываў сваёй творчасцю кантакты з заўтрашняй настунасцю, угадаў будучыню. Але рэальнае быццё, і не так асабістае, як усяго краю, было ўведзена ў рэчышча, якое, здавалася, пазбавіла гэтай будучыні. Тым болей, што праект сенатара Агінскага пра ўзнаўленне Вялікага Княства Літоўскага (у складзе Расіі) расійскі манарх у 1811 годзе адхіліў... Заставалася эміграцыя, апошня, на гэты раз у Фларэнцыю. Заставалася падвадзёнае жыццёвыя і творчыя вынікаў у "Мемуарах" і "Лістах пра музыку" і пакутлівае асэнсаванне няспраўджаных надзей.

Уладзімір МАРХЕЛЬ

скрыпачом. Можна меркаваць, што Габрыэль таксама ўдзельнічаў у хатніх канцэртах Агінскага. Сам кампазітар вельмі цікавіўся скрыпачнай музыкой, а з некаторымі буйнымі скрыпачамі свайго часу (такімі, як Жарновік, Эскудэра, Байё) сябраваў і браў у іх урокі ігры на скрыпцы. Дарэчы, менавіта лекцыі Байё паўплывалі на тое, што Міхал Клеафас пасля дзесяці гадоў перапынку зноў пачаў займацца на скрыпцы (а Байё, між іншым, прысвяціў Агінскаму варыяцыі ўласнага сачынення). Такім чынам, ці магчыма, што Агінскі, які напісаў больш як 30 паланезаў для фартэпіяна (на маю думку, іх яшчэ больш, бо мне здаецца, што нават пры падрыхтоўцы італьянскіх выданняў сваіх твораў кампазітар не меў усіх уласных рукапісаў), абшоў увагай адзін з улюбёных сваіх інструментаў, якім, несумненна, добра валодаў? Мне здаецца, такога быць не магло. Чаму скрыпачныя паланезы не ўвайшлі ў прыжыццёвыя яго выданні ў Рыкордзі? Гэта тлумачыцца, я мяркую, тым, што ў першую чаргу ім рыхтаваліся фартэпіяныя творы, якія дагэтуль выходзілі з друку ў надбайным выглядзе, і кампазітар хацеў пакінуць выверанае аўтарскае выданне. Па-другое, скрыпачныя паланезы, хутчэй за ўсё, ён пісаў у Залісці і ў Фларэнцыі — тады, калі яго фартэпіяныя паланезы ўжо заваявалі Еўропу. Таму і сам кампазітар мог надаваць ім другараднае значэнне...

Што ж да паланезаў, якія знаходзяцца ў Расійскай Нацыянальнай бібліятэцы, то я мяркую, што яны былі напісаны напрыканцы 1820-х гадоў і нейкім чынам апынуліся ва

ўласным архіве кагосьці з арфістаў, добрых знаёмых Агінскага — магчыма, гэта была Аліна Берtrand ці кавалер Марын, якога Агінскі таксама згадвае ў "Лістах пра музыку". Як гэты архіў апынуўся ў Маскве — невядома, але там гэтыя паасобныя рукапісныя старонкі былі пералічаны разам з выдадзенымі нотамі і доўгі час захоўваліся незапатрабаванымі. Даследчыкам Агінскага не магло й на розум прыйсці шукаць яго рукапісы ў гэтай "кампаніі", а той, хто выпадкова натрапіў на зялёны фаліант, не звяртаў увагі на паланезы невядомага кампазітара.

Зразумела, я дапускаю, што аўтарам гэтых скрыпачных паланезаў можа і не быць Міхал Клеафас Агінскі. Але гэтыя творы, якія, безумоўна, належаць пярэпрафесійнага і вельмі тэхнічнага кампазітара (паланез соль мажор нават набліжаецца па стылі да мініяцюры Шапэна), выяўляюць вельмі значны стылістычны ўплыў музыкі Агінскага, што сведчыць пра вельмі моцнае ўздзеянне творчасці беларускага кампазітара на сучасных яму еўрапейскіх творцаў.

Пошукі працягваюцца. Зараз я шукаю магчымае даследаванне да арыгінальных рукапісаў паланезаў Агінскага, і ў першую чаргу мяне цікавіць рукапіс знакамітага "Развітання". І ўжо тады прафесійна праведзеная графалагічная экспертыза дасць адказ на пытанне пра аўтарства гэтых твораў.

**Наталля СОБАЛЕВА,
музычны рэдактар
"Беларускай Капэлы"**

ФАНТАМАС

(Працяг. Пачатак на стар. 9)

— Ого, яшчэ які! Калі б не вайна, невядома кім бы я быў. Але і так дзякуй богу. Галоўнае, трэба мець на плячах разумную галаву. Інакш, — зноў ён з крывававатай усмешкай агледзеў хлопцаў, — будзеце ўсё жыццё электрыкамі... Калі пачалася вайна, я адразу зразумеў, трэба варушыць мазгамі. Інакш... Вы ж ведаеце, што Ленінград доўга быў у блакадзе. О, гэта вельмі страшна, жудасна. Аднак у мяне ўсё было нармальна. У канцы сорок першага года з дапамогаю сябра я звольніўся з ранейшай працы, а там я ўжо быў начальнікам участка, і ўладкаваўся простым электрыкам на хлебакамбінат. Здабыў браню...

— Былі начальнікам участка, а пайшлі простым электрыкам? — здзіўся Яшка.

— Навошта?

— Во, я ж кажу, што ў вас трохі, — Фантамас паляпаў пальцам па сталю. — Таму вам і не быць інжынерамі... Усю блакаду я жыў, як сыр у масле. Вакол тысячамі паміралі людзі, — павысіў голас, — тысячамі! Мёртвыя ляжалі на вуліцах, у дварах, у кватэрах. Выміралі цэлыя сем'і. За кавалак хлеба можна было ўзяць, што дуна жадала. Найпрыгажэйшая жанчына за сухар... — Фантамас аблізнуў абвіслыя з фіялетавым адценнем вусны. — Я ж бяды не ведаў. У мяне быў хлеб і да хлеба. Вось як важна мець на плячах разумную галаву...

— І што далей? — ціха вымавіў Пецька Касцюк, бо, як замоўк Фантамас, стала нават чуваць дыханне хлопцаў, што сядзелі ў гэтым пакоі.

— Ну, калі прарвалі блакаду, я звольніўся з хлебакамбіната. Памаглі таварышы. Каго, думаеце, першымі вывозілі з Ленінграда? Спецыялістаў! Яны патрэбны былі на заводах у Сібіры. Ішла вайна. Зброі давай ды давай. А хто яе дасць? Спецыялісты!!! І вось я помню, — уздыхнуў Фантамас, прыплюшчыўшы вочы, — збіраюся садзіцца на карабель, на якім адпывала першая партыя спецыялістаў з Ленінграда пасля прарыву блакады, і падыходзіць да мяне жанчына прыгожая-прыгожая, гадоў, мабыць, трыццаці пяці, а за ёй, пэўна, дачка гадоў шаснаццаці. Таксама прыгожая-прыгожая. Матці кажа мне: дайце бохан хлеба і я аддам вам сваю дачку. Забярыце яе з сабою, будзе вам, як сабака, служыць...

— І што вы? — пытаецца Пецька.

— Нічога. Хто яе пусціў бы на карабель са мною... Ой, што там рабілася... Ніякімі словамі не перадаць... Людзі паміралі, як мухі. Нават хутчэй, чым мухі. Былі ж і людоеды... Пра гэта, праўда, ужо не раз пісалі і ў газетах, і ў кніжках... А вы ці хоць кніжкі чытаеце? — Нечакана на зусім іншую тэму пераходзіць Фантамас. — Так і будзеце цёмнай вясковай. Вось у мяне дочки. Гэта ж як яны ведаюць літаратуру, музыку, — твар у яго робіцца радасна-шчаслівым. — Яны ў мяне вельмі таленавітыя, інтэлігентныя...

— Пазнаёмце мяне з якой, — гаворыць Ангідрыд, — пазнаёмце, Леў Аляксандравіч. Паглядзіце, які я здаровы. — Ён сціскае кулак і размахвае імі перад тварам Фантамаса.

— Цябе пазнаёміць з маімі дочкамі?! З маёй Каценькай і Мілачкай?! — амаль шэпча стары і, паступова ўзвышаючы голас, ледзь не крычыць. — Ты паглядзі на сябе, хто ты ёсць! Цемра ты вясковая! Ты хоць чытаў калі Пушкіна, Байрана, Шэкспіра? Ці чуў пра гэтых вялікіх паэтаў? Як мог ты сказаць такое! — па рас-

чырванелай пчачэ коціцца буйная сляза і, здаецца, што Фантамас і папраўдзе заплача. Але, пэўна, гнеў перасільвае ў ім гэтае жаданне, і стары лаецца, лаецца... Потым пачынае раскажваць, як незвычайна іграе Каценька на піяніна. Яна магла б зараз саліраваць у Маскве і Варшаве, у Вене і Берліне. А Мілачка!.. Як яна ведае мастацтва, літаратуру...

— Дык, можа, усё-ткі ўзялі б мяне да сябе зяцем? — не супакойваецца Ангідрыд і яшчэ больш распяляе Фантамаса.

— Ты — нікчэмнасць! Ты няварты ногця ніводнай з маіх дачок! — крычыць стары і плюецца. Каб Ангідрыд не адхіліўся, патрапіў бы яму ў лоб. Хлопцы ва ўсе вочы глядзяць на Фантамаса, здзіўляючыся ягонай метамарфозе. Куды знік карыкатурны, дзівакаваты стары, такі, здавалася, добры і спакойны, хоць, як кажуць, да раны прыкладзі.

— Не злуйцеся, Леў Аляксандравіч. Прабачце нам, дурным, — казаў, як і раней, з іроніяй Ангідрыд. — Але як вы апынуліся ў Мінску?

— Як, як! — злосна перадрожніў яго Фантамас. — Беларусь была цёмная, спецыялістаў не было. Вось нас з Расіі пасля вайны і накіравалі сюды. Адны пайшлі кіраваць райкамамі ды рай-выканкамамі, іншыя заводамі, фабрыкамі. Лавілі ў Заходняй па лясках вашых дэзерціраў, якія не хацелі служыць савецкай уладзе... Узнімалі сяло, вучылі беларуса па-новаму жыць, працаваць на зямлі. Каб не мы, расійскія хлопцы, і цяпер Мінск не стаяў бы. Бачыце, я стаў якім начальнікам! Дый не толькі я. Колькі хлопцаў былі і міністрамі... Калі б не мы, рускія рабаты, вы б і цяпер хадылі б у лапціх і жылі б пры карасінавай лямпе. Вы ж да вайны прылучыліся жыць. Ай, што вам казаць, цемра! Цёмната яна і ёсць цёмната! — Ён устаў з-за стала, солідка пазяхнуў, далікатна прыкрываючы рот далонню. — Пайду, гляну, што на дварэ робіцца. Вучыцеся, бо хутка экзамен...

Калі ён выйшаў, усе доўга маўчалі. Чуваць было, як у суседнім пакоі зайграў гармонік. Потым нехта пратунаў па калідоры. Ад Фантамаса застаўся ў пакоі саладжавы пах адкалоны. Здавалася, што ён яшчэ сядзіць з імі за гэтым сталом і настойліва паўтарае: цемра, цёмната...

— А мой родны дзядзька Кастусь, матчыны брат, памёр у блакаду ў Ленінградзе. Паехаў туды вучыцца і не вярнуўся, — сказаў Яшка Нізюк. — Мама яго вельмі любіла...

— Цемра ты, вясковая... — прамамыгаў Пецька Касцюк.

— А мы хто? — Ангідрыд нібы пытаўся ў іх, нібы сцвярджаў. — Прыдуркі! Пушкіна і Байрана не чыталі. На піяніна не іграем. А яны інтэлігентныя і не хочуць мяне ўзяць. — Ён падышоў да акна, расчыніў яго. — Гляньце, гляньце, што гэта наш Леўа робіць!

Зтрэцяга паверха выразна была відаць блішчастая Фантамасавая лысына. Ён стаяў проста пад імі, узіраючыся ў нейкае акно. Хто ведае, якое ўжо парушэнне там заўважыў.

— Хлопцы, давайце мы яго трохі памыем, — сказаў Ангідрыд. — Надта ён нейкі неахайны і брудны, га?

І, не дачакаўшыся адказу, у момант набраў паўведра цёплай вады. Не паспелі хлопцы спыніць яго, як ён лінуў узніз на гладка паголеную галаву Фантамаса.

Ну, што ты возьмеш з вясковай цемры...

ПАТОМНЫ МАЙСТАР ІВЯНЕЦКАЙ ШКОЛЫ

У Івянецкім музеі адбылася выстава твораў народнага майстра, сябра Беларускага саюза майстроў народнай творчасці, патомнага ганчара Пракаповіча Антона Вікенцьевіча, прысвечаная 60-годдзю з дня нараджэння.

У экспазіцыі прадстаўлены вырабы майстра, зробленыя па заказе музея: збанкі, гладышы, церніцы, гаршкі, спарышы, траякі, глянкі, вазы, міскі, падсвечнікі, наборы для напояў.

Традыцыйны па форме бытавы посуд

выкананы віртуозна, дэкаратыўнае аздабленне вырабаў нагадвае філігрань ювеліраў. У творах майстра акумуляруюцца найлепшыя здабыткі старадаўняй івянецкай школы керамікі.

Свеціцца, зіхаціць, пераліваецца мноствам сонцаў цудоўная івянецкая фляндройка, зачароўвае фарбамі роднага краю, выпраменьваючы святло душы майстра.

Алег РАМАНОЎСКІ

г. Івянец

Алесь ТРАЯНОЎСКАМУ — 70

Пад акампанемент прапагандыскай катрыні. Пры павышанай зацікаўленасці ў адваедных паказчыках з боку прадстаўнікоў усіх узроўняў "вертыкалі". З парушэннямі закона. Замежныя назіральнікі, дэпутаты Еўрапарламента са здзіўленнем адзначалі той факт, што рэфэрэндуму аддавалася больш увагі, чым выбарам у Вярхоўны Савет, і што на выбарчых участках побач з іншымі агітацыйнымі матэрыяламі можна было бачыць узоры бюлетэняў, якія падказвалі, як галасаваць "за".

Назіральнікі, магчыма, не здагадаліся, што ў дадзеным выпадку не дадалася асаблівага значэння законнасці, сацыяльнай этыцы і што арганізатары рэфэрэндуму зацікаўлены не столькі ў сапраўдным волевыяўленні народа, у сапраўдных, рэальных выніках галасавання, колькі ў здабытых любой цаной "працэнтах". (Гл. вышэй, у якіх выпадках немагчыма практычна вызначыць, наколькі вынік адпавядае сапраўднасці).

ВЫНІКІ РЕФЕРЭНДУМУ... ЯКІЯ ЯНЫ?

— Шаноўны спадар Вітка, сёлета ў маі вы адзначылі 84-ю вясну. Якім стаўся для вас гэты месяц, так насычаны падзеямі? — з такім пытаннем звярнулася да аднаго са старэйшых нашай літаратуры карэспандэнт "Звязды" Таццяна Антонова. Мудры казачнік, славыты паэт і педагог, лаўрэат Міжнароднай прэміі імя Х.-К.Андэрсена Цімох Васільевіч Вітка адказаў: "Гэта быў нешчаслівы май майго жыцця. Здарылася неверагоднае — на рэфэрэндуме народ адмовіўся ад сваёй гістарычнай спадчыны, герба і сцяга. У гэтыя чорныя дні ўсе мае знаёмыя быццам анямелі ці разгубіліся. Мне нават ніхто не зваў імя. Гэта быў шок... Толькі праз нейкі час мы змаглі сазнавацца, абмяркоўваць падзеі".

Прайшоў час. Мінула лета. Мінулі ўсе тры Спасы. І разам з іншымі пладамі народ пажынае горкія плады рэфэрэндуму. "Рэха амбіцыйна праведзенага рэфэрэндуму пачынае адгукацца на народным дабрабыце", — чытаю ў адной газеце. "Да гэтага ўсё ішло. Пасля рэфэрэндуму стала зразумелым, што беларускую мову чакае цяпер самы трагічны лёс", — чытаю ў другой. "У любым выпадку, — піша супрацоўнік трэцяга выдання, — даводзіцца канстатаваць, што дзяржаўныя сімвалы ў нашай маладой і нявостнай краіне з лёгкай рукі такіх жа маладых палітыкаў з фактара, які згуртоўвае, кансалідуе нацыю, ператварыліся ў інструмент расколу і ідэалагічнага размежавання. Праявы гэтага, я мяркую, з'явіцца ўжо ў самым бліжнім часе". (Заўважу ў дужках, што яны ўжо з'явіліся. Пра гэта гавораць падзеі, якія адбыліся на вуліцах і плошчах Мінска падчас святкавання Дня незалежнасці, пра гэта гавораць настроі бальшчыкаў, пераважная большасць якіх прыходзіць на стадыён з бел-чырвона-белымі сцягамі, пра гэта гавораць факты падпольнага ўзняцця бел-чырвона-белага палотнішча то над будынкам гарадскога савета, то на трубе саракаметровай вышыні). "Беларусь зноў стала палігонам для сумнеўных палітычных і эканамічных эксперыментаў, — зазначае чацвёрты друкаваны орган. — 10 мільёнаў грамадзян аказаліся на пагранічнай паласе паміж старым і новым, гулагам і свабодай, адміністрацыйна-размеркавальным спажываннем і зможным жыццём". А вось выснова, якую зрабіла Прадстаўніцтва ААН у Беларусі ў сваёй так званай Нацыянальнай справаздачы аб чалавечым развіцці: "Традыцыйнае ігнараванне працэсаў нацыянальнага развіцця ў краіне не пераадолена і да гэтага часу. Няма пакуль што і ўсведамлення значэння мовы і культуры для паўнакроўнага існавання беларускага народа. Больш таго, апошнім часам, небеспаспартна разлічваючы на падтрымку вышэйшых асоб улады, значна актывізавалі сваю дзейнасць розныя антыбеларускія сілы, якія паставілі сабе за мту спыніць працэс беларускага нацыянальнага адраджэння і станаўлення незалежнай дзяржавы Рэспублікі Беларусь".

... Дык ці адбыўся ўсё-ткі рэфэрэндум? Мы мелі магчымасць прасачыць, як і кім ён ініцыяваўся, як прымалася пастава аб яго правядзенні ў вышэйшым заканадаўчым органе рэспублікі, як, у якіх абставінах ён праводзіўся, якія яго рэальныя вынікі і магчымыя наступствы. І ўсё гэта разам ўзятае дае падставы сказаць: не!

Не, рэфэрэндум як сапраўды народнае галасаванне, выкліканае да жыцця надзеяй, пільнай патрэбаю, як сапраўды дэмакратычнае, добраахвотнае, свабоднае волевыяўленне народа, як канструктыўны палітычны акт, — такі рэфэрэндум 14 траўня ў Рэспубліцы Беларусь не адбыўся. Меў месца яго сурат.

Анатоль ВЯРЦІНСКІ,
дэпутат Вярхоўнага
Савета Рэспублікі Беларусь,
намеснік старшыні Камісіі ВС
па пытаннях галаснасці,
сродкаў масавай інфармацыі
і правоў чалавека

Вітаем!

Алесь Траяноўскі — родам з такой багатай на таленты Случчыны. Нарадзіўся Аляксандр Пятровіч 22 верасня 1925 года ва ўрочышчы Уздымач цяперашняга Случкага раёна ў сям'і лесніка. У гады Вялікай Айчыннай вайны быў партызанам, затым ваяваў на 3-м Беларускім і 3-м Украінскім франтах, дзе быў цяжка паранены. З 1946 года працаваў на розных пасадах у Мінску, у 1959 годзе скончыў Маскоўскі гісторыка-архіўны інстытут. Быў літаратурным супрацоўнікам шматтыражнай газеты "Западная траса"

(Беларускае ўпраўленне грамадзянскай авіяцыі), літсупрацоўнікам, загадчыкам аддзела літаратуры і мастацтва "Звязды", а з 1983 па 1986 год — намеснікам галоўнага рэдактара часопіса "Мастацтва Беларусі".

Творчую дзейнасць А. Траяноўскі пачаў у 1957 годзе з артыкулаў. У 1960 годзе працуе ў галіне перакладу. Па-беларуску пераўвасабляе творы верналюжыцкіх, ніжнелужыцкіх, кашубскіх, польскіх і ўкраінскіх аўтараў. Адзін з укладальнікаў і перакладчыкаў, а таксама аўтар

прадмовы і каментарыяў да анталогіі паэзіі лужыцкіх сербаў "Там, дзе Шпрэва шуміць" (1969). Дзякуючы яму па-беларуску пабачылі свет анталогія кашубскай паэзіі "За даглядам край Сталемаў" (1980), аповесць Ю. Брэзана "Чорны млын" (1984), а таксама шэраг твораў І. Франка, П. Тычыны, Я. Барта-Цішынскага і іншых пісьменнікаў.

З днём нараджэння, паважаны Аляксандр Пятровіч! Няхай і надалей вам хораша жывецца і плёна працуецца!

Валерыю НЯФЁДАВУ — 50

Доктар філалагічных навук Валерыя Няфёдаў з'яўляецца прафесарам кафедры сусветнай літаратуры Беларускага ўніверсітэта культуры. У 1980-ыя гады быў экспертам па савецкай літаратуры Цэнтра рускіх даследаванняў вядучага ўніверсітэта Індыі імя Неру. У Дэле выйшла складзеная Валерыем Васільевічам і з яго прадмовай "Анталогія беларускай сучаснай паэзіі". В. Няфёдаў арганізаваў альманах "Беларуская літаратура"

і семінар аматараў рускай і беларускай славеснасці, які працаваў пры ўніверсітэце імя Неру. Работа гэтага семінара рэгулярна асвятлялася на англійскай мове і хіндзі газетай "Маладзёжны агляд". Пазней многія знакамтыя індыйскія пісьменнікі, якія прымалі ўдзел у семінары, прызналі, што іх далучэнне да беларускай літаратуры пачалося менавіта з лекцыяў і даклада В. Няфёдава пра творчасць Янкі Купалы і

Якуба Коласа.

Цяпер В. Няфёдаў рэдагуе часопіс "Беларусь—Індыя", адрасаваны чытачам гэтай далёкай краіны, з якой наша дзяржава падтрымлівае сяброўскія сувязі, па-ранейшаму плёна займаецца літаратурна-даследчыцкай работай. У яго выйшлі кнігі "Паэзія Івана Буніна", "Творчасці — усё жыццё", "Чытачы Ясеніна", "Гутаркі з мітрапалітам Філарэтам" і іншыя. На падыходзе — зборнік "Індыйскія дыялогі".

Памкненні В. Няфёдава на ніве беларуска-індыйскага пабрацімства, творчых кантактаў і ўзаема сувязяў высока ацэнены. Ён удастоены звання "Ганаровы сябра Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў", узнагароджаны Дыпламам Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Ф. Скарыны.

З поўднем веку, шаноўны Валерыя Васільевіч! Здароўя Вам і плёну!

Выставы

ШАЎКАГРАФІЯ. БУДУЧЫНЯ ГРАФІКІ?

Нацыянальны мастацкі музей прадставіў выставу Творчай майстэрні шаўкаграфіі (Маскоўскай студыі). Выстава досыць сціплая і невялікая, што натуральна, зважаючы на два гады існавання самой студыі. Тэхналогія шаўкаграфіі ў яе сучасным складаным камбінаваным выглядзе распаўсюдзілася ў свеце таксама не больш як пяць-шэсць год таму. Яна ўвабрала ў адзінае магчымасці камп'ютэра, фотаматэрыялаў, калажа, ксеракса, ручнога малювання. І ўрэшце атрымаліся літаграфічныя лісты, якія вымагаюць экалагічна чыстых фарбаў (дарэчы, у свеце на гэта звяртаецца намнога больш увагі, чым у нас) і далёка не танных машын. Прасцей кажучы, вялізных грашовых выдаткаў, якія ў наш час толькі адна дзяржава не пацягне. Але вынік работы ў новай тэхніцы настолькі яркавы, што становіцца зразумелай усё больша перавага шаўкаграфіі над іншымі графічнымі тэхнікамі. Згадайма хаця б неабмежаваную магчымасць здзяйснення якіх заўгодна творчых фантазіяў у дыяпазоне ад дакладных па-літаграфіску мазкоў да разнастайнасці празрыстых, матавых, глянцавых альбо металізаваных колераў.

Два гады таму Расійская Акадэмія мастацтваў і "Hand Print Workshop" у Вашынгтоне пры фінансавай падтрымцы фонду Ю. С. И. А. (праграма "Art America"), разнастайныя расійскія і амерыканскія арганізацыі, прыватныя асобы сумесна зарэгістравалі першую ў Расіі, ды і ў межах СНД студыю шаўкаграфіі. Яна адрозніваецца ад іншых мастацкіх дзяржавам як навучальны і каардынацыйны цэнтр. Зрэшты, Грузія, Украіна, Латвія, а таксама Германія, ЗША ўжо наладзілі з Маскоўскай студыяй трывалыя супрацоўніцтва. Аб'яцваючы прыехаць прадстаўнікі Францыі і Шатландыі. Распачынаем знаёмства з новай тэхналогіяй і мы. Дзякуючы сп. Вользе Каваленцы, якая з'яўляецца сябрам Міжнароднай асацыяцыі мастацтвазнаўцаў (менавіта пры гэтай асацыяцыі афіцыйна існуе студыя), некалькі месяцаў таму першымі гасцамі Творчай майстэрні сталі двое маладых беларускіх мастакоў Таццяна Радзівілка і Канстанцін Селіханаў. Іх работы прадстаўлены на выставе ў Нацыянальным мастацкім музеі. Можна спадзявацца, што такое супрацоўніцтва стане пастаянным пры фінансавай падтрымцы Фонду Сораса, які возьме на сябе асноўныя выдаткі.

На адкрыцці выставы шаўкаграфіі прысутнічаў судырэктар Маскоўскай студыі з расійскага боку Барыс Бельскі. У фае перад экспазіцыяй з ім адбылася гутарка.

— Выстава, якая прывезена вамі ў Мінск, хутчэй азнамяляльная. Тут многа работ вядучых маскоўскіх мастакоў, і не графікаў па асноўнай творчасці, амерыканскіх, грузінскіх, творцаў іншых краін. Само сабой напрашваецца пытанне, што прыцягвае іх да новай тэхнікі?

— Шаўкаграфія — надзвычай падзвіжная, жывая тэхніка. Яна дае мастакам, незалежна ад арыентацыі, магчымасць прадставіць свае ідэі ў дэмакратычнай тэхніцы эстампа. Восемдзят працэнтаў працуючых у нашай студыі — жывапісцы, скульптары, мастакі прыкладных відаў творчасці. Многіх прыцягвае магчымасць новага выяўлення ў класічнай тэхніцы. Вось, напрыклад, адна з работ выставы — А. Сямёнава з серыі паштовак "Рака". Ідэю спарадзілі паштоўкі пяцідзсятых, паштоўкі

дзяцінства мастака. Работа гэта цалкам зроблена з дапамогай камп'ютэра. Паштоўка сканіруецца, адбываецца падзяленне на дванаццаць колераў і друк. Камп'ютэр як зручны і сучасны сродак даў мастаку мажлівасць трансфармавання ўжо зробленай формы і вывад у тыражную тэхніку.

— Дарэчы, спецыялісту складана зразумець тонкасці тэхналогіі шаўкаграфіі, яе магчымасці.

— Шаўкаграфія ўзнікла ў Кітаі ў XI ст., адзіна, што выраблялася яна на натуральным шоўку. І цяпер замест паперы можна выкарыстоўваць шоўк, калі, вядома, не зважаць на ягоны кошт. Сённяшняя тэхналогія шаўкаграфіі — гэта складаны варыянт трафарэта, зробленага з дапамогай фотаспабам. Праз яго ўручную працэсваецца фарба, прычым з вялікімі фізічнымі намаганнямі. Натуральна, гэта самацудоўны спосаб, які не далёка адношу ад кітайскага

сярэднявечча, спалучанага, праўда, з сучаснасцю ў выглядзе камп'ютэраў (з намі супрацоўнічае і з'яўляецца адным са спонсараў фірма "Макінтош"). Дарэчы, паперу мы выкарыстоўваем таксама зробленую ўручную ў Японіі. Яна — з дадаткам з палёсткаў руж, без цэлюлозы, сцэльна бавоўна. Такая папера выдатна ўспрымае фарбу і ніколі не жаўце. Сучасны спосаб шаўкаграфіі ўзнік у свеце з вынаходніцтвам фарбаў на вадзяной аснове, што дазволіла наладзіць нетаксічную вытворчасць. Найперш такімі фарбамі зацікавіліся будаўнікі. Некалькі год таму яны спарадзілі мастакоўскі бум вакол шаўкаграфіі.

Дзякуючы стварэнню нашай студыі шаўкаграфіяй зацікавіліся многія мастакі. Перад імі адкрыліся новыя мажлівасці — выдатная папера, экалагічна чыстая вытворчасць, сучасная тэхналогія, зрэшты, выкарыстанне замалёвак са сваіх запісных кніжак, якія раней былі толькі дапаможным матэрыялам. Што датычыць прыцыпаў і ўмоваў, на якіх мы прымаем мастакоў на так бы мовіць стажыроўку, то ён надзвычай просты. Мастак пакідае студыю палову аўтарскага тыража (звычайна мы друкуем трыццаць адбіткаў). Але яму прадастаўляецца (і бясплатна) папера, фарбы, друкер.

— Варта спадзявацца, што супрацоўніцтва Маскоўскай студыі з беларускімі мастакамі працягнецца і з часам узнікне падобная вытворчая структура ў Мінску. Праўда, у вас тады з'явіцца канкурэнты. Не баіцеся?

— Справа ў тым, што калі канкурэнцыя ў бліжэйшы час не з'явіцца сама па сабе, мы musim яе насаджаць. Наколькі мне вядома, студыя шаўкаграфіі ў межах бліжэйшых дзяржаваў існуе толькі ў Літве, але яна нашмат ніжэйшага ўзроўню па тэхналагічных магчымасцях, чым наша. Таму мы, хоць і з'яўляемся клубнай адзінкай, імкнемся максімальна пашырацца. За два гады існавання мы налічваем пяцьдзят аўтараў і спадзяёмся ў наступным годзе дадаць яшчэ дваццаць. Мы здолелі аб'яднаць пад нашым дахам мастакоў розных накірункаў і патэнцыяльных магчымасцяў, розных школ і краін. З самага пачатку студыя задумвалася як міжнародная. І я вельмі рады, што цяпер да нас далучылася і Беларусь, таму што беларуская літаграфічная школа даўно і добра вядомая ў нас і ў свеце. Ідэя яе вучняў, думаю, будучы цікавымі. І, магчыма, праз пару год Нацыянальны мастацкі музей адкрые выставу беларускай шаўкаграфіі.

Гутарыла Н. ШАРАНГОВІЧ

НЕ БАГІ ГАРШКІ
АПАЛЬВАЮЦЬ

Кажуць, што не багі гаршкі апальваюць. Яно так, але далёка не кожны адчувае магчымасці гліны, як Аляксандр Вішнеўскі з Докшыц. У ягонай творчасці цудоўна спалучаюцца традыцыйны народныя ганчарныя промыслаў і сучасныя дэкаратыўныя формы.

На здымку: Аляксандр Вішнеўскі і яго работы.
Фота Яўгена КАЗЮЛІ,
БЕЛІНФАРМ

З АСАЛОДАЮ
БЯРЭШ У РУКІ...

МУЗЫКА СЯМІ
ЕЛЬСКІХ

... і рукі, здаецца, самі "просяцца" да клавіратуры, каб хутчэй ажылі-загучалі прыгожыя ноты. Ноты й сапраўды выглядаюць прыгожа ў гэтай цалкам гожа і годна выдзенай кнізе — "Музыка сямі Ельскіх". Хто такія Ельскія — чытачам "ЛіМа" няма патрэбы тлумачыць, бо пра гэты славны беларускі род неаднойчы згадвалася ў нашых публікацыях, прынамсі, у сувязі з фестывальнай дзейнасцю Нацыянальнага тэатральна-канцэртнага аб'яднання "Беларуская Капэла". Менавіта гэтае аб'яднанне пад эгідай Міністэрства культуры Беларусі, пры неацэннай падтрымцы ТАА "Паліфакт" падрыхтавала і выдала ў жыццё зборнік фарэтнічных твораў пад назвай "Музыка сямі Ельскіх". У ім чатыры мазуркі Міхала Ельскага ды два творы Аляксандра Ельскага для фарэтнічна ў чатыры рукі. Укладальнікі зборніка — Яўген Паплаўскі ды Віктар Скоробагаў, рэдактар музычнага тэксту — Ігар Алоўнікаў, уступны тэкст напісала Людміла Мітаковіч, прыгожа аформіў выданне мастак Міхась Барздынка. Эстэтычную асалоду ад новага зборніка міжволі ўзмацняе думка пра тое, што такіх асобнікаў на белым свеце толькі 500 і адзін з іх апынуўся ў тваіх руках...

С. Б.

МАЙСТАР
ІВЯНЕЦКАЙ
ШКОЛЫ

У Івянецкім музеі адбылася выстава твораў народнага майстра, сябра Беларускага саюза майстроў народнай творчасці, патомнага ганчара Пракаповіча Антона Вікенцэвіча, прысвечаная 60-годдзю з дня нараджэння.

У экспазіцыі прадстаўлены вырабы майстра, зробленыя па заказе музея: збанкі, гладшы, цярніцы, гаршкі, спарыжы, траякі, глянкі, вазы, міскі, падсвечнікі, наборы для напоў.

Традыцыйныя па форме бытавыя посуд выкананы віртуозна, дэкаратыўнае аздабленне вырабаў нагадвае філігрань ювеліраў.

У творах майстра акумуліруюцца найлепшыя здабыткі старадаўняй івянецкай школы керамікі.

Алег РАМАНОЎСКИ
г. Івянец

Цяжка адшукаць на тэрыторыі Беларусі такі куток, які адыграў бы настолькі вялікую ролю, як Наваградчына, у змаганні за нашу нацыянальную незалежнасць. Прыклад гэтаму можна знайсці нават і ў падзях больш чым 700-гадовай даўніны. Тут я маю на ўвазе бітву беларуска-літоўскіх войск на чале з князем Рынгалдам у 1235 г. супраць аб'яднаных сіл паўднёварускіх князёў. На месца бітвы Рынгалд з'явіўся з Наваградка, дзе ён колькі гадоў назад быў прызначаны за кіраўніка княства. "Ён, — сцвярджае вядомы беларускі гісторык мінулага стагоддзя Адам Кіркор, — паспяхова збірае раздробленыя ўдзелы, усе яму падпарадкоўваюцца і прызнаюць вярхоўным князем. Не толькі ўласная Літва з Жмуддзю, але і землі ліваў і куранаў скараюцца яму. Ён прайшоў да самой Русы, быў пад Ноўгарадам, з'явіўся ў вобласці Пскоўскай, затым у Полацкай. Тут прызналі нават уладу яго над сабой".

Узвышэнне Наваградка занепакоіла

дзяржаву з поўнай падставой можна лічыць пакліканне ў 1415 г. сюды вялікім літоўскім князем Вітаўтам праваслаўных епіскапаў з мэтай стварэння незалежнай ад Маскоўскай, сваёй уласнай мітраполіі. У выдзенай Вітаўтам з гэтай нагоды акруговай грамаце гаварылася: "Мы хочам, штобы наша вера неменьшала, ні угыбала, і церквам вашым бы строение было, учинили есмо так митрополита, збором, на киевскую митрополию, штобы Русская (трэба разумець беларуская. — Л. Л.) честь вся стояла на своей земле". Тады першым мітрапалітам быў абраны Рыгор Цамблак, балгарын па паходжанні. Напачатку мітраполія Вялікага Княства Літоўскага знаходзілася ў Наваградку, а затым — пераважна ў Вільні, як сталіцы гэтай дзяржавы.

У дзейнасці мітраполіі ВКЛ адразу ж узніклі сур'ёзныя цяжкасці і перашкоды, бо яе існаванне супярэчыла інтарсам Маскоўскай мітраполіі, на баку якой стаяў Кан-

чужых народаў.

Прыклад вялікіх клопатаў аб шчасці і развіцці роднага краю паказваў ураджэнец Наваградчыны віцэ-канцлер літоўскі Іахім Літавор Храптовіч. Гэта па яго прапанове сейм Рэчы Паспалітай заснаваў у 1775 г. Адукацыйную камісію, да якой пераходзілі ўсе вучылішчы забароненага ў 1773 г. у адлавадзасці з булай папы Клімента XIV ордэна езуітаў. Вось як характарызаваў нашага выдатнага земляка гісторык XIX стагоддзя Адам Кіркор: гэта "быў чалавек высокай адукацыі, які любіў навуку і яшчэ больш любіў сваю бацькаўшчыну. Выключна амаль з навуковымі мэтамі, ён аб'ездзіў усю Еўропу, заснаваў славетную бібліятэку ў родным маентку сваім, у Шчорсах, Наваградскага павета, і, цалкам падрыхтаваўшы сябе да вялікай справы пераўтварэння, ён прысвяціў ёй усё сваё жыццё".

У выніку падзелу Рэчы Паспалітай наша Бацькаўшчына страціла ўсялякі дзяржаўны

ІДЭЯ НЕЗАЛЕЖНАСЦІ ЖЫЛА ТУТ АДВЕКУ...

НАВАГРАДЧЫНА І НАВАГРАДЦЫ

суседнія княствы. Затрымаць гэты непажаданы працэс апошнія вырашылі сілай зброі. Ізноў звернемся да апісання гэтай падзеі Адамам Кіркорам: "Давід, князь Луцкі, Святаслаў Усеваладавіч, Леў Давідавіч Валынскі і Дамітры Друцкі сабралі адборную раць і пайшлі на Рынгалда. Адчайная бітва адбылася ў 1235 г. пры Магільне над Нёманам, недалёка ад Наваградка. Саюзныя князі былі разбітыя ўшчэнт. Вынікі гэтай бітвы былі вельмі дабротворныя для Рынгалда і яго наступнікаў. Ад гэтага часу пачынаецца зліццё Літвы з Руссю, аднадушныя дзеянні супроць мацнейшых ворагаў: рыцараў і манголаў". Вострая неабходнасць у такіх дзеяннях вынікае з таго, што як толькі Навагародак стаў рэзідэнцыяй вялікіх літоўскіх князёў (першым лічыцца Міндоўг, з 1252 г.), на яго часта пачалі рабіць набегі мангола-татараў (1255, 1274, 1278) і крыжакі (1314, 1321, 1341, 1390, 1394). Чужынцам не ўдалося надоўга завалодаць Навагародак, спыніў працэс далейшага фармавання і ўмацавання беларускай дзяржавы.

Падзеі, што адбываліся ў дзяржаўна-палітычным, этнакультурным, духоўным жыцці Наваградчыны, паспяховае змаганне са шматлікімі ворагамі станюча адбываліся на грамадзянскай свядомасці, выхаванні ў яе насельніцтва павагі і гонару за сваю дзяржаву. Таму не памылімся, калі скажам, што карані незалежнасці ідзі на Навагародчыне вядуць у той далёкі час, калі яна герайчна змагалася за свае правы з суседняй Літвой, Галіцка-Валынскім княствам, палякамі, татара-манголамі, нямецкімі крыжакімі. Даўшы згоду на тое, каб уцякаць з Літвы Міндоўг стаў новагародскім князем, жыхары гэтага княства, як толькі даведзіліся, што ён уступіў у саюз з Тэўтонскім ордэнам і прыняў у 1253 г. ад Папы Рымскага каралеўскую карону і з праваслаўнай веры перайшоў у каталіцкую, тут жа здымаюць яго з гэтай пасадзі. Міндоўгу не заставалася нічога іншага, як застацца толькі князем Літвы. Куды лепш, энергічна праводзіў палітыку па захаванні дзяржаўнага суверэнітэту Вялікага княства Літоўскага сын Міндоўга Войшалк (1263—1267), пры якім канчаткова былі заваяваны Літва, Нальшчаны і Дзеволтва, што знаходзілася ў Паўднёва-ўсходняй частцы сучаснай Жамойці.

Лёс не наканавану Навагародку на доўгі час заставацца сталіцай Вялікага княства Літоўскага. І, відаць, на бяду ўсяму беларускаму народу, бо Вільня, якая стала выконваць такую ролю з 1328 г., не знаходзілася, як Навагародак, у цэнтры гэтай дзяржаўнага ўтварэння, а ў 1939 г. з "вялікай ласкі" Іосіфа Сталіна і К'яе зусім адабралі ў нас. Мала ёсць такіх народаў, як беларускі, якіх чужацкія сілы гвалтам пазбавілі б іх гістарычнай, палітычнай і культурнай сталіцы.

Перанос сталіцы ВКЛ з Наваградка ў Вільню ніколі не аслабіў усведамлення яго жыхарамі сваёй адказнасці за ўласны лёс і лёс усяго беларускага народа, што яны вельмі добра пацвердзілі ў 1362 г. у час бітвы войск вялікага князя літоўскага Альгерда з татарамі на рацэ Сіня Воды ў Падоллі (Украіна). Навагародскія палкі на чале з братамі Карыятавічамі Юрыем, Аляксандрам, Канстанцінам і Фёдарам з'яўляліся асноўнай ударнай сілай у войску Альгерда. Яны паспяхова справіліся з пастаўленай задачай: не даць магчымасці татарам прарвацца праз флангі.

Яскравым прыкладам важнай ролі Наваградка ў жыцці ўсяго ВКЛ, адстойванні права беларускага народа на суверэнную

станціональскі патрыярх, што і прадвызначыла перамогу апошняй у барацьбе за духоўную ўладу на ўсёй тэрыторыі пражывання ўсходніх славян. У гэтую барацьбу, пры патрэбе, увадзіліся і ўзброеныя войскі, бо такое цалкам адпавядала і настрою маскоўскіх князёў з іх агрэсіўнымі планами збірання вакол сябе ўсіх земляў былой Кіеўскай Русі. Усяго гэтага кровапраліцця магло і не быць, калі б на веку перамагла прагрэсіўная задума вялікага князя Вітаўта аб займенні ўласнай праваслаўнай мітраполіі.

Звяртае на сябе ўвагу і такі факт, што новагародцы аднымі з першых зразумелі, што каталіцызм польскага і праваслаўна рускага ўзору нясуць зусім не тое, што цалкам адпавядала б нацыянальным інтарсам беларускага народа. Менавіта зыходзячы з такога роду разумення, а не па якіх-небудзь іншых прычынах яны актыўна падтрымалі прагрэсіўны для свайго часу рэфармацыйны рух, які прыйшоў у Вялікае княства Літоўскае з краін Заходняй Еўропы ў другой палове XVI ст. Пратэстанцкая царква найперш задавальняла новагародцаў тым, што яна ў адрозненне ад праваслаўнай і каталіцкай царкваў, дзе службу правілі адпаведна на царкоўнаславянскай і лацінскай мовах, дазваляла ў гэтых мэтах выкарыстоўваць роднае слова любога народа, вызваляла пратэстанцкае духавенства ад падпарадкавання нейкім буйным рэлігійным цэнтрам, да прыкладу, канстанцінопальскаму патрыярху ці рымскаму папе. Сапраўдным патрыётам такая палітыка не змала не быць даспадобы. Гэта сталася адной з прычын даволі хуткага распаўсюджвання ў нас пратэстантызму, чаму вельмі пасадзейнічаў князь Мікалай Радзівіл Чорны. Ён заклаў евангелічны храмы ў Нясвіжы, Оршы, Мінску, Навагародку, Свіслачы, Віцебску, Шклове і іншых месцах. Але, бадай, найбольш трывалыя пазіцыі гэтая хрысціянская канфесія забяспечыла за сабой у Навагародскім ваяводстве, дзе, дарэчы, знаходзілася рэзідэнцыя кіеўскага праваслаўнага мітрапаліта. У 1572 г. тут з 600 шляхецкіх сем'яў праваслаўнага веравызнання вернымі рэлігіі продкаў засталася ўсяго толькі 16 сем'яў, а астатнія 584 прынялі кальвінізм, які ў той час і пазней з'яўляўся самай распаўсюджанай на Беларусі рэфармацыйнай плыню. Не сакрэт, што такой цягай да рэфармацыйнай царквы новагародцы імкнуліся паставіць сябе ў незалежнасць ад праваслаўнай і каталіцкай царкваў, якія ў іх краі не гэтак займаліся рэлігійнай дзейнасцю, колькі правядзеннем свецкай палітыкі суседніх дзяржаў, насаджалі чужыя парадкі.

З цягам часу Навагародак заняў яшчэ больш прагрэсіўную пазіцыю ў рэфармацыйным руху, стаўшы цэнтрам беларускага сацыялізму. Гэты антытрынітарны рэлігійна-філасофскі рух атрымаў назву ад імя італьянскага і польскага тэолага і філосафа Фаўста Соцына (1539—1604), які з 1579 г. пачаў жыць у Кракаве, быў асабіста знаёмы з нашым выдатным асветнікам, актыўным дзеячам рэфармацыі Сымонам Будным.

Аднак утрымаць заваявання пазіцыі не ўдалося кальвіністам Навагародчыны. Перамога засталася на баку каталіцкай контррэфармацыі польскага кшталту. Насельніцтва гэтага адмысловага кутка Беларусі ўсё больш і больш паланізуецца. Але і ў гэтых неспрыяльных для нацыянальнага развіцця умовах Навагародчына не перастае нараджаць, узгадоўваць дзяцей, для якіх інтарэсы Бацькаўшчыны былі вышэй за асабістыя, якія не хацелі бачыць яе пад пятой

суверэннітэту, стала "забраным краем" у складзе Расійскай імперыі. Нейкую надзею на вяртанне незалежнасці, здавалася, прынесла ў родны край французска-расійская вайна 1812 г. Напалеон Банапарт быў не толькі таленавітым палкаводцам, але і мудрым палітыкам. Ён ведаў, у народзе не памерла памяць аб існаванні Вялікага княства Літоўскага, таму лічыў, што практычнымі крокамі па яго адраджэнні зможа перацягнуць у сваё войска нямаля беларусаў і літоўцаў. І сапраўды, гэтую незалежнасць ідэю вельмі ахвотна падтрымалі многія новагародцы. Як толькі ў горад уступілі палкі пяхоты і кавалерыі князя Юзафа Панятоўскага і генерала Дамброўскага, якія знаходзіліся на баку Напалеона, пачалі стварацца свая ўласная мясцовая ўлада, фармавацца выкаўнавыя злучэнні, як неабходныя атрыбуцы нацыянальнага суверэнітэту любога народа.

Сярод жыхароў Наваградчыны было нямаля ўдзельнікаў і шчырых прыхільнікаў паўстанняў 1830—1831 і 1863—1864 гадоў. У самаахвярным змаганні за сцвярджанне, пашырэнне нацыянальнай ідэі добры след пакінуў адзін з кіраўнікоў паўстання 1863 г. на Наваградчыне Э. Паўловіч. Ён быў з ліку тых, хто глыбока ўсвядоміў ролю народных мас у дасягненні перамогі над царызмам. Адну з галоўных прычын разгрому паўстання К. Каліноўскага Э. Паўловіч бачыў у тым, што "позна звярнулі ўвагу на народа, рана — на зброю. Мы ўмеем гінуць за радзіму, — не ўмеем працаваць на яе... Народ не прыняў удзелу ў паўстанні і казаў: "Няхай Бог памагае тым, хто нам добра зчыніць". Больш балючага за гэтыя словы наўрад ці можна было б пачуць з вуснаў уласнага народа.

У нялёгім і многім вымярэннях для Беларусі XIX стагоддзі быў не толькі апантаным незалежнасці ідэяй, але і актыўным змагаром за яе ўраджэнец маентка Руткі Уладзіслаў Борзабагаты (1831—1886) лекар па прафесіі. Тэарэтычнае асэнсаванне гэтай ідэі адбывалася ў час, калі ён вучыўся ў Мінскай гімназіі і браў удзел у дзейнасці Братняга саюза літоўскай моладзі, а пазней, як быў студэнтам медыцынскага факультэта Маскоўскага ўніверсітэта і з'яўляўся сябрам канспіратыўнай суполкі "Огул", у якую ўваходзілі выхадцы з Польшчы, Беларусі і Літвы. Прайшоўшы такую багатую школу змагання за незалежнасць ідэю, Уладзіслаў Борзабагаты не мог заставацца ўбаку ад падзей, што разгарнуліся на яго радзіме падчас паўстання 1863—1864 гадоў. Ён становіцца паўстанцкім камісарам Наваградскага павета. Няўдача нацыянальна-вызваленчага руху прымусіла Уладзіслава Борзабагатага, якому царскія каты завочна вынеслі смяротны прысуд, эміграваць у Францыю, дзе і там чакалі яго буйныя ваенныя і рэвалюцыйныя падзеі: удзельнічаў у франка-прускай вайне 1870—1871 гадоў, з'яўляўся галоўным медыкам шпітэля камунараў.

Наваградчына дае Бацькаўшчыне такіх знамых сыноў, як Адам Міцкевіч, Уладзіслаў Сыракомля, Тамаш Зан, Ян Чачот, Вінцэзь Каратынскі, кожны з якіх быў не толькі таленавітым у сваім родзе творчасці чалавекам, але і носьбітам усяго лепшага, што складала гонар Беларусі, хаця па розных прычынах кожнаму з іх даводзілася больш пісаць польска, чым на нацыянальнай мове.

Адданае незалежнасці ідэі ніколі не рабіла новаградчан абыякавымі да лёсу прадстаўнікоў іншых народаў, якія знаходзілі сабе на іх зямлі другую радзіму. Таму не дзіва, што ў гэтым краі ўзгадвавалася нямаля таленавітых людзей з ліку некарэннага

насельніцтва. У XIX стагоддзі жыццё і дзейнасць шмат гаго з выхадцаў з Наваградчыны ўсё больш пачынаюць быць звязанымі з цэнтральнай часткай Расіі. Сярод іх найперш варта прыгадаць прафесара Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта Антона Мухлінскага. Накшталт многіх сваіх землякоў, ён арганічна не прымаў і як толькі мог змагаўся (зразумела, на тэарэтычным фронце) з велікарскімі шавіністычнымі поглядамі. Сваімі грунтоўнымі даследаваннямі ў галіне арабістыкі ён здабыў сабе шырокую вядомасць і за межамі Расіі. Працуючы прафесарам Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта, А. Мухлінскі ніколі не парываў сувязі з Бацькаўшчынай, цікавіўся яе жыццём. Калі ў кастрычніку 1849 г. кіраўніцтва гэтай самай прэстыжнай у Расійскай імперыі вышэйшай навучальнай установы прыняло архірэакцыйную пастанову, у адпаведнасці з якой прадураджвалася, "каб казённым выхаванцы, або выхаванцы з ураджэнцаў заходніх губерняў (г. зн. пераважна беларускіх. — Л. Л.), прызначаны былі на працу ва ўнутраныя рускія губерні, а казённакоштныя студэнты ўніверсітэта з прыродных рускіх губерняў на настаўніцкія пасады ў Беларускай навучальнай акрузе", наш зямляк у знак пратэсту пакінуў працу ва ўніверсітэце. Шкада, што такому выдатнаму вучонаму-інтэрнацыяналісту ў найлепшы момант ягога жыцця і шчыраму патрыёту Беларусі не знайшлося месца ў Беларускай Савецкай Энциклапедыі.

Не уяўляла б асабліва цяжкасці адшукаць перакананых прыкладзі самаадданых змагання жыхароў Наваградчыны за беларускіх інтарэсы ў час складаных і супярэчлівых падзей Кастрычніцкай рэвалюцыі, грамадзянскай вайны, панавання на іх зямлі несправядлівага, антынацыянальнага рэжыму, усталяванага пасля 1921 г. польскім урадам. Праз усё жыццё сумленна пранёс незалежніцкую ідэю ўраджэнец Наваградчыны Антоні Мартос (нар. ад. у 1904 г.). Пасля заканчэння ў 1925 г. Навсвіжскай гімназіі ён пакідае сваю малую радзіму геаграфічна, але не духоўна, бо працягвае служыць яе інтарэсам. У Варшаўскім ўніверсітэце здолеў да вучобы наваградскі юнак здабыць навуковую ступень магістра багаслоўя і ў дадатак да гэтага яшчэ скончыў тут у 1936 г. і педагагічную студыю. У тым жа годзе ён атрымаў сан ігумена, а праз два гады — архімандрыта, прыняўшы імя Афанасій. З усталяваннем на Беларусі нямецкага акупацыйнага рэжыму ўладу Афанасія пацягнула на радзіму, дзе ён хутка быў заўважаны высокімі духоўнымі асобамі. 8 сакавіка 1942 года ў Свята-Праабражэнскай царкве Мінска адбылося пасвячэнне архімандрыта Афанасія ў епіскапа Віцебскага і Полацкага. З гэтай нагоды ў "Беларускай газеце" ад 11 сакавіка таго ж года змешчаны пад крыптанімам Ул. К. артыкул "Новы беларускі епіскап", у якім ёсць такія радкі: "Складаючы пажаданні новаму беларускаму

епіскапу, мы адначасна прыпамінаем яму і просім, як найхутчэй узяць увагу на поўнае беларусізацыю царквы". З такім пажаданнем аўтара артыкула заўжды лічыўся новы беларускі епіскап Афанасій.

Усё жыццё прысвяціў беларускай нацыянальнай ідэі выдатны сын Наваградчыны Аляксандр Орса (1896, мяст. Нягневічы). Сродкам правядзення гэтай высакароднай ідэі ў жыццё ён выбраў адукацыю. І не памыліўся, бо ад настаўніка вельмі многае залежыць, кім стане маладое пакаленне. Яго прасякнутая нацыянальнай ідэяй праца ў Беларускай гімназіі Наваградка выклікала незадаволенасць з боку мясцовых польскіх улад. Іншага выйсця, як выслаць у 1934 г. Аляксандра Орсу за беларускую этнічную тэрыторыю Польшчы, яны не знайшлі. Цяпер даводзілася не па сваёй волі працаваць зусім не з тым нацыянальным складам навучэнцаў. Вярнуцца на родную Наваградчыну ўдалося ў нялёгка для яе час, калі разбушвалася полымя Другой сусветнай вайны. У гады нямецкай акупацыі Аляксандр Орса спачатку працаваў дырэктарам Наваградскай настаўніцкай семінарыі, а затым знаходзіўся на пасадзе школьнага інспектара наваградскай акругі, што дазваляла яму ўсяляк уплываць на ўмацаванне беларускасці ў дзейнасці ўсіх тыпаў навучальных устаноў. Яна ж была на першым месцы і тады, калі Аляксандр Орса займаўся ў эміграцыі стварэннем Беларускай гімназіі імя Янкі Купалы і працаваў яе дырэктарам. Многія яе выпускнікі і па сёння з'яўляюцца актыўнымі прыхільнікамі і змагарамі за ідэю дзяржаўнай суверэннасці Беларусі.

У згаданай вышэй Наваградскай настаўніцкай семінарыі многае рабіла, каб яе навучэнцы ўзгадоўваліся сапраўднымі беларускімі патрыётамі, выпускніца гістарычнага факультэта БДУ Іна Рытар. Пазней, ужо знаходзячыся ў вымушанай эміграцыі, яна стане жонкай вядомага грамадска-палітычнага дзеяча Беларускай дыяспары, вучонага гісторыка Аўгена Калубовіча і будзе сумесна з ім актыўна працаваць на карысць дарагой Бацькаўшчыны.

З вялікай рызыкай для ўласнага жыцця шукаў нялёгка шляхі да нацыянальнай незалежнасці беларускага народа ў перыяд фашыскай акупацыі доктар медыцыны, пісьменнік і грамадскі дзеяч, аўтар розных публікацый і кніжак Станіслаў Грынкевіч. Арыентацыю на бальшавікоў ён не мог трымаць, бо ў 1941 годзе быў арыштаваны імі і толькі цудам выратаваўся ў час этапавання на ўсход. Лічыў, што з немцамі і бальшавікамі трэба змагацца, абпіраючыся на палякаў, дзеля чаго меў кантакты з польскім эміграцыйным урадам у Лондане. С. Грынкевіч не зусім падзяляў пазіцыю старшын Беларускай Цэнтральнай Рады Радаслава Астроўскага і таму не прыняў прапановы апошняга стаць яе сябрам. Па невядомых

прычынах С. Грынкевічу не ўдалося напрудадні прыходу ў Наваградка Чырвонай Арміі эміграцыйнага на Захад, ён трапіў у рукі савецкіх спецслужбаў і быў закатаваны ў 1945 г.

Трагічна і парадаксальна, але факт, што многія з наваградчан, хто і ў час суровых ваенных выпрабаванняў, жорсткіх умоў акупацыі выношаваў і змагаўся за ідэю незалежнасці Беларусі, вымушаны былі улеску 1944 г. пакінуць яе з тым, каб не стаць бязвіннай ахвярай савецкай Феміды. Але і на чужыне нацыянальна свядомы наваградцаў не пакідала думка, што некалі ўсё ж надыйдзе час і Беларусь стане незалежнай дзяржавай. Шмат зрабіў дзеля сцвярдзення ў беларускіх эмігрантаў веры ў рэальнасць гэтай ідэі ўраджэнец вёскі Дзетамля, што за 24 км ад Наваградка, Кастусь Мерляк. Асабліва гэта праявілася ў час, калі ён узначалі з 1959 г. Галоўную ўправу Беларуска-амерыканскага задзіночання. У лютым наступнага года гэтай управай была выдана ў англійскай мове брашура "За свабоду і незалежнасць Беларусі". Салідна прагучала беларуская незалежніцкая ідэя з вуснаў К. Мерляка ў час яго выступлення 24 сакавіка 1963 года ў Нью-Йорку на акадэміі Галоўнай управы Беларуска-амерыканскага задзіночання, прысвечанай 45-ым угодкам ад моманту абвешчэння незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі. Ён заклікаў прысутных адкінуць усё, што падзяляе эміграцыю, і ўзяць усё, што яе лучыць з тым, "каб стварыць адзіны моцны палітычны рух на эміграцыі, які б апраўдаў нашае эміграцыйнае існаванне ды стаўся фактарам у ажыццяўленні волялюбных імкненняў нашага народу ў адбудаванні ягонае дзяржаўнасці, што гэта споўніцца — мы моцна верым".

Нельга абмінуць таго, што рабіў і робіць дзеля здзяйснення беларускай незалежніцкай ідэі навуковец з Наваградчыны Янка Запруднік, жыццё якога з лета 1944 г. звязана з эміграцыяй. У далёкім замежжы яго цікавілі пытанні фармавання нацыянальна-дзяржаўнай ідэі ў нашым краі, якая свядома тут абыходзілася многімі даследчыкамі. Гэтану пытанню быў прысвечаны ў ягоны даклад на навуковай канферэнцыі, што праходзіла ў чэрвені 1966 г. у Нью-Йорку ў Беларуска-амерыканскай навука і мастацтва. Параўнальна малады яшчэ на той час навуковец (меў 40 гадоў) справядліва ставіць у дакор гісторыкам БССР, што яны па-сур'ёзнаму не займаюцца пытаннем зараджэння беларускай незалежніцкай ідэі, а калі хто і піша пра гэта, дык "па-дагматычнаму спрощана і па-агітатарску зведжана", памылкова сцвярджаюць, што "дзяржаўнасць беларускаму народу дала Кастрычніцкая рэвалюцыя!". Паводле ж цвёрдага пераканання Я. Запрудніка, радавод "беларускае незалежніцкае ідэі й беларускае дзяржаўнасці... трэба шукаць у дзесяцігоддзях, што ідуць далёка глыбей за Кастрычніцкую

рэвалюцыю".

Добра ведаюць цану незалежніцкай ідэі і шмат карыснага робяць зараз для яе перамогі наваградцы далёкага і блізкага замежжа старшыня Рады Беларускай Народнай Рэспублікі Язэп Сажыч (Дэтройт, ЗША), акадэмік Барыс Кіт (Франкфурт-на-Майне), кіраўнік беларускага радыё і беларускага зямляцтва ў Аўстраліі Міхась Раецкі, кіраўнік фальклорна-этнографічнага гурта "Васількі", прафесар хіміі Ала Орса-Рамана (Нью-Йорк), навуковец Нацыянальнай бібліятэкі Расіі ў Санкт-Пецярбурзе Мікола Нікалаеў і іншыя.

У сябе на радзіме сёння беларускую незалежніцкую ідэю цалкам падзяляюць і з зайдзронай паслядоўнасцю праводзяць у жыццё праз свае творы пісьменнікі, навукоўцы і публіцысты з Наваградчыны Міхась Касцюк, Уладзімір Конан, Яўген Лецка, Леў Мірачыцкі, Аляксей Рагуля, Вячаслаў Чамярыцкі... Знаёмічыся з іх творами, чытач пачынае яшчэ глыбей разумець, якой складанай і супярэчлівай была гісторыя нашай Бацькаўшчыны, у тым ліку і Наваградчыны, і якіх неверагодных цяжкасці чакаюць яе на шляху сучаснага нацыянальна-культурнага Адраджэння. Як не балоха прызнаць, але яно як след не прынята самай дзяржаўнай уладай Рэспублікі Беларусь, многімі грамадскімі рухамі, хоць яны называюць сябе народнымі, патрыятычнымі, славянскімі... Усе яны разам з вярхоўнай дзяржаўнай уладай канцэнтруюцца ў сталіцы Беларусі горадзе Мінску. Па гэтай прычыне Мінск у бліжэйшы час не можа стаць сапраўдным цэнтрам нацыянальна-культурнага Адраджэння. Такі цэнтр трэба шукаць дзесьці на перыферыі. Глыбока перакананы, што яго функцыю найлепш можа выканаць Наваградчына як мясціна з найбагацейшымі гістарычнымі, дзяржаўна-незалежніцкімі, нацыянальна-культурнымі традыцыямі. Каб рэальна стаць такім цэнтрам, ёй не трэба, як у сярэднявеччы, ладзіць ваенныя паходы на леталісную Літву, Галіцка-Валынскае княства. Усё выглядае нашмат лягчэй: трэба проста пачаць паступова і паслядоўна перабудоўваць, не чакаючы дырэктываў зверху, сваё жыццё на нацыянальна-беларускім лад. Наваградчына — гэта не зрусіфікаваны дашчэнту Мінск, дзе беларускага баяцца больш за ўсё на свеце. Першыя ж яе практычныя крокі па нацыянальна-культурным Адраджэнні, несумненна, падтрымаюць абсалютная большасць мясцовага насельніцтва, а таксама зямлякі, што жывуць у розных кутках нашай Бацькаўшчыны і за яе межамі. Упэўнены, што новае і наступнае за ім стагоддзі ў жыцці Наваградчыны будзе ва ўсіх сваіх вымярэннях выразна беларускай.

Леанід Лыч,
доктар гістарычных
наук, прафесар

Архіварыус

ЗА ДВА МЕСЯЦЫ ДА ВАЙНЫ

ДАКУМЕНТЫ ПРА ДОМ-МУЗЕЙ ЭЛІЗЫ АЖЭШКІ

У Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь захоўваюцца цікавыя дакументы, звязаныя з імем вядомай польскай пісьменніцы, нашай зямлячкі Элізы Ажэшкі. Гаворка ідзе пра рашэнні Гродзенскага гаркама партыі (ад 13 снежня 1940 года), Беластоцкага абкама партыі (ад 21 студзеня і 5 лютага 1941 года) і Бюро ЦК КП Беларусі (ад 16 сакавіка 1941 года) і іншых дакументах, што тычацца арганізацыі ў г. Гродна літаратурнага музея пісьменніцы. Прывядзем вытрымкі з гэтых, нядаўна знойдзеных, дакументаў.

Сакратар Беластоцкага абкама партыі Эльман у дакладнай запісцы на імя сакратара ЦК КП(б) Беларусі П. Панамарэнкі пісаў: "Бюро Беластоцкага абкама КП(б) Беларусі 5.ІІ.41 года прыняло рашэнне аб стварэнні ў г. Гродна літаратурнага музея імя польскай пісьменніцы Элізы Ажэшкі.

Прымаючы гэта рашэнне, мы зыходзілі з палітычнай мэтазгоднасці. Пісьменніца нарадзілася за 20 кіламетраў ад горада Гродна, у маёнтку Мелькаўшчызна. Усё жыццё з 5-гадовага ўзросту яна правяла ў Гродне і з гэтым горадам непарыўна звязана яе творчасць. У горадзе Гродна захаваліся дамок, у якім Э. Ажэшка жыла і працавала, і маёмасць, якая належала ёй асабіста і частка якой яшчэ польскімі ўладамі перададзена ў Гродзенскі гістарычны музей, а частка знаходзіцца на захаванні ў прыватнай асобе.

Абкам партыі звярнуўся з пісьмом да Наркама асветы БССР тав. Уралавай, у якім просіць аб выдаткаванні сродкаў на арганізацыю і ўтрыманне дадзенага музея.

Беластоцкі абкам КП(б) Беларусі просіць ЦК КП(б) Беларусі зацвердзіць рашэнне абкама аб стварэнні ў г. Гродна літаратурнага музея імя Э. Ажэшкі і прапанаваць Дзяржплану ўключыць музей у план фінансавання на 1941 год".

Да рашэнняў Гродзенскага гаркама партыі і Беластоцкага абкама партыі прыкладзены два акты: адзін ад 10.ІІ.1940 пра вопіс маёмасці

і рэчаў, што належалі пісьменніцы Э. Ажэшкі і знаходзіліся ў яе былой кватэры, і другі (без даты) пра вопіс маёмасці і рэчаў пісьменніцы, што знаходзіцца ў гістарычным музеі ў г. Гродна.

Вось пералік рэчаў па першым акце, падпісаным загадчыкам гарана Шапірам, дырэктарам музычнай школы (знаходзілася спачатку ў доме Ажэшкі. — А. Х.) Коган і вартаніком гэтага дома Якаўцэвічам: канала, пісьмовы стол, 2 шафы, 2 люстэркі, вісячая лямпа, 7 старых парваных крэслаў, буфет, канала і 10 партрэтаў з рамкамі.

Па другім акце, падпісаным тым жа Шапірам і старшым навуковым работнікам музея Карэлінай, пазначаны наступныя рэчы: партрэтаў Э. Ажэшкі — 4 шт., партрэтаў яе бацькоў — 2 шт., фота яе дома (унутраны выгляд і звонку) — 2 шт., бюсты Э. Ажэшкі — 2 шт., крэсла з вышэйкай яе работы — 2 шт., хустка, вышытая ёю, — 1 шт., гербарый у асобных лістах — 1 шт., гербарый раслін, альбом — 4 шт., пацеркі — 1 экз., рукапісы яе твора "Над Нёманам" — 3 экз., пісьмы — 8 шт., друкаваны зборнік пісьмаў — 1 экз., медальён з акварэлю яе партрэта — 1 шт., барэльф Т. Касцюкі — 1 шт.

У заўвазе да акта напісана: "Вышэйказаныя рэчы былі ўзяты з дому Э. Ажэшкавай яшчэ пры польскіх уладах. Пасля прыходу Чырвонай Арміі (у верасні 1939 года. — А. Х.) узяты (не ўказана, кім і для чаго. — А. Х.) з дому Ажэшкавай 2 партрэты і друкаваны зборнік яе пісьмаў".

Не меншую цікавасць уяўляе і даведка аб стане былога музея Ажэшкі ў Гродне, што захоўваецца ў архіўнай справе (без даты), падпісаная начальнікам упраўлення палітасветработы Наркамасветы БССР Мыслівец і метадыстам па музеях НККА БССР Дзяшко. У ёй гаворыцца, што дамок Ажэшкі (знаходзіцца на адной з вуліц Гродна) у поўнай спраўнасці, да яго прымыкае сад, у садзе захавалася

альтанка, дзе яна працавала летам.

Да лета 1940 года ў доме ўсё было не кранута (мэбля, фота, партрэты, бюсты і інш.). У 1940 г. у ім месцілася навучальна ўстанова (музычная школа. — А. Х.), маёмасць апынулася без нагляду. Большая частка рэчаў і навуковых прац Э. Ажэшкі, гаворыцца далей у даведцы, развілася па руках прыватных асоб (г. зн. раскрадзена. — А. Х.), частку прадметаў удалося захаваць і перадаць Гродзенскаму музею (каля 30 вялікіх фота ў рамках, бюсты і сёе-тое з мэблі і асабістых рэчаў Ажэшкі).

У гэтым доме, падкрэсліваюць аўтары даведкі, за 1940 г. пабывалі дзве ўстановы: спачатку — музычная школа, а пазней — фізкультурны тэхнікум, нейкі матэрыял пра Ажэшку маецца і ў іх.

Паводле неправэрных дадзеных, шмат рэчаў вывезена з дому Ажэшкі польскімі ўладамі ў г. Вільню.

У заключэнне аўтары пішуць: "Зыходзячы з вышэйвыкладзенага, Наркамасветы лічыць магчымым арганізаваць літаратурны музей Ажэшкі, сабраўшы ўсе матэрыялы пра яе як у Гродне, так і ў Вільні".

Такое сумнае стаўленне першых савецкіх уладаў у Гродне (Часовага Упраўлення, потым гарвыканкама і гаркама партыі, а таксама і Наркамасветы БССР) да арганізацыі справы

па захаванні рэчаў і дакументаў знакамітай пісьменніцы, многія з іх, відавочна, зніклі назаўсёды.

На падставе ўсіх гэтых матэрыялаў Бюро ЦК КП(б) Беларусі 16 сакавіка 1941 года паставіла: "Задаволіць хадайніцтва Беларускага абкама КП(б) Беларусі і Гродзенскага гаркама КП(б) Беларусі аб арганізацыі ў г. Гродна літаратурнага музея імя польскай пісьменніцы Элізы Ажэшкі".

Наўрад ці ўдалося што зрабіць па выкананні гэтага рашэння за два месяцы да пачатку вайны. Шэраг рэчаў, відаць, знік з дома-музея Э. Ажэшкі ў час фашыскай акупацыі Гродна.

У 1947 годзе мне давалося каля месяца жыць у Гродне, знаходзячыся на рэспубліканскіх курсах прапагандысцкіх работнікаў, якія арганізаваў аддзел прапаганды і агітацыі ЦК КП(б) Беларусі. Помню, некаторыя мясцовыя жыхары, партработнікі і выкладчыкі педінстытута расказвалі пра даваенны дом-музей Э. Ажэшкі, пра тое, што гітлераўцы вывезлі за горад на сметнік яе бюст і забралі шмат рэчаў, што частку з іх выратавалі мясцовыя жыхары. У 1947 годзе ні музей, ні бюст пісьменніцы яшчэ не былі адноўлены. Гэта было зроблена пазней.

На заканчэнне нагадаю, што ў чэрвені гэтага года споўнілася 154 гады з дня нараджэння Э. Ажэшкі, а ў маі г. — 85 гадоў з дня яе смерці.

Аляксандр ХАЦКЕВІЧ,
доктар гістарычных наук,
прафесар, заслужаны работнік
вышэйшай школы Беларусі

Саюз беларускіх пісьменнікаў выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Івану ПТАШНІКАВУ з прычыны напатакушага яго гора — смерці жонкі.

Калектыву рэдакцыі і рэдкалегія часопіса "Полымя" выказваюць глыбокае спачуванне ПТАШНІКАВУ Івану Мікалаевічу ў сувязі са смерцю жонкі Валяціны Іванайны.

Калектыву рэдакцыі часопіса "Тэатральная Беларусь" выказвае глыбокае спачуванне рэдактару аддзела, вядомаму беларускаму пісьменніку Івану ПТАШНІКАВУ ў сувязі з заўчаснай смерцю жонкі Валяціны Іванайны.

"Магчыма, так званая шчасця ўвогуле не існуе ў свеце. Бываюць толькі яго пробліскі."

Айседора ДУНКАН

Што мы ведаем пра Айседору Дункан? Што яна была слаўтай танцоркай, што "на старасці гадоў" захапілася паэтам Сяргеем Ясеніным і што трагічна загінула праз свой доўгі шалік.

Усё жыццё яе суп-

дзяўчынка рана адчула сваё артыстычнае прызвание: у 11 год разам з сястрой бралася вучыць дзяцей танцам — першая спроба стварэння школы. Пазней былі іншыя: то прывязе з Грэцыі хор хлопчыкаў для адраджэння грэчаскай трагедыі, то набярэ 40 здольных дзяцей і будзе іх утрымліваць і навучаць за свой кошт.

Айседора пашанцавала з маці. Тая, па-першае, іграла на раялі і любіла

ненавідзела ўсёй душой. Яна не магла зразумець, што агульнага з мастацтвам у гэтых завучаных рухах і штучных ненаaturalных жэстах. Візіт у Імператарскае балетнае вучылішча (падчас першай паездкі ў Расію) непрыемна ўразіў яе. Навучэнкі на пуантах здаваліся ёй ахвярамі інквізіцыі, а голыя і пустыя танцавальныя залы — камерамі для катаванняў. Насілле над прыродай лічыла яна гэтак

Былі выпадкі, калі на яе выступленні на насілках прыносілі хворых; лічылася, што яе ўздзеянне лечыць.

Аднак што цікава: змлада Айседора Дункан не прызнавала так званай "залатой моладзі", што вілася вакол. Яе прываблівалі толькі рэспектабельнасць і інтэлект, невыпадкова ёй спрыялі звычайна немаладыя, салідныя мужчыны. Пас-талеўшы, яна здраджыла свайму правілу і стала менш

Усялякія мемуары каштоўныя не столькі распаўядам пра жыццёвыя падзеі, колькі канкрэтнымі дэталямі, міжвольнымі і свядомымі прызнаннямі, самаацэнкай аўтара-героя, мерай адлюстравання яго асобы. Пра некаторыя далікатныя рэчы вялікая артыстка піша досыць бясхітрысна: як яна спрабавала спакусіць Станіслаўскага, як лёгка кідалася ў любоўныя авантуры, як раўнавала і пакутавала ад здрад. І такое вось — вельмі жаночае — прызнанне: па ўласнай волі яна не пакінула б ніводнага са сваіх каханкаў.

Тут ёй можна не паверыць. У яе пачуццёвасці быў сур'ёзны сапернік — мастацтва, і пры неабходнасці выбару Айседора аддавала перавагу менавіта яму. Яна не паступалася галоўным — не дазваляла прытаптаць, прыглушыць сваю індывідуальнасць, не стала рабой чужых прызначэнняў. Яна не толькі ўдасканальвала цела, яна вытанчала — да яснабачання — душу. Яна танцавала пад музыку Шапэна, Шуберта, Моцарта, Бетховена. І не проста чытала — вивучала працы Шапенгаўэра, Ніцшэ, Канта. У яе ўспамінах ёсць радкі, пазначаныя не абыякімі здагадкамі. "Я считаю, что в человеческой жизни есть духовная черта, поднимающаяся ввысь линия и что нашей истинной жизнью является только то, что примыкает к этой линии и углубляет ее. Все остальное — только налет, исчезающий по мере того, как совершенствуется душа. Мое искусство и есть эта духовная черта. (...) Любовь и искусство никогда не уживаются, а всегда воюют".

Кніга чытаецца на адным, як кажуць, дыханні. Пры такой багатай фактуры неяк не выпадае разважаць пра асаблівасці стылю. А вось пра культуру паліграфіі варта б пагаварыць. Восем старонак у кнізе засталіся спрэс бяжукімі. Гэты відавочны друкарскі брак, які, тым не менш, трапіў у кнігарні, не дадасць аўтарытэту выдавецтву. Айседоры зноў не пашанцавала...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

"КАХАННЕ З МАСТАЦТВАМ НЕ ЎЖЫВАЮЦЦА...."

раваджаў шлейф абы-вацельскіх чутак — такі ж доўгі, як той злэшчасны шалік. Калі б не гісторыя яе позняга замужжа (маладой яна прыныпова не выходзіла замуж), не выключана: мы ўвогуле не ведалі б пра гэтую выдатную, таленавіцейшую асобу.

У пры-іпазажыццёвай вядомасці ёсць адзін нюанс, пра які не прынята разважаць публічна. Ён звязаны з менталітэтам і ўплывовасцю адной не шараговай нацыі, ад стаўлення якой у многіх выпадках залежыць і месца творчага чалавека на шкале каштоўнасцей, і грамадскі розгалас, і многае іншае. Айседора, па ўсёй бачнасці, не мела адпаведных кантактаў, і яе імя пасля смерці не было каму "прыўзняць" і ачысціць ад непазбежнага накіпу.

Жыццё і духоўны свет Айседоры Дункан раскрывае кніга яе ўспамінаў "Мая споведзь" (на рускай мове), выдадзеная выдавецтвам "Універсітэцкае" (1994).

Айседора Дункан — амерыканка ірландскага паходжання, якая гадавалася без бацькі ў невялікай сям'і. Не без гумару апісвае яна, як яе пасылалі ў краму ўзціць хлеба напавер, з чым яна паспяхова спраўлялася.

паззію; па-другое, прымала як належнае ўсе матэрыяльныя цяжкасці, што выпадалі на іх долю; па-трэцяе, не заціскала прыродных схільнасцей дзяцей і не мучыла іх празмернай дысцыплінай, і па-чацвёртае (што самае галоўнае), была лёгкай на пад'ём і гатова была ехаць за дачкой хоць на край свету. Мабыць, толькі вера ў талент дачкі кіравала ёю, калі яна пакідала абжытае месца, каб падарожнічаць з горада ў горад спачатку па Амерыцы, а потым па краінах Еўропы.

Сямейны тэатр карыстаўся папулярнасцю, але звароты да тэатральных антрэпрэнэраў поспеху не мелі: танец дзяўчыны быў занадта нязвыклым для таго часу. У кожным горадзе паўтаралася адно і тое ж — безграшоўе, адсутнасць жылля і нешанцонак з "працаўладкаваннем". Кіраўніку тэатральнай трупы Айседора неяк адрэкамэндавалася наступным чынам: "Я павіна вам адкрыць вялікую рэч. (...) Я адраджыла танец. Я адкрыла мастацтва, страчанае на працягу дзвюх тысяч гадоў".

Згадзіцеся, "не слаба" для худзенькага падлетка, якой яна тады была. Але ў тэатры яна так і не прыжылася. І пантаніму, і тагачасны балет Айседора

"лжывае і абуральнае" мастацтва, а сама нязменна выступала ў лёгкай туніцы і не ў ружовым трыко, як было прынята, а з голымі і босымі нагамі. Чым, вядома, шакіравала публіку.

Нельга думаць, што яе танец зыходзіў выключна "з прыроды". Айседора самастойна вивучала тэорыю танца, выявляла і гадзінамі абдумвала кожны свой рух і жэст. Ацаніць яе талент у належнай меры змагла толькі Англія, дзе артыстка адчувала сябе, "як рыба ў роднай стыхіі". Шлях да вядомасці палягаў не праз прафесійную сцэну, а праз выступленні ў багатых дамах, праз увагу герцагін, графінь і нават каранаваных асоб.

Усе слаўтасці Еўропы сталі з часам яе знаёмымі або блізкімі сябрамі. Ададзім належнае: у сваіх успамінах яна шчыра захапляецца кожным адметным талентам свайго часу і не шкадуе ўзвышаных слоў, пішучы пра Мунэ-Сюлі, Элеанору Дузэ, Радэна, Гордана Крэга, вядомых музыкантаў і паэтаў Англіі, Францыі, Германіі. Ёю самою не проста захапляліся глядзачы — яе абагулялі. У турнэ па Венгрыі яна ехала ў калясцы, запрэжанай белымі коньмі, і ўся засыпаная белымі кветкамі. Нямецкія студэнты літаральна насілі яе на руках.

пераборлівай. Гэта здарылася пасля некалькіх палкіх захапленняў, калі Айседора прыйшла да ўспамінаў, што "каханне не толькі трагедыя, але і баўленне часу".

Яна ў такой ступені прывыкла супрацьстаяць грамадскай думцы, што нараджала пазашлюбных дзяцей, адмаўлялася хрысціць іх і не апранулася ў чорнае, калі яны загінулі (аўтамабіль сыграў у яе жыцці фатальную ролю). Адначасная гібель двух бязвінных анёлкаў як бы падзяліла жыццё Айседоры Дункан напалам. Ад бесклапотнасці, асалоды і раскошы яна ступіла ў ценю, дзе былі душэўны надлом, кіданні, непатрэбныя сувязі, ганьба. Спраба ўратавацца чарговымі родамі абярнулася новай бядой — смерцю нованароджанага. "Не шукайце, не шукайце болей шчасця, — казала ёй Элеанора Дузэ. — На вашым чале пячатка зямнога няшчасця. Тое, што з вамі адбылося, толькі пралог".

Словы "музы трагедыі" аказаліся прарочымі. Паездка ў Савецкую Расію стала лагічным працягам жыццёвай драмы Айседоры Дункан. У яе мемуарах гэты перыяд не адлюстраваны, ён вядомы па сведчаннях іншых людзей, прыведзеных у заключным раздзеле кнігі.

Марцін Коўзкі

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Вада не можа плаваць у паветры без парушынак ад радзімых нетраў. З санетамі звяртаешся да неба, а ёсць у іх хоць штось ад роднай глебы?

Частакі, настрой такі, пара. Горшага не пажадаеш ворагу. Местачковы дурань з Мазыра едзе ў Піцер "нарабіці шораху". Піцер выстаўляе супраць блазна ці не цэлы батальён спецназа і паведамляе ўрачыста: важная злавіль тэрарыста. Плача дурань, кашляе, смаркаецца і Мазыр брыдліва ўсміхаецца.

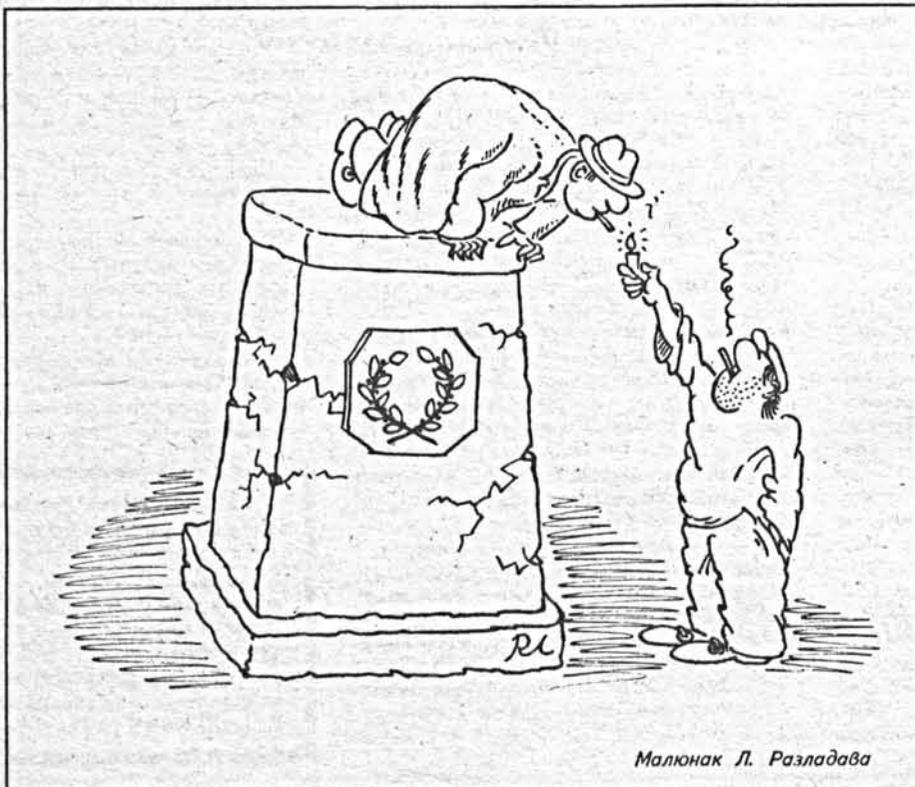
Клікала на мітынгах не плаціць за кватэру, бо ўлады і так патрабуюць без меры. Аплаквала галечу, лес наш

горкі, адыходзіла і хуталася ў манто з норкі.

Калі гаварыць пра сучасныя арыенцыры, празлохі адметныя рысы, дык няма гары ў беларускай сатыры вышэй за гародную "Лысу".

Абрыдлі траскатня, бясконцыя прамовы, без дыспутаў — ні дня, баляца ад іх галовы. Пара памеркаваць аб моўнай галадоўцы, як нам далей трываць... Ні слова, брат, ні слоўца!

Не кожны, хто адмаўляецца пабіць мазахіста, — садыст.

Малюнак Л. Разладава

ЗАСНАВАЛЬНІКІ

Саюз беларускіх пісьменнікаў; Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь; калектыў рэдакцый газеты "Літаратура і мастацтва"

Выходзіць з 1932 года

Газету рэдагавалі

Х. Дунец	(1932-35)
І. Гурскі	(1935-41)
А. Куляшова	(1945-46)
М. Горцаў	(1947-49)
П. Кавалёў	(1949-50)
В. Вітка	(1951-57)
М. Ткачова	(1957-59)
Я. Шарахоўскі	(1959-61)
Н. Пашкевіч	(1961-69)
Л. Прокша	(1969-72)
Х. Жычка	(1972-76)
А. Асіпенка	(1976-80)
А. Жук	(1980-86)
А. Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА: Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Жана ЛАШКЕВІЧ, Аляксандр МАРЦІНОВІЧ, Барыс ПЯТРОВІЧ — першы намеснік галоўнага рэдактара, Юрась СВІРКА, Віктар ШНІП — намеснік галоўнага рэдактара

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі — 332-461
намеснікі галоўнага рэдактара — 332-525, 331-985
аддзель: публіцыстыкі — 332-525
пісьмаў і грамадскай думкі — 331-985
літаратурнага жыцця — 332-462
крытыкі і бібліяграфіі — 332-204
паэзіі і прозы — 332-204
музыкі — 332-153
тэатра, кіно і тэлебачання — 332-153
выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 332-462
навін — 332-462
мастацкага афармлення — 332-204
фотакарэспандэнт — 332-462
бухгалтэрыя — 268-640

Пры перадруку просьба пасылацца на "ЛіМ". Рукпісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтара публікацыі.

Набор і вёрстка камп'ютэрнага цэнтра "ЛіМ" Апаратныя сродкі і тэхнічная падтрымка — фірма "Дайнова"

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах

Друкарня "Беларускі Дом друку" (г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 7235. Нумар падпісаны 21.09.1995 г. Заказ 3917

П123456789101112
М123456789101112